

Hämeen maakuntaohjelma 2003-2006

Häme-visio

Yhteistyössä toimiva Häme tarjoaa vuonna 2020 vetovoimaisen toimintaympäristön kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille, joiden toiminta perustuu korkeaan teknologiaan ja verkostoitumiseen. Korkeatasoiset julkiset palvelut tukevat yritystoiminnan menestystä.

Häme on osa Etelä-Suomea, joka on maailmalle markkinoitu ja maailmalta helposti saavutettavissa.

Hämeessä uudet kulttuurit, ajatukset, kyvyt ja elämykset liitetään osaksi maakunnan nuorekasta ja kannustavaa identiteettiä.

Häme on innovatiivinen, luonnonläheinen ja turvallinen elinympäristö, jossa työ, asuminen, opiskelu ja vapaa-aika yhdistyvät kestäväällä tavalla.

Hämäläinen on harkitsevainen, osaava ja osallistuva kansainvälinen suomalainen.

1 . Johdanto

Hämeen maakuntavaltuusto hyväksyi marraskuussa 1999 Hämeen aluekehittämishjelman 2000-2006. Ohjelma laadittiin vuosina 1998-1999 laajan seudullisen viranomais- ja asiantuntijayhteistyön kautta. Ohjelmakaudeksi määriteltiin Euroopan Unionin vuonna 2000 alkanut rakennerahastokausi, joka muutti merkittävästi Hämeen aluepoliittista asemaa. Koko maakunta tuli EU:n rakennerahastojen tavoite 2 -ohjelman piiriin. Hämeen aluekehittämishjelman tavoitteena oli sovittaa yhteen ja ohjata tavoite 2 -ohjelman, muiden EU:n rakennerahastohjelmien ja kansallisten kehittämistoimenpiteiden toteutusta.

Eduskunta hyväksyi kesällä 2002 uuden alueiden kehittämislain, joka astuu voimaan 1.1.2003. Jo lain valmistelun aikana kävi ilmi, että uusi lainsäädäntö tuo alueilla tehtävään kehitystyöhön ja sen ohjaukseen elementtejä, joita ei Hämeen aluekehittämishjelmaan sisältynyt. Uudessa laissa aluekehittämishjelma on korvattu maakuntaohjelmalla, joka sisältää maakunnan mahdollisuuksiin ja tarpeisiin perustuvat tavoitteet ja toimenpiteet sekä maakunnan kehittämisen kannalta keskeisimmät hankkeet ja suunnitelman ohjelman rahoittamiseksi. Maakuntaohjelmaa laadittaessa on lain mukaan otettava huomioon maakuntasuunnitelma, valtakunnalliset alueiden kehittämistavoitteet ja hallinnonaloittainen alueiden kehittämisen suunnittelu. Ohjelmassa pitää huomioida myös maakuntaa koskevat muut ohjelmat, kuten aluekeskusohjelma, osaamiskeskusohjelma ja maaseutupoliittinen kokonaisohjelma. Hämeen maakuntasuunnitelma 2020 on hyväksytty maakuntavaltuustossa syksyllä 2001. Siinä asettuja pitkän aikavälin kehittämissuunnitelmia ja –tavoitteita ei siten ole voitu huomioida aluekehittämishjelmassa. Myös aluekeskusohjelmamenettely on otettu käyttöön aluekehittämishjelman hyväksymisen jälkeen. Aluekeskusohjelma on keskeinen elementti Hämeen kehittämissuunnitelmassa, koska kaikki maakunnan seudut ja kunnat ovat mukana aluekeskusohjelmassa.

Uutena osana alueiden kehittämislaisissa on maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelma, joka tulee laatia vuosittain maakunnan liiton johdolla yhteistyössä valtion aluehallintoviranomaisten, kuntien ja muiden maakuntaohjelmaa rahoittavien tahojen kanssa. Toteuttamissuunnitelma laaditaan ajallisesti siten, että se on käytettävissä alueen kannanottona valtion talousarviota laadittaessa. Ensimmäinen virallinen toteuttamissuunnitelmakierros on tarkoitus tehdä syksyyn 2003 mennessä vuoden 2005 valtion talousarvion laadintaa varten. Sisäasiainministeriö on kesällä 2002 käynnistänyt toteuttamissuunnitelmien laadinnan kokeilukierroksen viidessä maakunnassa, joista Häme on yksi. Hämeessä tehdään ensimmäinen toteuttamissuunnitelma vuoden 2004 valtion talousarviota varten vielä vuoden 2002 aikana.

Maakuntaohjelman laatimiseksi Hämeen liitto esitti keväällä 2002 keskeisimmille yhteistyösopuolille aluekehittämissuunnitelman päivittämistä ja täydentämistä uuden lainsäädännön mukaiseksi tavoitteena hyväksyä uusi ohjelma maakuntavaltuustossa syksyllä 2002. Ohjelman laadinnassa seutukuntien aluekeskushjelmatyöstä vastaavat tahot ovat olleet tiiviisti mukana. Lisäksi yhteistyöryhmän sihteeri on osallistunut ohjelman laadintaan.

Ohjelman laadinnassa on huomioitu sisäasiainministeriö maakunnan liitoille 27.9.2002 lähettämä kirjelmä maakuntaohjelmien laatimisesta.

Tämä Hämeen maakuntaohjelma 2003-2006 on hyväksytty Hämeen maakuntavaltuustossa 25.11.2002.

Vesa Kaloinen

Maakuntavaltuuston
puheenjohtaja

Arne Kauranen

Maakuntahallituksen
puheenjohtaja

Hannu Penttilä

maakuntajohtaja

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	4
2.	Maakunnan nykytila	8
2.1	Väestön kehitys	8
2.2	Elinkeinot ja työpaikat	9
2.3	Työllisyys ja osaaminen	9
2.4	Aluetalous	10
2.5	Ympäristön tila	11
3.	Aiemmat aluekehittämissuohjelmat ja maakuntaohjelman laadinta	14
3.1	Aluekehittämissuohjelmat 1997-2000 ja 2000-2006	14
3.2	Maakuntaohjelman 2003-2006 laadintaprosessi	15
4.	Hämeen vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet	17
4.1	Hämeen vahvuudet	17
4.2	Hämeen heikkoudet	17
4.3	Hämeen mahdollisuudet	18
4.4	Hämeen uhat	19
5.	Kehittämisen periaatteet ja ohjelman tavoitteet	21
5.1	Kehittämisen periaatteet	21
5.1.1	Kestävä kehitys	21
5.1.2	Hämeen keskeisen sijainnin hyödyntäminen	21
5.1.3	Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus	22
5.1.4	Tasa-arvo	23
5.2	Maakuntaohjelman tavoitteiden ja toimintalinjojen asettaminen	24
5.2.1	Hämeen visio ja toimintalinjojen valinta	24
5.2.2	Ohjelman yleistavoitteet	25
6.	Toimintalinjat	29
6.1	Yrittämisen Häme	29
6.1.2	Lisää yrityksiä ja työpaikkoja	30
6.1.2	Yrityksille hyvä toimintaympäristö	34
6.1.3	Vetovoimatekijät yrityksiä ja maakuntaa tukemaan	36

6.2	Tiedon ja osaamisen Häme	38
6.2.1	Laadukasta koulutusta kaikille	39
6.2.2	Oppimisesta elinikäistä	42
6.2.3	Osaamiskeskittymistä yrittämisen voimavara	44
6.3	Kaupunkiseutujen Häme	46
6.3.1	Verkottuminen vahvistaa maakuntia ja seutukuntia	47
6.3.2	Lisää yhteisvastuuta ja tasa-arvoa	49
6.3.3	Kulttuurista ja vapaa-ajasta hyvinvointia	51
6.3.4	Elinympäristöstä laatua elämiseen	54
6.3.5	Infrastruktuuri kaupunkiseutujen kehitystä tukemassa	56
6.4	Elinvoimaisen maaseudun Häme	59
6.4.1	Tuottavuutta ja uusia tuotantomuotoja maataloille	60
6.4.2	Metsälle ja puulle monipuolista käyttöä	62
6.4.3	Maaseudun yrittämiseen uusia muotoja ja voimavaroja	64
6.4.4	Kylät elämään	66
6.4.5	Elinvoimaa luonnosta	68
7.	Vaikutusten arviointi	70
7.1	Osallistuminen	70
7.2	Arviointimenetelmä	70
7.3	Ympäristö ja sosio-ekonomiset vaikutukset	71
8.	Ohjelman toteutus ja seuranta	75
8.1	Ohjelman toteutus	75
8.2	Toteuttamissuunnitelmat ja ohjelasopimukset	75
8.3	Seuranta	76
Liitteet		
	Liite 1 Rahoitussuunnitelma	76
	Liite 2 Keskeiset hankkeet	77

2. Maakunnan nykytila

2.1 Väestönkehitys

Muuttoliike on ollut Suomessa viimeisten kymmenen vuoden aikana lähes yhtä suurta kuin 1970-luvun maaltamuuton vuosina. Erona 1970-luvun muuttoliikkeeseen on ollut se, että muuttoliike on suuntautunut pääosin muutamaaan kasvukeskukseen Suomen sisällä. Näitä kasvukeskuksia ovat olleet pääkaupunkiseutu sekä Oulun, Turun ja Tampereen seudut. Vaikka Hämeen väestönkehityksessä ei ole enää päästy 1980-90-lukujen vaihteen tasolle, muutokset ovat olleet maltillisia verrattuna moniin muihin kasvukeskusten ulkopuolisiin maakuntiin. Maakunnan asukasmäärä on kasvanut vuosina 1999-2001 lievästi. Vuonna 2001 maakunnassa asui 165 509 henkeä.

Muuton rakenne Hämeen kolmessa seutukunnassa on ollut hyvin samankaltaista. Herkimpiä muuttajia ovat olleet nuoret ja korkeasti koulutetut ihmiset. Väestöstä 15-64 -vuotiaiden ja vähintään ylemmän keskiasteen tutkinnon suorittaneiden lähtömuutto maakunnasta on ollut tulomuuttoa selvästi suurempaa. Suurimpana syynä varsinkin nuorempien ikäryhmien muuttotappiolle on heidän koulutusta vastaavien työllistymismahdollisuuksien puuttuminen. Heikko työllisyystilanne on aiheuttanut lähtömuuttoa myös vanhemmissa työikäisten ikäluokissa. Erityisesti tämä on näkynyt Forssan seudulla. Maakunnan muuttoliikkeen sisäinen rakenne on ollut pitkään ongelmallista, sillä eläkeläisten tulomuutto on ollut lähtömuuttoa suurempaa. Väestö on tämän vuoksi ikääntynyt myös muuttoliikkeen kautta.

Aivan viime aikoina väestönkehitys on kääntynyt myönteisempään suuntaan, sillä tulomuutto on kasvanut ja pääkaupunkiseudulle suuntautuva muuttoliike hidastunut. Myös korkeasti koulutettujen muuttoliike on kääntynyt maakunnalle positiiviseksi. Mikäli nyt meneillään olevan väestönkehityksen myönteiset tekijät jäävät pidempiaikaisiksi, on mahdollista saavuttaa vuoden 1999 aluekehittämissuunnitelmassa asetettu väestötavoite vuonna 2006.

2.2 Elinkeinot ja työpaikat

Hämeen elinkeinorakenteessa pienten ja kotimarkkinoille suuntautuneiden yritysten osuus on huomattavan suuri. Yli 90 % maakunnan yrityksistä työllistää alle 10 henkeä. Kotimarkkinapainotteisuutta kuvaa se, että vuonna 2000 maakunnan yritysten osuus koko maan viennistä oli 1,6 %. Viennin osuuden pitäisi olla lähes kaksinkertainen, jotta se vastaisi yritysten suhteellista osuutta koko maan yrityskannasta.

Yritysten suhteellinen osuus väkilukuun verrattuna on 40,9 kappaletta tuhatta asukasta kohti, mikä on selvästi alhaisempi kuin koko maassa. Koko maassa yrityksiä on 45,7 kappaletta tuhatta asukasta kohti. Yritysten lukumäärä on vuosina 1996-2000 kasvanut keskimäärin 51 yrityksellä vuodessa. Vuonna 2000 Hämeessä oli yhteensä 7 432 yritysten toimipaikkaa, joista teollisuuden osuus oli 13,3 %. Tärkeimmät toimialat ovat metalli-, elintarvike- ja mekaaninen puunjalostusteollisuus. Palvelualojen osuus oli 70,2 %, josta julkisen sektorin toimipaikkoja oli lähes 20 %.

Yksi maakunnan elinkeinorakenteelle tyypillinen piirre on alhainen innovatiivisuus, sillä yritysten panostukset tutkimus- ja kehittämistoimintaan ovat olleet vähäisiä. Kun Hämeessä vuonna 2000 käytettiin vain 1,1 % koko maan tutkimus- ja kehittämismenoista, siitä suurimman osan eli 53,2 %, käytti julkinen ja korkeakoulusektori. Koko maassa yksityisen sektorin osuus näistä menoista oli yli 70 %. Maakunnan yritysten tuottavuus on myös heikko. Se on maan neljänneksi alhaisin, mikä tarkoittaa 73 % koko maan vastaavasta arvosta.

Laman aikana työpaikat vähenivät Hämeessä yli 21 %, sillä yli 15 000 ihmistä menetti työnsä. Toimialoilla, joita lama koski pahimmin, työpaikat vähenivät jopa puoleen. Rakennusala kärsi lamavuosina suhteellisesti eniten. Lukumääräisesti eniten menetettiin teollisuuden työpaikkoja. Vuoteen 2000 mennessä työpaikoista oli ennakkotietojen mukaan palautunut 7 500. Teollisuudessa työpaikkoja oli edelleen 4 000 vähemmän kuin parhaina vuosina ennen lamaa ja rakentamisessa noin 1 500 vähemmän. Maataloudesta on kymmenessä vuodessa poistunut lähes puolet, mikä tarkoittaa noin 3 000 työpaikkaa. Palvelualoilla työpaikkoja on enemmän kuin ennen lamaa. Yksityisellä sektorilla niitä on lähes sama määrä, mutta julkisella sektorilla työpaikkoja on noin kaksi tuhatta enemmän kuin kymmenen vuotta sitten.

2.3 Työllisyys ja osaaminen

Kun noususuhdanne alkoi 1990-luvun puolivälissä, tuotanto saavutti nopeasti lamaa edeltäneen tason. Hämeessä se ylitettiin vuonna 1996. Tuotannon kasvusta huolimatta työttömyys pysyi lamaa edeltävään tasoon verrattuna korkeana. Vuonna 1994 työttömyysaste kohosi 19,6 prosenttiin. Siihen saakka maakunnan työttömyysaste oli ollut koko maan tasoa alhaisempi. Vasta vuonna 2001 maakunnan vuotuinen keski-työttömyys alitti jälleen koko maan tason. Työttömyyden rakenteessa yksi vaikeimmista ongelmista on pitkäaikaistyöttömyys, joka oli 33,3 % vuonna 2001. Toinen ongelma on yli 50-vuotiaiden työttömyys, joka oli 37,6 % vuonna 2001. Myös naisten työttömyys on ollut miehiä pahempaa, sillä heitä oli työttömistä 52,1 % vuonna 2001. Eri seutukuntien tilanteet eivät juuri poikkea toisistaan. Vuonna 2001 kaikkiaan 12 maakunnan kunnassa naisia oli työttömänä enemmän kuin miehiä. Vuon-

na 1996 näin oli vain kahdessa kunnassa. Julkisen sektorin iäkkäämmästä ja naisvaltaisemmasta henkilöstörakenteesta johtuen naisten työllisyystilanteen pitäisi kuitenkin alkaa kohentua lähivuosina.

Maakunnan työttömien määrä on vähentynyt 7 500 hengellä, mikä on yhtä paljon kuin työpaikkojen lisäys. Samaan aikaan työllisten määrä on lisääntynyt 9 500 hengellä, jolloin 2 000 henkeä on työllistynyt maakunnan ulkopuolelle. Käytännössä tämä merkitsee maakunnan työpaikkaomavaraisuuden laskua. Koko maakunnassa työpaikkojen omavaraisuus on laskenut laman pahimmista vuosista 2 prosenttiyksikköä. Nopeimmin se on laskenut Hämeenlinnan seudulla, mikä tarkoittaa 3 prosenttiyksikköä. Riihimäen seudulla työpaikkojen omavaraisuus on laskenut 2,2 ja Forssan seudulla 0,8 prosenttiyksikköä. Forssan työpaikkaomavaraisuus oli vielä vuoden 2000 ennakkotietojen mukaan ainoana seutukunnista yli 100 prosenttia. Työllisiin ja työttömiin kuulumattoman 15-65 -vuotiaiden ryhmän eli työvoimareservin määrä on pienentynyt lähes 9 500 hengellä. Vuonna 2000 maakunnan työllisyysaste oli 65,2, kun vastaava luku koko maassa oli 64,5. Hämeen työllisyysaste on siten pysynyt jatkuvasti hieman koko maan tason yläpuolella. Lamaa edeltävien vuosien tasoon on kuitenkin vielä matkaa noin 7 prosenttiyksikköä, mikä tarkoittaa lähes 5 000 henkeä.

Osaava työvoima on tämän päivän keskeisimpiä vaatimuksia elinkeinoelämän ja työllisyyden kehittämisessä. Hämeessä perusasteen jälkeisen tutkinnon on suorittanut 57,2 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä. Se on 2,2 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin maassa keskimäärin. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuus on 35,7 %. Se on lähes valtakunnallista tasoa, mikä on 36,1 %. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneita on 2 prosenttiyksikköä vähemmän kuin koko maassa. Koulutusoikeusindeksi huomioi sekä suoritettujen tutkinnon tason että niiden suorittaneiden määrän. Se on Hämeessä 22 pistettä alle koko maan tason, joka on 278 pistettä. Maakunnan kunnista vain Hämeenlinna ylittää valtakunnallisen tason. Alhaisin koulutustaso on Forssan seudulla. Korkea-asteen tutkintojen alhaista määrää selittää korkeasti koulutetun työvoiman kysyntä. Maakunnassa toimivat yliopistojen toimipisteet eivät ole pieninä yksiköinä kyenneet generoimaan ympärilleen samalla tavoin koulutusta hyödyntävää yritystoimintaa kuin suuremmat yksiköt. Korkeakoulujen aloituspaikoista Hämeessä on vain 1 %. Ammattikorkeakoulu puolestaan uutena toimintamuotona on vasta rakentamassa toimintojaan ja elinkeinoyhteyksiään, eivätkä sen vaikutukset ole vielä täysin nähtävissä.

2.4 Aluetalous

Keskeiseksi maakuntien kehityksen kuvaajaksi otettiin 1990-luvulla alueellistettu bruttokansantuote. Erityisesti BKT/asukas-tarkastelun avulla katsottiin voitavan helposti nähdä alueiden eroja ja muutoksia myös pitkällä aikavälillä. Se on ollut myös yksi tärkeimmistä EU:n aluepolitiikan päätöksenteossa käytetyistä mittareista. Vaikka BKT-lukujen käytössä on omat puutteensa, sitä voi käyttää kuvaamaan alueiden elinkeinoissa tapahtuvaa toimeliaisuutta ja volyymien eroja alueiden välillä. Bruttokansantuotteessa ei kuitenkaan huomioida vientiteollisuuden aiheuttamia alueellisia vääristymiä tai työvoiman pendelöintiä alueiden välillä. Alueellinen kehitys oli 1990-luvun lopulla voimakkaasti keskittynyttä. Tällöin muutamien alueiden kasvu riitti yksin nostamaan maan keskiarvoa. Veturina näillä alueilla toimi ennen muuta

informaatioteknologiaan liittyvä teollisuus , joka toimi pitkälti yhden yrityksen, Nokian, varassa.

Hämeessä bruttokansantuote aleni laman aikana enemmän kuin muualla Suomessa. Vuosien 1995-1996 BKT:n suhteellinen muutos oli Hämeessä maan toiseksi suurin, mikä oli 6,7 prosenttia. Vain Uudellamaalla kasvua oli enemmän eli 7,2 prosenttia. Koko maassa bruttokansantuote kasvoi samaan aikaan oli 2,9 prosenttia. Tämän jälkeen kemiallinen metsäteollisuus ja informaatioteknologiaan liittyvä teollisuus ovat muuttaneet alueiden välistä kehitystä. Vaikka Hämeessä absoluuttinen bruttokansantuote kasvoi vuosina 1995-2000, vuotta 1999 lukuun ottamatta, maakunnan suhteellinen osuus koko maan BKT:stä laski joka vuosi. Vuonna 2000 se oli enää 76,2 % koko maan keskiarvosta. Tuotannon keskittymistä Suomessa 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa kuvaa se, että Uudenmaan ohella vain yksi tai kaksi maakuntaa ylitti vuosina 1997-2000 vuotuisen BKT:n kasvussa koko maan keskiarvon. Maakunnan seuduista Hämeenlinna selvisi parhaiten, sillä vuonna 2000 se ylsi 82,2 prosenttiin koko maan keskiarvosta. Forssan suhdeluku oli 72,5 ja Riihimäen 66,9. Riihimäen heikoin suhdeluku johtuu suhteellisen suuresta pendelöinnin osuudesta. BKT:n suhteellinen kasvu oli korkein Salon seudulla, missä se oli 177,7. Helsingin seutukunnalla se oli 147,6, mikä tarkoitti yhtä kolmannesta koko maan arvonlisäyksestä.

Keväällä 2002 Tilastokeskus julkaisi ensimmäisen aikasarjan kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista. Bruttokansantuotteeseen verrattuna kotitalouksien käytettävissä olevat tulot kuvaavat paremmin alueen elintasoja ja sen kehitystä, koska siihen ei sisälly pendelöinnistä johtuvaa vääristymää. Se sisältää kuitenkin kotitalouksien saamat tulonsiirrot ja niiden maksamat verot. Vuonna 2000 Hämeessä kotitalouksien käytettävissä olevat tulot asukasta kohden olivat 94,6 % maan keskiarvosta. Seutukunnista Riihimäen osuus oli korkein eli 95,8 prosenttia maan keskiarvosta. Hämeenlinnan seutukunnan osuus oli 94,6 prosenttia ja Forssan 91,0 prosenttia. Tämä mittari ilmentää viime vuosien keskittymiskehitystä, joka on tapahtunut ennen muuta omaisuustulojen kasautuessa muutamille seutukunnille.

Kunnallistalous on kokenut viimeisen vuosikymmenen aikana muutoksia, jotka eivät ole aina parantaneet kuntien taloutta. Valtion säästötoimenpiteistä johtuneet valtionosuuksien leikkaukset, metsäverotuksen, arvonlisäverotuskäytännön ja yhteisöveron jakamiseen liittyneet uudistukset ovat vaikuttaneet kuntien talouteen sekä myönteisesti että kielteisesti. Vaikka maakunta kokonaisuutena on hyötynyt verouudistuksista, eivät vaikutukset ole joka suhteessa olleet positiivisia. Ne eivät ole luoneet riittävästi varmuutta kuntatalouteen eivätkä siten antaneet pohjaa kehittämistoimien pidemmän aikavälin suunnittelulle.

2.5 Ympäristön tila

Hämäläiselle maisemalle on tyypillistä luonnon ja rakennetun ympäristön vuorovaikutus. Luonnonympäristön erityisen arvokkaita piirteitä ovat laajat erämaa-alueet, harjut, kuten Salpausselkä-vyöhyke ja niihin liittyvät pitkittäisharjut, monipuoliset vesistöt sekä Etelä-Suomen lehtokeskukseen kuuluvat alueen osat. Kulttuuriympäristön arvokkaimpia osia ovat Hämeen linnaketju, keskiaikaiset kirkot, kartano- ja puistokulttuuri sekä varhaiset teollisuuden ja liikenteen ympä-

ristöt.

Häme on yksi maamme kansallisen kulttuuriympäristön ydinalueista. Hämeen kulttuuriympäristö kattaa kaikki ihmistoiminnan aika-kerrokset. Sisällöltään se on monipuolinen ja monimuotoinen. Sille on kautta aikain ollut ominaista vahva yhteys luontoon ja maisemaan, hyvät kulkuyhteydet ympäröiville alueille, vaikutteiden nopea omaksuminen sekä erilaisten arvokkaiden piirteiden kasautuminen kulttuuriympäristön tihentymiksi.

Merkittävimmät kulttuuriympäristön tihentymät sijaitsevat suurten vesireittien varrella. Vanajaveden laakso, Hauhon vesireitit ja Loimijokilaakso ovat vesistöyhteydessä Kokemäenjokeen ja Pohjanlahteen. Vesistöyhteys Suomenlahden ja etelän suuntaan kulkee Vantaajoen, Karjaanjoen ja Mustijoen kautta. Vesireittien lisäksi kulttuuriympäristön tihentymiin ovat vaikuttaneet useat vanhat maakulkureitit sekä paikalliset luonnon tarjoamat olosuhteet kulloisenkin ajan ihmisen elinkeinoille ja muulle elämäntavoille.

Hämeen arvokkain laaja kulttuuriympäristökokonaisuus on Vanajaveden laakso, joka Sääksmäen Rapolaan ulottuvana vyöhykkeenä on yksi Suomen kansallismaisemista. Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto muodostaa keskeisen ja arvokkaan osan Vanajaveden laaksoa. Kansallinen kaupunkipuisto rakentuu keskeisiltä osiltaan Hämeen linnan, Aulangon, kaupunginpuiston ja Hämeenlinnan kaupungin historiallisen koilliskulman varaan. Puisto on Suomen ensimmäinen ja toinen koko maailmassa.

Hämeen luonto on monimuotoista ja edustaa laajasti eri luonto- ja biotyyppejä. Metsä on pohjaveden ohella Hämeen merkittävin uudistuva luonnonvara. Uusiutumattomista luonnonvaroista merkittävimpiä ovat maa- ja harjuainekset sekä kalliot.

Luonnon monimuotoisuutta uhkaavat Hämeessä, kuten muuallakin maassa, alueiden pirstoutuminen ja perinteisen maaseudun autioituminen. Suojelualueet, niiden hoitaminen ja verkoston laajentaminen luovat kuitenkin mahdollisuuksia luonnon monimuotoisuuden turvaamiselle. Arvokkaita suojelualueita tai varauksia on Hämeessä runsaasti. Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistot ovat osittain toteutettuja. Kansallispuistojen, lehtojen, soiden, vanhojen metsien ja lintuvesien suojeluohjelmiin kuuluvista alueista maakunnassa on toteutettu runsas kolmannes. Lisäksi on suojeluohjelmien ulkopuolisia, luonnonsuojelulain keinoin toteutettaviksi tarkoitettuja suojeltavia kohteita. Rantojen suojeluohjelmaan kuuluu Hämeen 2560 rantakilometristä noin 150 kilometriä, josta on yhteiskunnan omistuksessa tai rauhoitettu vajaa 100 kilometriä. Loma-asutuksen käytössä tai kaavavarauksina rannoista on runsaasti yli puolet. Natura 2000 -verkostoon Hämeestä on ehdolla 49 kohdetta, jotka ovat pääosin seutukaavassa ja valtakunnallisissa suojeluohjelmissa.

Hämeessä vesistöjä on runsaasti. Veden laatu vaihtelee huonosta erinomaiseen. Laatuluokaltaan erinomaisia vesistöjä on maakunnassa lukumääräisesti suhteellisen vähän. Ne sijaitsevat Lammin ja Hauhon alueilla sekä Tammelan ylängöllä. Joet ovat laatuluokaltaan pääosin huonoja ja välttäviä. Suurista järvistä laatuluokaltaan huono on Janakkalassa sijaitseva Kernaalanjärvi ja välttäviä ovat Tammelan Pyhäjärvi

ja Janakkalan Haapajärvi. Vanajanselkä on laatuluokaltaan tyydyttävä. Vesistöjen uhkana on vähittäinen rehevöityminen. Pienten vesistöjen uhkana on myös happamoituminen. Vesistöjen kuormittajista maatalous, yhdyskunnat ja haja-asutus ovat merkittäviä.

Hämeen pohjavesivarat ovat runsaat. Pohjavesialueita on noin 250, joista viidesosa on vedenhankintakäytössä. Pohjavesi on yleensä laadultaan hyvää. Ongelmina ovat lähinnä luontainen happamuus ja kohonneet rauta- ja mangaanipitoisuudet. Kalliopohjavesissä on paikoin myös suuria radon-, fluoridi- ja arseenipitoisuuksia. Pohjavesiä uhkaavat hoitamattomat maa-ainestenottoalueet, liikenne, asutus ja sen toiminnot, saastuneet maa-alueet ja paikallisesti ympäristöonnettomuudet. Mahdollisesti saastuneita maa-alueita Hämeessä on lähes 600. Niistä noin kolmanneksen arvioidaan edellyttävän jatkotutkimuksia.

Ilma on Hämeessä pääsääntöisesti hyvää. Liikenne heikentää vilkkaimmin liikennöidyillä teillä ja niiden lähistöllä sekä taajama-alueilla ilmanlaatua. Kaupungeissa ilmanlaatuun vaikuttavat yleensä eniten liikenteen ja energiantuotannon päästöt.

3. Aiemmat aluekehittämisohjelmat ja maakuntaohjelman laadinta

3.1 Aluekehittämisohjelmat 1997-2000 ja 2000-2006

Maakunnassa on laadittu tähän mennessä kaksi maakuntaohjelmaan verrattavissa olevaa aluekehittämisohjelmaa, ensimmäinen vuosille 1997-2000 ja toinen vuosille 2000-2006.

Vuosien 1997-2000 aluekehitysohjelmaan sisällytettiin jäljellä olevat vuodet EU:n tavoite 5b-ohjelmasta ja asetettiin alueellisia tavoitteita myös tavoite 3- ja 4-ohjelmien toteutukselle. Seuraavaa aluekehitysohjelmaa lähdettiin valmistelemaan samalla "sateenvarjo-ohjelma" -periaatteella. Kokemukset ovat olleet myönteisiä ja puoltavat sitä seikkaa, ettei erillisiä maakunnallisia ohjelmia rakennerahastotavoitteille välttämättä tarvita, vaan ne voidaan käsitellä yhdessä alueellisessa ohjelmassa.

Aluekehittämisohjelman 2000-2006 laadinnassa panostettiin erityisesti vuorovaikutteisiin ja laajoihin yhteistyöprosesseihin. Se yhdistyi alueen eri toimijoiden ja kaupunkiseutujen omaehtoiseen valmistelutyöhön vuosien 1998-1999 aikana. Keskeisiä osallistujatahoja olivat kunnat ja kuntayhtymät, valtion aluehallinto, elinkeinoelämä sekä maakunnalliset ja seudulliset eri alojen organisaatiot ja yhdistykset. Ohjelmaa käsiteltiin useissa tilaisuuksissa, mm. -seuduittaisissa kuntien ja eri yhteistyötahojen ohjelmaseminaareissa ja toimintalinjakohtaisissa valmisteluryhmissä. Maakuntahallitus saattoi ohjelmaluonnoksen laajaan julkiseen keskusteluun ja lausunnoille kuntiin sekä valtion aluehallintoviranomaisille neuvotteluja varten. Ohjelmaluonnos oli myös luettavissa ja kommentoitavissa Hämeen liiton Internet-sivuilla internetissä. Palautteessa ja kuntien lausunnoissa esitettiin lukuisia rakentavia kehittämisideoita ja muutosehdotuksia, jotka otettiin huomioon ohjelman työstämisessä. Maakuntahallitus käsitteli ohjelmaa useissa kokouksissaan. Maakuntavaltuusto käsitteli ohjelmaa myös erillisessä ohjelmaseminaarissa.

Vuosien 1997-2000 ohjelmasta Hämeen liitto teki erilliset ohjelmansopimukset Hämeen ympäristökeskuksen, Hämeen tiepiirin, Hämeen työvoima- ja elinkeinokeskuksen, Etelä-Suomen lääninhallituksen sekä ratahallintokeskuksen kanssa. Ohjelmansopimukseen kirjattiin sopijaosapuolten yhteiset periaatteet maakunnan kehittämisen tavoitteista ja toimenpiteistä sekä vuotuiset määrärahat. Ohjelmansopimukseen haluttiin kirjata tulevat kehitystoimenpiteet, ja siten perustella valtionhallinnossa tapahtuvaa tarpeellista alueellista resurssien kohdentamista. Seuraavasta ohjelmasta laadittiin eri viranomaisten kanssa yhteinen ohjelmansopimus käsittäen yli 100 ohjelman toteuttamiseen liittyvää toimintaperiaatetta. Yleisarviona ohjelmien toteutumisesta voidaan todeta, että ohjelmansopimukseen kirjatulla, aluekehittämisohjelmiin perustuvilla periaatteilla ja toimenpiteillä sekä valmisteluun liittyneillä neuvotteluilla on voitu vaikuttaa myönteiseen suuntaan. Monia aluekehittämisohjelmissä määriteltyjä kehittämishankkeita on myös voitu tätä kautta toteuttaa tai käynnistää.

Varsinkin EU:n rakennerahastojen tuella toteutettujen hankkeiden vaikutus uusien yritysten syntymiseen, uusien työpaikkojen luomiseen

ja olemassa olevien työpaikkojen säilyttämiseen on ollut merkittävä. Edellisellä rakennerahastokaudella pelkästään 5b-ohjelmasta toteutettiin maakunnan tukialueella 450 hanketta, joihin käytettiin yhteensä yli 47 milj. euroa julkista rahoitusta. Toiminnalla luotiin noin 1 286 uutta työpaikka ja säilytettiin 2 182. Koulutushankkeisiin osallistui yhteensä 4 002 henkilöä, joista 1 655 oli naisia. 5b-tavoiteohjelma oli kohdennettu erityisesti torjumaan maaseudun rakennemuutoksen ongelmia. Hämeessä se rajoittui alueellisesti vain Forssan seutukuntaan ja Ydin-Hämeeseen.

Nyt kun koko maakunta on uudella rakennerahastokaudella tavoite 2-ohjelman piirissä, on sen kautta voitu vuosina 2000-2001 kohdentaa julkista rahoitusta kehittämishankkeisiin yli 33 miljoonaa euroa. Näillä varoilla on voitu käynnistää jo noin 350 hanketta.

Horisontaalisten rakennerahasto-ohjelmien kautta tietyille alueille kohdistunutta rahoitusta tai sen vaikutusta on vaikeampi selvittää. Voidaan kuitenkin arvioida, että edellisellä ohjelmakaudella Euroopan sosiaalirahaston tavoite 3- ja 4-ohjelmahankkeisiin käytettiin Hämeessä julkista rahoitusta noin 3,5 miljoonaa euroa vuodessa. Kuluvalla rakennerahastokaudella tavoite 3 -ohjelman julkinen rahoitus maakunnassa toteutettaviin hankkeisiin on noin 5,7 miljoonaa euroa vuodessa.

Hämeen, kuten muidenkin pienten maakuntien, ongelma aluekehittämishankkeen toteutusmenettelyssä on ollut se, että aluehallintoviranomaisten toimialue kattaa usean maakunnan alueen. Tämä vaikeuttaa maakunnan ohjelmasuunnitelmien ja aluekehittämishankkeen vaikuttavuuden mittaamista ja yleensä resurssien maakunnallista kohdentamista. Vuonna 2000 alkaneelle rakennerahastokaudelle käyttöön otetut lakiin perustuvat toteutusmenettelyt yhteistyöasiakirjoineen ovat selvästi lisänneet alueellista ohjausvaikutusta ja resurssien allokointia alueen omien ohjelmapainotuksista lähtien.

3.2 Maakuntaohjelman 2003-2006 laadintaprosessi

Maakuntaohjelmamenettelystä on säädetty uudessa alueiden kehittämislain (Alueiden kehittämislaki 602/2002). Lain mukaan (10 §) maakunnan liiton tulee laatia määräaikainen, kunnallisvaltuuston toimikautta vastaava maakuntaohjelma, joka sisältää maakunnan mahdollisuuksiin ja tarpeisiin perustuvat tavoitteet, maakunnan kehittämisen kannalta keskeisimmät hankkeet ja muut olennaiset toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi ja suunnitelman ohjelman rahoittamiseksi. Ohjelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon maakuntasuunnitelma, valtakunnalliset alueiden kehittämisen tavoitteet, hallinnonaloittainen alueiden kehittämisen suunnittelu ja muut laissa mainitut, maakuntaa koskevat ohjelmat. Maakuntaohjelma on valmisteltava yhteistyössä valtion viranomaisten, kuntien ja alueiden kehittämiseen osallistuvien yhteisöjen sekä muiden vastaavien tahojen kanssa.

Maakuntavaltuuston syksyllä 2001 hyväksymään Hämeen liiton toiminta- ja taloussuunnitelmaan 2002-2004 sisältyi aluekehittämishankkeen tarkistus vuoden 2002 aikana. Uuden alueiden kehittämislain valmistelun edetessä tuli ajankohtaiseksi ohjelman tarkistustyön yhteydessä

myös muuttaa ohjelman nimi maakuntaohjelmaksi. Tarkistuskierroksen aloitusneuvotteluissa todettiin, että aluekehittämisohjelma 2000-2006 tarjoaa edelleen hyvän ja ajan tasalla olevan lähtökohdan. Työskentelytavaksi valittiin aluekehittämisohjelman 2000-2006 päivittäminen, jossa strategiset linjaukset, kehittämisanalyysi sekä toimintalinjojen ja toimenpidekokonaisuuksien sisällöt on tarkistettu. Ne on sovitettu yhteen Hämeen maakuntasuunnitelman 2020, valmis-teilla olevan maakuntakaavan tavoitteiden ja muiden suunnittelu-asiakirjojen kanssa.

Maakuntaohjelman rahoitusosio on uudistettu vastaamaan uutta suunnittelujärjestelmää, jotta se loisi mahdollisimman hyvän pohjan ohjelman toteutusta varten laadittaville toteuttamissuunnitelmille, yhteistyöasiakirjoille ja vastaaville asiakirjoille.

Sisäasiainministeriö lähetti 27.9.2002 maakunnan liitoille kirjelmän koskien maakuntaohjelman laadintaa. Siinä esitetyt asiat on mahdollisuuksien mukaan pyritty huomioimaan ohjelman laadinnassa. Hämeen maakuntaohjelma sisältää poikkeavuuksia ministeriön suosituksista, mikä heijastuu myös liitteenä 1 olevaan ohjelman rahoitussuunnitelmaan rakenteeseen ja sisältöön. Rahoitussuunnitelma on kuitenkin rakennettu siten, että se on mahdollisimman helppo muuttaa ministeriön esittämän rakenteen mukaiseksi. Se, samoin kuin keskeisempien hankkeiden taulukko (liite 2), ei täysin pitäydy ministeriön ALUS-lakityöryhmän esittämässä kehittämisrahoituksessa, vaan sisältää eräitä muitakin valtion talousarvio momentteja. Rahoitustaulukon rakenne mahdollistaa tarvittaessa myös tämän osion yhtenäistämisen ministeriön suositusten mukaiseksi. Tavoitteena on kuitenkin, että keskusteluja jatkettaisiin valtion budjettiin sisältyvistä aluekehittämisrahoista ja että tätä voitaisiin jatkossa laajentaa kattamaan uusia momentteja. Maakuntaohjelman ulkopuolinen arviointi on tarkoitus suorittaa väliarviointina vuonna 2005. Väliarvio toimii samalla myös pohjamateriaalina seuraavan vuosien 2007-2010 maakuntaohjelman laadinnalle vuosien 2005-2006 aikana.

Maakuntaohjelmatyössä ja sen toteuttamissuunnitelmaprosesseissa seudulliset aluekeskusohjelmat ovat keskeinen osa. Yhteistyötä, neuvottelumekanismeja ja kehittämistyön ajoitusta seutukuntien ja aluekeskusohjelmien kanssa tullaan edelleen syventämään ja kehittämään.

4. Hämeen vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet

Maakuntasuunnitelma 2020 rakentui kuudesta eri teemasta, joilla katsottiin olevan keskeisin merkitys maakunnan tulevaan kehitykseen. Maakunnan kehittämisanalyysi tehtiin maakuntasuunnitelmassa perinteisestä SWOT-menetelmästä poikkeavasti laatimalla kullekin teemalle oma SWOT-tarkastelunsa. Maakuntasuunnitelmassa käsiteltyjä teemoja olivat globalisaatio, Euroopan integraatio, tietoyhteiskunta, luonto, kulttuuri- ja henkiset arvot sekä väestö- ja työpaikkakehitys.

Näitä pitkän aikavälin kehitykseen vaikuttaviksi valittuja tekijöitä voidaan pitää pätevinä myös lyhyemmän aikavälin kehityksen muutosvoimina. Maakuntaohjelman kehitysanalyysissä on maakunnan vahvuuksia, heikkouksia, uhkia ja mahdollisuuksia tarkasteltu maakuntasuunnitelman teemojen kautta.

4.1 Hämeen vahvuudet

Maakunnan kehittämisen keskeisimmät vahvuudet ovat perinteisesti olleet maakunnan sijainti, toimiva aluerakenne ja infrastruktuuri-verkko. Niitä voidaan hyödyntää kehittämistyössä niin globalisaation, Euroopan integraatiokehityksen, tietoyhteiskunnan kuin väestö- ja työpaikkakehityksen haasteissa.

Tietoyhteiskunnan sekä väestö- ja työpaikkakehityksen näkökulmasta monipuolinen ja –tasoinen toimiva sekä alueellisesti kattava oppilaitosten verkosto on myös maakunnan vahvuuksia. Maakunnassa sijaitsevat tutkimuslaitokset ja muut osaamiskeskittymät luovat omalta osaltaan vankan pohjan perus- ja soveltavan tutkimuksen hyödyntämiseen koko maakunnan kehittämisessä.

Monimuotoinen ja –ilmeinen hämäläinen luonto sekä kulttuuriympäristö ovat merkittäviä tekijöitä väestötavoitteiden ja maaseudun kehittämisen kannalta. Ne yhdistyvät keskellä maan väestöllistä painopistettä turvalliseksi ja viihtyisäksi koettuun pikkukaupunki- ja maaseutuasumiseen. Runsaat ja laadukkaat luonnonvarat sekä kansallisilla mittapuilla mitattuna edulliset olosuhteet antavat lisäpanoksen perinteisen maatalouden ja muun elinkeinotoiminnan kehittämiseksi erityisesti maaseudulle ja siten myös maaseutuasumisen säilymiselle.

Rikas kulttuuriperintö linnoineen ja kartanoineen sekä hämäläisyys ja vakaina ja ahkerina tunnetut hämäläiset ovat arvoja, joiden varaan on hyvä rakentaa. Moneen muuhun alueeseen verrattuna edelleen suhteellisen hyvä väestörakenne on vahvuus, jonka ylläpitämiseen on kiinnitettävä huomiota.

Maakunnan tulevaisuuden peruskiviin kuuluu kehittynyt ja vahva seutukuntien sisäinen ja niiden välinen yhteistyö.

4.2 Hämeen heikkoudet

Nopean globalisaatiokehityksen vallitessa maakunnan heikkoutena on suojattuihin kotimarkkinoihin perustuva tuotantorakenne. Kansainvälisillä markkinoilla toimimiseen ja kilpailuun tottunutta yritystoimintaa on vähän. Yritysten panostukset tutkimus- ja kehittämistoimintaan on suhteellisesti erittäin vähäistä, minkä takia maakunnan elinkeinojen uusiutumiskyky on heikko. Palvelusektorilla hitaasti kehittyvän julkisen sektorin painoarvo on suuri. Maakunnan elinkeinorakenteen heikkouksia ovat myös yritystoiminnan vähäisyys sekä selkeiden teollisten klustereiden puute.

Heikko imago ja identiteetti, tottumattomuus verkostoitumiseen ja yhdessä toimimiseen ovat Hämeen heikkouksia. Maakunnasta puuttuu tiedekorkeakoulut ja muut innovaatio- sekä uusiutumiskyvylle tarpeelliset kriittiset massat. Maakunta on pieni ja sen alueelta puuttuu voimakas keskus. Koulutettu työvoima muuttaa maakunnasta pois sopivien työllistymismahdollisuuksien puuttumisen vuoksi. Näistä monet yhdessä elinkeinorakenteen korjaustarpeiden kanssa ovat kuitenkin ominaisuuksia, joihin voidaan vaikuttaa myös maakunnan omilla toimenpiteillä.

Maakunnan luonnon ja ympäristön tilan kannalta maakunnan sijainti keskellä ruuhka-Suomea on heikkous. Läpikulkuliikenteen päästöt ja kaukolaskeumat heikentävät ilmalaatua ja lisäävät melua. Pohjavedet sijaitsevat osin pilaantumisherkissä paikoissa ja vesistöt ovat hajakuormitukselle sekä laskeumille alttiita latvavesiä.

Heikkoutena on myös se, että kaikkia vahvuuksia tai muita kehittämismahdollisuuksia ei ole kyetty tai haluttu hyödyntää. Ulkopuoliset mielikuvat hämäläisyydestä ovat negatiivisväritteisiä, pysähtyneisyyteen ja vanhoillisuuteen liittyviä

4.3 Hämeen uhat

Maakunnan suurimpia uhkia on, että se ei pärjää kiristyvässä globaalissa kilpailussa ja suurempien kasvukeskusten puristuksessa. Myös maakunnan logistinen asema saattaa heikentyä eurooppalaisessa ja eteläsuomalaisessa kilpailuympäristössä. Uudet suuret perusrakennusinvestoinnit saattavat ohjata kehityksen Hämeen ulottumattomiin. Uhkana on, että maakunta ei jatkossakaan pääse hyödyntämään lähellä sijaitsevien kasvukeskusten kehitystä, vaan keskittyminen olemassa oleviin keskuksiin, kuten pääkaupunkiseudulle, Tampereelle ja Turku-Salo –akselille, kiihtyy entisestään.

Mikäli maakunta ei kykene vastaamaan tietoyhteiskunnan muutoksiin luomalla edellytyksiä uusille ammattilaisille ja niiden kysynnälle, koulutetun työvoiman muuttotappio jatkuu korkeana. Tietoyhteiskunnan vaatimien taitojen jakautuminen epätasaisesti muodostaa myös maakunnan sisäisen uhan.

Edellä mainittujen uhkien vaikutus väestö- ja työpaikkakehitykseen voi olla merkittävä. 1990-luvulla vallitsi suuntaus, jonka vuoksi lähellä olevat kasvukeskukset synnyttivät nopeasti uusia työpaikkoja ja kiihdyttivät maakunnan työpaikkaomavaraisuuden laskua tai työikäisen työvoiman poismuuttoa. Mikäli suuntaus jatkuu, se nopeuttaa väestön ikärakenteen vanhenemista ja heikentää huoltosuhdetta. Näiden seurauksena paineet julkisten palvelujen lisäämiseen uhkaavat yhtäältä kasvaa ja toisaalta jättää muilla sektoreilla julkisia investointeja tyhjäkäynnille. Kunnallistalouden selviytymiskyky näistä velvoitteista saattaa muodostua ylitsepääsemättömäksi tai olennaisesti haitata kuntien kykyä osallistua uusiutumiseen tarvittaviin kehittämistoimenpiteisiin.

Luonnonvarojen ja ympäristön kannalta uhkana on, että maakunnan luonnonvaroja joudutaan luovuttamaan kasvukeskusten tarpeisiin yli sen kestokyvyn. Ympäristö ei kykene vastaanottamaan kiihtyvän tuotannon päästöjä ja luonnonvarojen käyttöä ja seurauksena on arvokaiden maisema- ja ympäristöarvojen pirstoutuminen ja pohjavesivarojen pilaantumisen riskin kasvu. Vesistöjen uhkana on rehevöitymisen jatkuva lisääntyminen, mikäli hajakuormitus jatkuu nykytasollaan.

Edelliset tekijät kiihdyttävät omalta osaltaan maaseudun autioitumista. Suurimman uhan sille muodostaa kuitenkin maataloustuotannon kannattavuus, mikä liittyy kiinteästi Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan ja kansallisen maatalouspolitiikan ratkaisuihin sekä elintarvikkeiden globaaliin kilpailuun.

Hämeen kansainvälistyminen on aina ollut hyvin vähäistä ja muista kulttuureista tulleita maahanmuuttajia maakunnassa on vähän. Uhkana voi olla, että erilaisiin kulttuureihin ja ihmisiin tottumattomissa yhteisöissä valmistautumaton nopea vierastyövoiman kasvu saattaa aiheuttaa kulttuurien välisiä törmäyksiä ja eriarvoistumista.

4.4 Hämeen mahdollisuudet

Hämeellä on monia hyviä mahdollisuuksia kehittyä sekä globaalisti että eurooppalaisesti menestyväksi alueeksi niin asumiselle, työssäkäynnille kuin yrittämiselle. Näitä mahdollisuuksia ovat sijainti, hyvät liikenneyhteydet, määrätietoinen panostaminen avaintoimialojen kehittämiseen, asumisen viihtyisyystekijät, edullisuus kasvukeskuksiin verrattuna, olemassa olevan oppilaitosverkoston ja osaamisen jatkuva kehittäminen ja puhdas luonto. Mahdollisuuksia on suunnitelmallisesti ylläpidettävä ja kehitettävä eri toimijoiden yhteistyöllä sekä maakunnan sisällä että muiden maakuntien kesken.

Sijaintitekijöiden kilpailukyvyn ylläpitäminen, oppilaitosten jatkuva kehittäminen osaavan työvoiman kouluttajana ja oppilaitosten sekä elinkeinoelämän yhteyksien tiivistäminen ovat keskeisiä tekijöitä maakunnan elinkeinoelämän kehittymiselle, uusiutumiselle ja uuden yritystoiminnan luomiselle.

Luonto- ja ympäristöarvojen kunnioitus, niiden monimuotoisuuden ylläpitäminen ja kestävä hyödyntäminen luovat edellytykset asukkaiden viihtyisyydelle ja mahdollistavat luonto- ja virkistysarvoihin perustuvan elinkeinotoiminnan kehittymisen. Elintarviketuotannossa painottuvat tulevaisuudessa entistä enemmän puhtaus, turvallisuus ja läpinäkyvät laatuketjut. Maatalouden hyvien tuotantoedellytyksien ja runsaan, korkealaatuisen pohjaveden ansiosta elintarviketeollisuudella on mahdollista kehittää turvallisia tuotantoketjuja lähellä suuria kulutuskeskuksia.

Monipuolinen luonto ja kulttuuriperintö sekä elävät ja turvalliset pikkukaupungit ja niitä ympäröivä vauras hämäläinen maaseutu tarjoavat yhä monia uusia mahdollisuuksia hyödyntämiseen niin asumisessa kuin elinkeinotoiminnassakin. Elämystuotanto ja erilaiset kulttuuripalvelut ovat kasvava alue, jossa maakunnalla on erinomaiset kehittämismahdollisuudet. Näiden mahdollisuuksien hyödyntämisessä maakunnan oman vahvan tutkimuksen ja osaamisen käyttö ja siirto yritystoimille ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Maakunnan tahto ja kyky hyödyntää omia kehittämismahdollisuuksia on perusta positiiviselle ja oikeanlaiselle väestö- ja työpaikka-kehitykselle, joka puolestaan mahdollistaa Hämeen jatkuvan kehittämisen.

5. Kehittämisen periaatteet ja ohjelman tavoitteet

5.1 Kehittämisen periaatteet

5.1.1 Kestävä kehitys

Ekologinen kestävyys ja sitä edistävien taloudellisten, ympäristöllisten, sosiaalisten ja kulttuuristen edellytysten luominen ovat keskeisiä maakuntaohjelman kaikkia toimintalinjoja koskevia läpäisyperiaatteita.

Ekologisen kestävyuden toteuttamiseksi on keskeistä, että uusiutumattomien luonnonvarojen käyttöä vähennetään, luonnon tuotto-kyky ja luonnonarvot säilytetään sekä ympäristön tilaa parannetaan. Kansainvälisessä yhteistyössä on tärkeää pyrkiä ekologiseen kestävyyteen ja laajavaikutteisten ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Hämeessä, kuten yleensä Etelä-Suomessa ilmastomuutokseen vaikuttavien päästöjen vähentämisen suuruus ja ajoittuminen kytkeytyvät pitkälti kansainväliseen yhteistyöhön. Itämeren alueella lähialueyhteistyöllä tuetaan vakaata ja kestävää kehitystä ja siten vaikutetaan myönteisesti Etelä-Suomen ympäristön ja Itämeren tilaan. Maakunnan toimijoiden osaamista ympäristöasioissa on voitava näissä kohdin hyödyntää tehokkaasti.

Periaatteena on, että aluerakennetta, liikennejärjestelmiä ja -verkostoja sekä yhdyskuntatekniikkaa kehitetään päästöjen kannalta edullisesti ja taloudellisesti. Hämeessä ja Etelä-Suomessa, jotka ovat voimakkaan rakentamisen ja taloudellisen toiminnan alueita, kaikki edellä mainitut elementit korostuvat ja vaativat niiden huomioon ottamista kaikilla toiminnan tasoilla.

Resurssien tehokas ja säästeliäs käyttö, korkea teknologia, panostus tutkimus- ja kehitystyöhön sekä raaka-aineiden jalostusasteen nostaminen korostuvat kestävä ja taloudellisen hyvinvoinnin peruselementteinä. Kestävä talous on edellytys yhteiskunnan keskeisille toiminnoille. Pyrittäessä taloudelliseen kestävyyteen periaatteena on, että palvelut ja tavarat tuotetaan ja tarjotaan ympäristöä nykyistä vähemmän kuormittaen sekä käytetään säästeliäästi luonnonvaroja ja energiaa. Ohjelmakauden aikana pyritään neuvottelemaan eri toimijoiden kanssa hankekokonaisuuksien laatimisesta ekotehokkuuden kasvattamiseksi, ympäristön tilan kohentamiseksi sekä ympäristöosaamisen ja -tietoisuuden lisäämiseksi.

Kansalaisten hyvinvointi on tärkeä edellytys ekologisen kestävyuden toteutumiselle, sen hyväksyttävyydelle ja siihen sitoutumiselle. Keskeisiä periaatteita ovat väestön hyvinvoinnin, kuten työllisyyden ja tasa-arvon edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Kulttuurin moninaisuuden sekä kulttuuriperinnön ja -identiteetin vaaliminen ovat osa kestävä kehitystä. Etelä-Suomessa korostuvat voimistuneen maassamuuton ja yhdyskuntien rakennemuutosten seuraukset ja niistä johtuvat ihmisten ongelmat.

5.1.2 Hämeen keskeisen sijainnin hyödyntäminen

Maakunnan luonnonolosuhteiden edullisuus ja maakunnan keskeinen sijainti eteläisessä Suomessa antavat hyvät lähtökohdat maakunnan kestäväälle kehittämiselle. Sijaintitekijät tulee hyödyntää kaksisuuntaisesti, sekä maakunnasta ulospäin että sietlä maakunnan suuntaan. Sijaintitekijöiden tiedostaminen on alku niiden määrätietoiseen hyödyntämiselle.

Etäisyydet Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin ja niiden tarjoamiin palveluihin ovat lyhyet. Maakunta voi joidenkin palveluiden osalta tukeutua läheisten Helsingin, Turun ja Tampereen tarjontaan. Tyypillisesti suurista kaupungeista haetaan esimerkiksi korkeakulttuurin, erikoiskaupan sekä yliopistotasoisien koulutuksen ja tutkimuksen palveluja. Vastaavasti kasvukeskuskaupunkien ja ympäröivien alueiden väestö ja toimijat ovat potentiaalista käyttäjäkuntaa Hämeen tarjoamille palveluille.

Liikenteen pääverkostot ovat pääosin rakentuneet hyvin ja tehokkaassa käytössä. Rata- ja päätieverkko yhdistää maakunnan Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin ja sitä kautta koko maahan. Kansainvälistymistä ajatellen niin lentokentät kuin satamatkin ovat helposti ja nopeasti saavutettavissa. Sekä matkustaja- että tavaraliikenteellä on olemassa hyvä perusrakenne. Logistiikan edelleen kehittämiseksi on erinomaiset edellytykset.

Maakunnan keskeinen sijainti mahdollistaa liikenteen, asumisen ja elinkeinoelämän joustavat suhteet. Kehittämällä liikennejärjestelmiä ja maankäyttöä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa avautuu mahdollisuuksia joukkoliikennettä suosivalle yhdyskuntarakenteelle ja elämäntavalle paremmin kuin missään muussa maamme maakunnassa. Ekologisen ja taloudellisen yhdyskuntarakenteen toteutuminen on sijaintitekijöiden vuoksi mahdollista.

Hämeen ilmasto on pohjoiseurooppalaisittain suotuisa. Monipuolinen luonto antaa hyvät lähtökohdat menestyvälle maa- ja metsätaloudelle ja sen kautta alkutuotannon jatkojalostukselle. Elintarviketeollisuus ja puuteollisuus voivat tuotteidensa markkinoissa ja jakelussa hyödyntää maakunnan keskeistä sijaintia ja hyvin toimivaa liikenneverkkoa.

5.1.3 Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus

Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen korostaminen perustuu eurooppalaisen ja kansallisen kaupunkipolitiikan linjauksiin. Yhteiskuntarakenne nähdään siinä kaupunkiseutuina, joissa keskuskaupungit ja ympäröivä maaseutu muodostavat yhtenäisiä työssäkäyntialueita ja toiminnallisia kokonaisuuksia. Kaupunkien ja maaseudun vuorovaikutusta on mahdollista edistää monilla yhteiskuntaelämän aloilla ja monien erilaisten toimijoiden parissa.

Julkisen sektori on keskeinen tiennäyttävä kaupungin ja maaseudun välisen vuorovaikutuksen kehittämisessä. Kaupunkien ja maaseudun toiminnallista verkottumista voidaan edistää luomalla uusia ajattelu-, toiminta- ja liikkumistapoja ja soveltamalla niitä käytäntöön. Hämeessä esimerkkejä toteutuneista julkisen sektorin mahdollisuuksista kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen edistämisessä ovat muun muassa

seutulippujärjestelmien käyttöönotto sekä kaupunkiseuduilla käynnistynyt aluekeskusohjelmatyö ja voimakkaasti kehittymässä oleva seutu-yhteistyö.

Fyysiset koko maakuntaa koskevat lähtökohdat kaupungin ja maaseudun vuorovaikutukselle linjataan maakuntakaavoituksessa. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen edistäminen tukee maakunnan monipuolisuutta ja moniarvoisuutta, sen kaikinpuolista kestävästä kehitystä. Kiinnittämällä huomiota kaupungin ja maaseudun vuorovaikutukseen voidaan edistää ihmisten, yritysten ja yhteisöjen asuin- tai toimipaikasta riippumatonta tasa-arvoisuutta ja yleisten muutossuuntien, kuten tietoyhteiskunnan, kansainvälistymisen ja kulttuurin korostumisen toteutumista.

5.1.4 Tasa-arvo

Maakunnan kehittämisen eräänä keskeisenä näkökulmana on tasa-arvon valtavirtaistaminen. Se on poliittisten ja hallintoprosessien uudelleen organisoimista, parantamista, kehittämistä ja arviointia niin, että maakunnan asukkaiden tasa-arvopyrkimykset liittyvät ne sitten sukupuoleen, asuinpaikkaan, ikään tai vastaavaan sisällytetään kaikkeen politiikkaan ja hallintotoimiin, kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa.

Monimuotoinen tasa-arvo auttaa ilmaisemaan taloudellisen ja sosiaalisen sekä alueellisen yhteenkuuluvuuden välisen läheisen suhteen, paikallisten aloitteiden ja verkostojen aseman aluekehityksessä sekä asukkaiden mukaan ottamisen merkityksen, olipa kyseessä sitten kaupunkialueiden elävöittäminen tai maaseudun toimintojen monipuolistaminen.

Yhtäläiset mahdollisuudet luovat haasteen koko maakunnan kehitysprosessille ja ovat voimavara, joka lisää inhimillisiä voimavaroja, elämän laatua sekä työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Tasa-arvoisen osallistuminen ja vuorovaikutuksen vahvistaminen sekä yhteys julkisten, yksityisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken luovat uusia mahdollisuuksia kulttuurisen monimuotoisuuden, voimavarojen yhteiskäytön, turvallisuuden, kestävästä kehityksen ja paikallisten joustavien ratkaisujen edistämiseksi.

Keskeisenä periaatteena on yhteiskunta- ja talouselämän toimijoiden aktivoiminen tasa-arvon toteutumiseksi. Tasa-arvon edistämistä tuetaan alueellisen yhteistyön lisäämisellä ja verkostoitumisella. Keskeistä on hyödyntää kehittämistyössä myös kansallisia ja EU:n mukanaan tuomia mahdollisuuksia, joilla edistetään naisten ja miesten työllisyyttä, alueellista eheyttä ja hyvinvoinnin tasa-arvoista jakautumista. Ohjelman tavoitteiden toteutumista seurataan myös tasa-arvon näkökulmasta.

5.2 Maakuntaohjelman tavoitteiden ja toimintalinjojen asettaminen

5.2.1 Hämeen visio ja toimintalinjojen valinta

Kehittämisen perusteet ja linjaukset johdetaan pidemmän aikavälin tavoitteista sekä nykytilan ja SWOT-analyysin kautta.

Maakuntaohjelman keskeisenä johtoajatuksena on maakuntasuunnitelmassa asetettu Hämeen visio:

Yhteistyössä toimiva Häme tarjoaa vuonna 2020 vetovoimaisen toimintaympäristön kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille, joiden toiminta perustuu korkeaan teknologiaan ja verkostoitumiseen. Korkeatasoiset julkiset palvelut tukevat yritystoiminnan menestystä.

Häme on osa Etelä-Suomea, joka on maailmalle markkinoitu ja maailmalta helposti saavutettavissa.

Hämeessä uudet kulttuurit, ajatukset, kyvyt ja elämykset liitetään osaksi maakunnan nuorekasta ja kannustavaa identiteettiä.

Häme on innovatiivinen, luonnonläheinen ja turvallinen elinympäristö, jossa työ, asuminen, opiskelu ja vapaa-aika yhdistyvät kestävällä tavalla.

Hämäläinen on harkitsevainen, osaava ja osallistuva kansainvälinen suomalainen.

Siitä huolimatta, että Hämeen maakuntaohjelmassa 2003-2006 nykytilan kuvaus on päivitetty ja SWOT-analyysi on tehty aiemmasta poikkeavin periaattein, maakuntaohjelman neljä toimintalinjaa ovat samat kuin aluekehittämisohjelmassa 2000-2006: Yrittämisen Häme, Tiedon ja osaamisen Häme, Kaupunkiseutujen Häme sekä Elinvoimaisen maaseudun Häme. Myös toimenpidekokonaisuudet toimintalinjojen sisällä on säilytetty samoina kuin aluekehittämisohjelmassa.

Kasvun ja hyvinvoinnin aikaansaamiseksi keskeisintä on alueen elinkeinoelämän kehittyminen ja sitä kautta työpaikkojen ja työllisyyden lisääntyminen. Siihen kohdistuu ohjelman ensimmäinen toimintalinja. Uusien työpaikkojen saamiseksi on panostettava uusien yritysten ja toimipaikkojen synnyttämiseen, mutta myös huolehdittava olemassa olevien yritysten kehittämisestä ja kilpailukykyä.

Yritysten tukeminen tai niiden toimintaympäristön parantaminen ei kuitenkaan yksin tänä päivänä enää riitä. Keskeisin alueellinen kilpailutekijä yritystoiminnan kehittämiseksi on osaavaan työvoiman tarjoaminen koulutusta sekä oppi- ja tutkimuslaitoksia kehittämällä. Näitä asioita käsittelee ohjelman toinen toimintalinja.

Kolmas toimintalinja sisältää useita elämisen laatua parantavia ja monipuolistavia kehittämiskokonaisuuksia. Pitkällä aikavälillä nämä niin yritysten kuin yksittäisten kansalaisten, ja Hämeen asukkaiden elinympäristöön liittyvät asiat kasvattavat merkitystään kilpailutekijöinä. Ekotehokkuuden kasvattaminen, ympäristöosaamisen ja –

tietoisuuden lisääminen sekä ympäristön tilan kohentaminen ovat keskeisiä, kaikkia toimintalinjoja "läpileikkaavasti" koskevia tavoitteita.

Maaseudun kehittämisessä, jota käsitellään neljännessä toimintalinjassa, on useita näkökulmia. Perinteisen maa- ja metsätalouden kehittämiseksi keskeistä on alueellisten toimintaolosuhteiden monipuolinen hyödyntäminen. Maaseudun yritystoimintaa ja kyliä kehittämällä sekä tuetaan maatilojen säilymistä että ylläpidetään maakunnan asumismuotojen moninaisuutta. Luonnosta ja maaseutuympäristöstä huolehtiminen on osa sekä maaseudun elinkeinojen monipuolistamista että osa alueellisen elinympäristön laatua.

5.2.2 Ohjelman yleistavoitteet

Olennainen osa ohjelmatyötä on asettaa toteutukselle tavoitteet ja mittarit, indikaattorit, joilla tavoitteiden toteutumista seurataan. Tavoitteet voivat olla joko määrällisiä tai laadullisia. Toisaalta indikaattoreilla voidaan mitata joka ohjelma toteutuksen vaikutuksia tai toteutumisen astetta.

Uuden alueiden kehittämislaisissa on yleissäädös ohjelmien arvioinnista ja seurannasta (§ 18) ja asetuksessa alueiden kehittämisestä määritellään tarkemmin seurannan ja arvioinnin tunnusluvut (luonnoksen § 13). Asetustekstin mukaan maakuntaohjelmassa määritellään tunnusluvut, joilla ohjelmaan sisältyvien toimenpiteiden vaikuttavuutta voidaan arvioida. Maakuntaohjelmien seurannassa valtakunnallisessa seurannassa on asetuspykälän mukaan käytetään ainakin sellaisia tunnuslukuja, jotka kuvaavat: koulutustasoa, työmarkkinatilannetta, muutoliikettä sekä alueellista bruttokansantuotetta. Lisäksi sisäasiainministeriölle annetaan oikeus tarkemmin ohjeistaa seurannassa käytettävistä tunnusluvuista. Tätä ohjelmaa laadittaessa ei luonnollisesti-kaan ollut vielä käytettävissä ministeriön ohjeita.

Maakuntaohjelman tavoiteasettelun ja mittaamisen periaatteet ovat seuraavat:

- maakuntaohjelmalle asetetaan ohjelmason tavoitteet, jotka ovat samat kuin aluekehittämisohjelmassa 2000-2006
- toimenpidekokonaisuuksille ei ole asetettu tässä määrällisiä tavoitteita, vaan on nimetty muuttujat, joilla toimenpidekokonaisuuden kehitystä arvioidaan
- eri toimenpidekokonaisuuksiin on pyritty löytämään sitä parhaiten kuvaavat määrälliset indikaattorit
- vuosittain laadittavassa maakunnan aluekehityksen seurantaraportissa käytetään samoja seurantaindikaattoreita, jolloin seurantaraportti toimii samalla maakuntaohjelman toteutumisen välineenä
- koska monien indikaattoreiden lopulliset tulokset valmistuvat noin kahden vuoden viiveellä, ohjelman arvioinnissa pyritään lisäksi käyttämään ennakkotietoja ja mahdollisuuksien mukaan myös ns. nopeita indikaattoreita
- tavoitteille on asetettu myös välitavoitteet vuodelle 2004 seura-

vana vuonna tehtävää väliarviointia ja seuraavaa vuosien 2007-2010 maakuntaohjelmatyötä varten.

Koska vielä ei ole tiedossa säädösten edellyttämiä seurantaindikaattoreita, on varauduttava siihen, että maakuntaohjelman indikaattoreita joudutaan lisäämään valtakunnallista seurantaa ja arviointia varten. Nykyinen säädösteksti ei kuitenkaan edellytä, että tunnusluvuille olisi asetettava etukäteen tavoitetasot.

Maakuntaohjelmanohjelman tavoitteiksi asetetaan seuraavat ohjelmason määrälliset yleistavoitteet:

Työpaikkojen nettokasvu

Työpaikkojen nettokasvutavoitteeksi asetetaan 3800 työpaikkaa vuoden 2000 ennakkotiedosta laskettuna, mikä on vuosimuutoksena noin 100 työpaikkaa pienempi kuin aluekehittämisohjelmaa 2000-2006 laadittaessa arvioitiin. Viime vuosien työpaikkojen lisäys on siten ollut hieman nopeampaa kuin aluekehittämisohjelmaa laadittaessa ennustettiin. Ennakkotiedon mukaan ennuste ylittyisi 600 työpaikalla eli noin yhdellä prosentilla. Mikäli työpaikkakehitys jatkuu nykyisen tasoisena, ohjelman tavoite ylitetään. Maakuntaohjelman tavoitteessa on kuitenkin olettamuksena, että lähestyttäessä 70 000 työpaikan tasoa työvoiman tarjontatekijät hidastavat kasvuvauhtia. Tavoite edellyttää työpaikkojen lisääntymistä noin 6 prosentilla vertailuvuodesta, joka oli vuosi 2002. Tuolloin työpaikkoja oli 64 802.

Indikaattorin lähde: Työssäkäyntitilasto; vertailuvuosi 2000

1. Työpaikat

1990	1993	1997	2000*	2004**	2006***
71 066	57 323	61 275	64 802	67 400	68 600

(*ennakkotieto ** ennuste *** maakuntaohjelman tavoite)

2. Yritysten nettokasvu

Aluekehittämisohjelmassa yritystoimipaikkojen suhteelliseksi nettokasvuksi asetettiin vähintään 3.0 % vuodessa. Tavoite on 1990-luvun lopun kehitystietojen perusteella tehnyt koko ohjelman haasteellisimmaksi. Vuosina 1998-2000 maakunnan yritystoimipaikkojen määrä lisääntyi vain keskimäärin 83 kpl eli 1.2 % vuodessa. Koska kyseessä on maakunnan elinkeinorakenteen uusiutumisen kannalta keskeisestä tekijästä, tavoite säilytetään entisellään. Tavoitteen saavuttaminen merkitsee kuitenkin, että uutta yritystoimintaa luovaan toimintaan on panostettava aiempaa enemmän.

Indikaattorin lähde: Tilastokeskus, Yritys- ja toimipaikkarekisteri; vertailuvuosi 2000

Toimivia yrityksiä: (huom: vuodesta 1995 rekisteri on laajentunut käsittämään kaikki alv-velvolliset)

1990	1993	1997	2000	2004**	2006***
--	6836	7195	7436	7800	8200

(** ennuste *** maakuntaohjelman tavoite)

3. Työllisyyden kehitys

Viime vuosien ennakoitua suotuisampi kehitys näkyy myös työttömyys- ja työllisyysasteissa. Aluekehittämissuunnitelmassa ennustettu työttömyysaste vuodelle 2000 alittui 0,4 prosenttiyksiköllä ja työllisyysaste puolestaan oli 2,1 prosenttiyksikköä korkeampi. Viime vuosien kehitystrendillä vuoden 2006 tavoitteet saatetaan saavuttaa noin vuotta aiemmin. Olettamuksena on, että kehitys työttömyys- tai työllisyysasteissa ei jatku koko ohjelmakautta nykyisellä volyyymilla, vaan se hidastuu kiihtyäksään taas tarkastelukauden jälkeen suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen päästessä vauhtiin.

Indikaattorin lähde: TE-keskuksen työvoimaosaston työllisyystilastot, (vertailuaineisto Tilastokeskuksen työvoimatutkimus); vertailuvuosi 2000

Työttömyysaste %

1990	1993	1997	2000	2004**	2006***
3.0	19.3	16.8	12.6	9.1	8.5

(** ennuste *** maakuntaohjelman tavoite)

Työllisyysaste %:

1990	1993	1997	2000*	2004**	2006***
70.7	56.0	60.6	65.2	69.0	70.0

(*ennakkotieto ** ennuste maakuntaohjelman tavoite)

4. Väestön kehitys

Aluekehitysohjelmassa arvioitu väestön kehitys ei ole toteutunut sellaisenaan. Tämä johtuu pääosin siitä, että vuodelle 2000 ennustetusta asukasluvusta jäätin 293 henkeä. Ohjelman väestötavoite vuodelle 2006 perustuu 0,20 % vuotuiseseen kasvuun. Toteutuma vuosilta 2000-2001 on ollut vain puolet tavoitteesta, mikä on ollut 0,10 % vuodessa. Maakunnan sisällä väestön kehityksessä on ollut suuria poikkeamia seutukuntien välillä ja seutukuntien sisällä. Muuttoliikkeessä tulee kuitenkin pyrkiä siihen, että minkään seutukunnan nettomuutto ei enää vuonna 2006 olisi negatiivinen. Lisäksi nettomuuton rakenne tulisi olla sellainen, että huoltosuhteen muutos ohjelmakaudella vastaa valtakun-

nallista kehitystä tai on sitä parempi.

Indikaattorin lähde: Tilastokeskuksen väestötilastot, vertailuvuosi 2000
(väkiluku 31.12.2000: 165307)

Väestö:

1990	1993	1997	2000	2004**	2006***
162248	164767	165026	165307	166700	167600

(** ennuste *** maakuntaohjelman tavoite)

6. Toimintalinjat

6.1 Yrittämisen Häme

Yritysten määrän kasvuun, kilpailukyvyyn lisääntymiseen ja toimintaedellytysten parantamiseen tähdätään kaikilla toimintalinjoilla, mutta linja 6.1 keskittyy yritysten toiminnan vaikuttamiseen suorimmin. Rajanveto ei ole ehdoton, joten linjoissa 6.2, 6.3 ja 6.4, joissa käsitellään koulutusta, tutkimusta, työllisyyttä, aluerakennetta, liikennettä, teknisiä palveluja sekä kehittämistä maaseudun näkökulmasta, ovat yritysten kannalta hyvinkin keskeisiä asioita. Yritysten toimintaedellytysten kehittyminen ja yrittäjyyden lisääntyminen ovat läpikäyviä ajatuksia, joilla pyritään alueen talouden uudistumiseen ja kilpailukykyyn tunnistetusti ja tunnustetusti niin, että yhteiskunnallisessa ja teknologisessä kehityksessä tapahtumassa olevat muutokset ennakoidaan ja reagoitua tapahtuu kehittämishankkeina.

Kansallisvaltioiden talouspolitiikkaa ohjaavan roolin pienentyessä on aluepolitiikan ja alueellisen kehittämisen rooli voimistunut. Alueellisten kehittämispanosten käyttäminen on yksi EU:ssa käytössä olevista julkisen sektorin keinoista edesauttaa taloudellista kehitystä unionin alueella. Aluepolitiikan rooli on muuttunut tukipolitiikasta kehittämistoiminnaksi, jossa on tarpeen etsiä jatkuvasti uusia julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyömuotoja talouden uudistamiseksi.

Hämeessä on EU:n ohjelmakaudella 2000-2006 kehittämispanoksia käytettävissä yritystoimintaa varten enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Se mahdollistaa yrityskohtaisten kehittämishankkeiden tuensaantia ja luo haasteita laajemmille, määrätietoisesti elinkeinorakennetta kehittäville toimenpiteille. Keskeistä alueen kilpailukyvyyn kannalta on yritysten toimintaan kuuluva osaaminen ja asuinseutukuntaan liittyvä viihtyminen, molemmat hyvin laajasti ymmärrettynä. Kehittämispanokset tulee suunnata ohjelmaperusteisesti tehokkaihin hankekokonaisuuksiin ja käyttää kilpailukykyä ja vetovoimaa kestäväällä tavalla edistäviin hankkeisiin.

Rahoitussuunnitelma (milj.euroa)

Valtio/Eu	39,4
Kunta	17,3
Yksityinen	19,8
Yhteensä	76,5

6.1.1 Lisää yrityksiä ja työpaikkoja

Tavoitteet:

Työpaikkojen kokonaismäärä lisääntyy seutukunnittain siten, että samanaikaisesti työttömyysaste pienenee ja väestömäärä kasvaa.

Yritysten määrä lisääntyy vähintään suomalaisen keskiarvon verran.

Painopisteiksi määritellyillä uusilla kasvualoilla toimivien yritysten osuus yritysraakenteessa kasvaa.

Painopistealoiksi määritellyt perinteiset toimialat uudistuvat ja säilyttävät kilpailukykynsä siten, että yritysraakenne säilyy monipuolisena ja ne kehittyvät klusteroituneina.

Tasa-arvon toteutumiseksi työelämässä, on tavoitteena erityisesti naisten työpaikkojen ja naisten perustamien yritysten lisääntyminen.

Yksittäisten yritysten määrän lisääntyminen ja niiden kilpailukykyyn parantuminen on perustavoite, jota tavoitellaan myös julkisen sektorin kehittämispanosten avulla. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää yleistä yritysilmaston kehittämistä ja yrittäjyyden edistämistä esimerkiksi oppilaitoksissa, yrityspalvelujen ja muun yritys ympäristön kehittämistä sekä suoranaisesti yritysten käyttöön suunnattavia toimenpiteitä kuten tehokasta ohjelmaperusteisten kehittämispanosten käyttöä. Merkittävä osa kehittämisvaroista tulee suunnitella ja käyttää hankekokonaisuuksina, joissa yksittäiset hankkeet ovat toisiaan tukevia.

Uusien yritysten määrällisen lisäämisen oikealla kohdentamisella voidaan monipuolistaa alueellista toimialarakennetta sekä parantaa maakunnan elinkeinoelämän menestymistä pitkällä tähtäimellä. Hämeessä varsinkin uusien kasvualojen osuus on suhteellisen vähäinen. Voimavarojen tehokas käyttö edellyttää valintoja kehitettävistä toimialoista. Valintaan vaikuttavia tekijöitä ovat toimialan yleiset kehitysnäkymät, alueen valmiudet kouluttaa alalle osaavaa työvoimaa sekä alueen sijaintitekijöiden alan kehittymiselle tarjoamat edellytykset. Uusien kasvualojen kehittyminen vaatii erityisesti panostuksia yritysten toimintaympäristöön.

Elektroniikka ja tietotekniikka ovat toimialoja, jossa alueella on jonkin verran yritystoimintaa ja erityisesti koulutusvalmiuksia sekä osaamista. Yritysten ohjelmistopalvelujen, tuotannon ohjaamisen, logistiikan sovellutusten ja komponenttien tuotannon ja osaamisen verkottamista ja ketjuttamista edistämällä toimialaa voidaan kehittää. Perinteisiin toimialoihin liittyvää kehitystyötä varten on parannettava yritysten toimintaympäristöä pitkäjänteisellä tavalla elektroniikka- sekä IT-alojen koulutus- ja konsultointipalveluilla.

Ympäristöteknologiassa on niinikään jo olemassa alan teollisuutta, joka voi toimia kehittämisen veturina. Myös koulutus- ja osaamisvalmiuksia on jo olemassa. Lisäksi alueen kehittynyt ja keskittynyt jätehuolto-yhteistyö luo edellytyksiä yritysten ympäristöjärjestelmien ja ekotehokkuuden kehittämiseen erikoistuvalla yritystoiminnalla.

Ympäristöliiketoimintaa kehitetään edelleen parantamalla ympäristöliiketoiminnan osaamista, etsimällä kierrätyslogistiikkaan ratkaisuja ja parantamalla yritysten materiaalitehokkuutta.

Osaamis- ja koulutuspalvelujen tuottaminen yrityksille ja oppilaitoksille on toimintaa, johon on luotavissa alueen omista vahvuuksista lähtevää yritystoimintaa. Yritysten ja muiden työorganisaatioiden henkilöstökoulutusjärjestelmien kehittäjinä ja uudistajina maakunnassa on jo nyt valtakunnallisesti ylivertaista osaamista. Tältä pohjalta on synnyttävissä kansallisesti ja kansainvälisestikin merkittävä yritys- ja osaamiskeskittyminen.

Taide- ja kulttuuriteollisuus ovat toimialoja, jotka ovat yleisesti voimakkaassa kasvussa. Tämän alan kehittämismahdollisuudet maakunnassa perustuvat vahvaan käsi- ja taideteolliseen perinteeseen mm. lasi- ja tekstiiliteollisuudessa sekä alan koulutusmahdollisuuksiin. Kulttuuriteollisuus, erityisesti viihdeteollisuus ja media-ala yleensä sekä informaatioteknologian sisältö- ja ohjelmistopalvelut, ovat kaikkialla voimakkaassa kasvussa. Kulttuuriteollisuuden kehittämisen lähtökohdiana on maakunnan keskeisen sijainnin hyödyntäminen toimialan päämarkkina-alueella Suomessa. Runsasta ja hyvätasoista tapahtumatarjontaa voidaan edelleen kehittää luomalla nykyistä koordinoitumpi markkinointi- ja myyntiorganisaatio. Kulttuuriperintö on nostettavissa esille nykyaikaisin menetelmin.

Näille kaikille toimialoille on yhteistä, että ne eivät ole vielä maakunnassa riittävästi kasvaneet, jotta ne voisivat itse generoida uutta yritystoimintaa. Sen ohella, että tuetaan uusien yritysten syntymistä näille toimialoille, on samanaikaisesti huolehdittava alojen tarvitsemien erilaisten kasvu- ja kehittämistoimien edistämisestä.

Rinnan uusien toimialojen kehittämisen kanssa on tuettava myös olemassa olevan yritystoiminnan uudistumista. Tässäkin on asetettu maakunnalliset toimialoitteiset painopisteet, jolloin perusteina ovat ennen muuta toimialan keskeinen merkitys maakunnalle, sen kehittämismahdollisuudet yleensä ja erityisesti aluetalouden kannalta sekä edellytykset klustereiden luomiseen.

Metalliteollisuus on yksi maakunnan vahvoista toimialoista, jolle on yleisesti tyypillistä kehittynyt alihankintatoiminta. Hämeen tärkeitä alatoimialoja ovat koneiden ja laitteiden valmistus sekä terästeollisuuden ohutlevyteknikka ja teräsrakentaminen. Toimitusverkot ja -ketjut kehittyvät luontaisesti ja niissä kohtaavat veturiyritykset ja pk-yritykset. Julkisen sektorin tuki on tarpeen pienyritysvaltaisessa toimialarakenteessa tilanteissa, joissa on syytä käyttää ulkopuolisia asiantuntijoita esimerkiksi IT-sovellusten käyttöönotossa, laatujärjestelmien tai ympäristöjärjestelmien luomisessa, logististen kumppanuuksjärjestelmien parantamisessa tai yleensä liikkeenjohdollisten menetelmien yhteensovittamisessa.

Pk-yritysvaltaisesta toimialarakenteesta johtuen yritys kohtaisten valmiuksien lisääntyminen on vaatimuksena myös toimitusverkkojen kehittymiselle, jolloin kehittämishankkeiden lähtökohdiana on oltava toimitusketjuissa eri asemassa olevien yritysten tarpeet.

Suurten ikäluokkien jäädessä pois työelämästä ovat pk-yritysten sukupolvenvaihdosten onnistuminen ja työvoiman saatavuuden tur-

vaaminen keskeisiä kysymyksiä. Osaavan työvoiman saatavuuteen tulee vaikuttaa yritysten, oppilaitosten ja muiden toimijoiden yhteisin ponnistuksin.

Toinen maakunnan perinteisistä toimialoista, jossa yritysten välistä yhteistyötä on pyritty kehittämään, on mekaaninen puunjalostus. Monista pienistä yrityksistä koostuvan toimialan heikkoutena on kuitenkin ollut, korkeasta ammatillisesta osaamisesta huolimatta, yritysten alhainen jalostusaste, markkinointiosaamisen ja yhteistyöperinteen puute sekä kasvuhaluttomuus. Jotta toimialalla olisi tulevaisuudessa kehittymisen edellytyksiä, heikkoudet on voitava purkaa verkostoyhteistyöllä.

Elintarviketeollisuuden osuus Hämeessä on keskimääräistä suurempi ja siten sen tulevaisuus on koko maakunnan elinkeinoelämän kehittämisen kannalta merkittävä. Toisaalta elintarviketeollisuudella on suuri merkitys myös raaka-ainehankinnan kautta alueen maataloudelle. Koko elintarvikeketju, maatilalta kuluttajalle, on juuri nyt monien suurien haasteiden edessä. Näihin haasteisiin voidaan vastata tuotanto- ja jalostusketjun yhteistyötä kehittämällä. Huomion kiinnittyminen entistä enemmän ruoan laatuksymyksiin antaa mahdollisuudet lähiruokabrandien kehittämiseksi ja laajemmille markkinoille tarkoitetuille uusille innovaatioille. Niihin liittyvän uuden teknologian soveltamiseen kaiken kokoisissa yrityksissä on luotava tarkoituksen mukainen toimintaympäristö, jotta uusien yritysten ja työpaikkojen synty olisi mahdollista.

Neljäntenä perinteisenä, kehitettäväksi valittuna toimialana on matkailu. Matkailu on toimiala, jossa yleisesti katsotaan olevan suuret kasvumahdollisuudet samalla kun kysyntä on voimakkaasti segmentoitumassa. Hämeessä on yleinen näkemys se, että matkailuelinkeinon kaikkia mahdollisuuksia ei ole vielä täysin hyödynnetty. Alan tulevan kehityksen kannalta on tärkeää, miten alan sisäiset painotusvalinnat onnistutaan toteuttamaan. Kehittämisalueiksi on valittu kokousmatkailu ja businessvirkistys sekä lyhytmatkat ja maaseutumatkailu. Valinnat perustuvat Hämeen keskeiseen sijaintiin väestöllisesti ja ulkomaanterminaaleihin nähden sekä asiakassegmenttien ja niiden ajankäytön yhteensopivuuteen. Tuotekehityksen, markkinoinnin, palvelutuotannon ketjuttamisen ja niihin liittyvän laatuajattelun avulla sekä palveluja varten tarvittavan infrastruktuurin rakentamisella on luotavissa riittävän laaja yhtenäinen tarjonta valituilla segmenteillä. Se, että maakunnan yhteiseksi elinkeinoelämän kehittämiskohteiksi on nimetty edellä mainitut toimialat, ei sulje pois seudullisiin tai paikallisiin erityispiirteisiin tai -olosuhteisiin perustuvien muiden toimialojen kehittämistä. Useille toimialoille yhteisiä kehittämiskohteita ovat logistiikkaa, rahoitusta tai hoiva-alaa koskevat hankkeet.

Yritystoiminnan kehittämisessä korostetaan yritysten välistä yhteistyötä ja verkottumista, toimialaklusterien muodostamista. Klusterin pohjalta toimivien yritysten yhteiset tai yrityskohtaiset tukitoimet tuleekin asettaa hankevalintoja tehtäessä etusijalle.

Toisena etusijalle asettavana hankkeina ovat yritysten kasvua tukevat kehittämis- ja investointihankkeet. Erityisesti tulisi tukea kasvuhakuisia pk-yrityksiä, jotta voitaisiin saada aikaan nykyistä enemmän keskisuuria yrityksiä.

Näiden klusteri- ja kasvuhankkeiden lisäksi on tuettava yritysten kansainvälistymishankkeita. Maakunnan yritysten viennin osuus koko maan viennistä on edelleen varsin alhainen. Yritysten tuotekehitys-, tutkimus-, markkinointi- sekä johtamis- ja henkilöstönkoulutus-hankkeiden tukemisessa voidaan myös hyödyntää alueen omia osaamisvahvuuksia.

Alueen sijaintitekkijöiden vaikutukset ja sen kautta yritysten logistinen asema sekä yritysten tarvitsemien logistiset palvelut tulee huomioida kaikessa kehittämistoiminnassa. Muista ohjelman läpikäyvistä periaatteista yritystoiminnan kehittämisessä korostuvat naisyrityttöjen lisääminen ja kestävä kehitys periaatteiden toteutuminen tuettavassa toiminnassa.

Seurantaindikaattorit:

- muutokset elinkeinorakenteessa
- yritysten määrän kehittyminen
- viennin kehitys
- tutkimus- ja tuotekehityspanosten käyttö
- bruttokansantuotteen kehitys

Keskeisiä hankkeita :

Hanke	toteutusvuodet	M e		Rahoitus vv. 2003-06 M e	
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Toimialojen					
hankekokonaisuudet	03-06	24,0	16,8	3,7	3,6
KTM:n yritys ja toiminta-					
ympäristötuet	03-06	39,0	17,1	8,9	13,0
*Finnveran myöntövaltuudet	03-06	160,0	160,0	-	-
Seutu YPP	03-06	2,0	1,0	0,5	0,5
Bio-Häme –ohjelma	03-06	1,9	1,4	-	0,5
* myöntövaltuus					

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus, TEKES, Finnvera, (KTM, TM), Hämeen liitto (SM)

6.1.2 Yrityksille hyvä toimintaympäristö

Tavoitteet:

Perustavoitteena on, että Häme on kansallisesti ja eurooppalaisittain kilpailukykyinen toimintaympäristö yrityksille.

Yritystoiminnan vetovoimatekijöitä kehitetään monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti

Julkisen sektorin tarjoamat sekä markkinaehtoiset yrityspalvelut ovat Hämeessä huippukunnossa.

Yrittäjyysilmapiiri on hyvä ja julkisen sektorin ja yritysten yhteisiin intresseihin perustuvat toimenpiteet ovat sujuvia.

Yritysten toimintaympäristöiksi on tarjolla tuotantoa ja markkinointia rationalisoivia palveluja ja verkostoja.

Yritysten toimintaympäristön kehittämällä tarkoitetaan sellaisia yleisiä, tiettyyn yritykseen kohdentumattomia, pääsääntöisesti julkisen sektorin toteuttamia toimenpiteitä ja hankkeita, joilla pyritään välillisesti edistämään yritystoimintaa, luomaan sille toimintaedellytyksiä ja siten vaikuttamaan yritysten sijoittumispäätöksiin. Yritysten toimintaympäristön kehittämisen merkitys tulee jatkuvasti kasvamaan, kun suoraa julkista tukea yrityksille tullaan sisämarkkinoilla karsimaan.

Yritystoiminnan keskeisimmät toimintaympäristötekijät ovat osaavan työvoiman saatavuus, perustutkimuksessa ja soveltavassa tutkimuksessa syntyvät teknologiainnovaatiot ja niiden siirtäminen yritysten käyttöön sekä elinympäristön laadullinen kehittyminen ja alueen liikenteellinen saavutettavuus, logistinen kilpailukyky. Näitä asioita tarkastellaan ohjelman 2. ja 3. toimintalinjassa.

Perinteisiä toimintaympäristötoimenpiteitä ovat olleet yritysten toimintatiloihin liittyvät ratkaisut ja erilaisten neuvonta- ja koulutuspalvelujen sekä yrittämiseen tai yritystoimintaan liittyvien tuki- ja hallintopalveluiden tuottaminen eritoten käynnistymisvaiheessa ja toiminnan alkuvaiheessa oleville yrityksille. Palvelut voivat olla valtion viranomaisten, kuntien yrityskeskusten tai elinkeinoelämän järjestöjen tuottamia ja osittain tai kokonaan julkisin varoin kompensoituja. Kehittämispalvelut tulee alueellisesti kyetä tarjoamaan joustavasti, asiantuntevasti ja myös riskinottoa halliten. Nykyinen sirpaloitunut palvelurakenne sisältää paljon asiantuntemusta, mutta aiheuttaa myös rakenteellista tehottomuutta. Uudistamisessa olisi kootava elinkeino-, työllisyys-, aluekehitys-, innovaatio- ja tietoyhteiskunta-asioita yhteistoimintaan nykyistä paremmin. Nykyaikainen verkostotoiminta tarjoaa uudistumismalleja, joissa voidaan saavuttaa sekä suuruuden että pienuuden etuja.

Yrityshautomoista, joissa yhdistyvät aloittavan yritystoiminnan tilatarpeet sekä tuki- ja neuvontapalvelut, ja teknologiakeskuksista, jossa yhdistyvät osaaminen ja yrityspalvelut, on pääsääntöisesti saatu hyviä kokemuksia. Yrityshautomoja, teknologiakeskuksia sekä osaamiskeskustoja ja yritys- ja osaamiskeskittymiä tulee kehittää myös toimialalähtöisesti tukien painoaloiksi määriteltyjen toimialojen erityistarpeita. Ne voivat lisäksi perustua seudulliseen tai paikalliseen

työnjakoon. Sellaisilla aloittavilla ja varhaisen kasvuvaiheen yrityksillä, joiden toiminta painottuu uusiin tuoteinnovaatioihin, on tarvetta yrityksen riskienhallinnan osaamiseen ja riskirahoituksen saamiseen. Julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyöllä voidaan kehittää alueellisia tarpeista ja painotuksista lähteviä järjestelmiä, joissa yrityksille tarjotaan sekä asiantuntemusta että edullisia rahoitusvälineitä.

Maakunnallisen kehittämisen painopisteiksi valittujen toimialojen systemaattinen kehittäminen edellyttää, että näiden toimintaympäristöön liittyvät erityistarpeet selvitetään ja otetaan huomioon kehittämistyössä huomioon.

Seurantaindikaattorit:

seudulliset yritys- ja työpaikkamäärät

Keskeisiä hankkeita :

<u>Hanke</u>	M e <u>toteutusvuodet</u>	Rahoitus vv. 2003-06 M e			
		<u>kust.arv.</u>	<u>valtio/EU</u>	<u>kunta</u>	<u>yksit.</u>
Agropolis-tiedepuisto	03-07	6,6	3,4	1,1	0,8
eLacc-yrityskiihdyttämö	03-05	1,5	0,9	0,1	0,5
InnoFactory	03-05	2,5	1,5	0,5	0,5

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

Innopark

yrittäjyyden kehittämishankkeet

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/Y/T, TEKES, Finnvera, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si.

6.1.3 Vetovoimatekijät yrityksiä ja maakuntaa tukemaan

Tavoitteet:

Häme on tunnettu ja vetovoimainen alue Etelä-Suomessa, Suomen suurimpien kaupunkiseutujen keskellä ja kilpailukykyinen Euroopan alueella.

Hämeen sijainti Suomen väestöllisessä keskiössä, keskellä Suomen merkittävintä kehitysvyöhykettä on sekä kansantaloudellinen, yritystaloudellinen että yksityistaloudellinen lähtökohta, jota ei millään tasolla voi jättää huomiotta. Sijainnin hyödyntäminen edellyttää henkilö-, tavara- ja tietoliikenneverkkojen toimivuutta ja vetovoimaisten asuin- sekä yritysalueiden tarjontaa. Lisäksi vetovoimaisuuden kehittäminen edellyttää hyvää palvelutarjontaa yritys-, markkinointi-, matkailu-, kulttuuri- ja henkilökohtaisten palvelujen osalta. Vetovoimaisuuden kulmakiviä ovat kaupunkikeskustojen viihtyisyys ja elävyys. Kaikilla kolmella kaupunkikunnalla on menossa tai suunnitteilla kaupunkikeskustojen kehittämishankkeita, joista merkittävin on suunnitelma moottoritien kattamisesta Hämeenlinnassa. Hankkeet toteutetaan pääosin kuntien ja yksityisten panostuksilla eikä ne siitä johtuen ole mukana maakuntaohjelman hankelistauksessa. Myös monipuolinen ja hyvin saavutettavissa oleva luonnonympäristö, kiinnostavat kulttuurikohteet ja kulttuuritapahtumat ovat tärkeä osa vetovoimaisuuden luomisessa.

Ohjelmakauden aikana Häme nostetaan yleiseen tietoisuuteen ammatti- ja yritysosaamisen, viihtyisän asumisen ja matkailun alueena sekä Suomen logistisena keskuksena.

Vetovoimatekijöiden aktiivinen kehittäminen ei yksin riitä alueellisen tunnettuuden lisäämiseksi. Tarvitaan myös panostuksia alueen systemaattiseen markkinointiin. Tunnettuuden lisääminen on ennen muuta alueen markkinointia ulospäin, mutta myöskään sisäisen tunnettavuuden merkitystä, oman toiminta- ja asuinympäristön positiivista kokemista, ei pidä väheksyä. Ulkoisessa markkinoinnissa aluetta on suunnitelmallisesti tehtävä tunnetuksi hyvänä ja viihtyisänä yritys- ja asuinalueena. Toinen tunnettuuden lisäävä tärkeä väline on alueellinen matkailumarkkinointiin panostaminen. Onnistuminen alueellisen tunnettuuden parantamisessa edellyttää pitkäjänteistä eri toimijoiden saumatonta yhteistyötä eli sisäisen yhteishengen omaksumista. Toiminnan pitkäjänteisyydestä johtuen markkinointitoimenpiteet on saatava käyntiin mahdollisimman nopeasti.

Hämeessä on runsas määrä vetovoimatekijöitä, jotka omalla alallaan ovat korkeatasoisia, mutta toistaiseksi merkitykseltään vain paikallisia tai maakunnallisia. Tekemällä strategisia valintoja, keskittämällä voimia ja tekemällä perusasioita yhteistyössä niiden vetovoimaisuutta ja siten saatavaa tunnettavuutta on lisättävissä nykyistä enemmän.

Seurantaindikaattorit:

myönnetyt rakennusluvut toimitiloille (m2)

majoittuneiden matkailijoiden määrä

valittujen matkailukohteiden kävijämäärä

valittujen kulttuuritapahtumien kävijämäärä.

Keskeisimmät hankkeet:

<u>Hanke</u>	M e <u>toteutusvuodet</u>	Rahoitus vv. 2003-06 M e			
		<u>kust.arv.</u>	<u>valtio/EU</u>	<u>kunta</u>	<u>yksit.</u>
Maakunnallinen markkinointi	03-06	2,9	1,8	0,9	0,3
Verkatehdas	03-06	19,1	9,9	6,0	3,2
Riihimäen keskustan kehittäminen	04-07	2,6	1,0	1,0	-
Forssan Kehräämö	03-05	3,9	1,9	2,0	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

kaupunkikeskustojen kehittäminen ja markkinointi

kokous- ja kongressimatkailun ja valtakunnallisesti merkittävien matkailupalvelujen kehittäminen

valtakunnallisesti merkittävien kulttuuri- ja urheilutapahtumien kehittäminen.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/Y/T,
Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si.

Rahoitussuunnitelma (milj.euroa)

Valtio/Eu	63,1
Kunta	7,9
Yksityinen	4,1
Yhteensä	75,1

6.2 Tiedon ja osaamisen Häme

Yhteiskunnan kehitys on johtanut siihen, että tiedon merkitys on kasvanut, osaamisesta on tullut menestymisen kannalta tärkein resurssi ja oppimisesta tärkein prosessi. Tiedon hyödyntäminen sekä osaavan ja koulutetun työvoiman saatavuus ja pysyvyys ovat olennaisia kilpailu- ja menestystekijöitä alueiden välisessä kilpailussa.

Perinteiset toimiala-, koulutus- ja ammattirakenteet ovat voimakkaassa kansallisessa ja kansainvälisessä murroksessa. Työn sisältö muuttuu ja työvoimalta edellytetään uudenlaisia valmiuksia. Joillakin toimialoilla on jatkuva työvoimapula, samaan aikaan kun työttömyysprosentti on edelleen melko korkea. Työelämän muutosvaatimukset ja samaan aikaan tapahtuva koulutukseen tulevien ikäluokkien supistuminen asettavat koulutuksen tarjoajat suurten haasteiden eteen. On kyettävä luomaan maakuntaan järjestelmä, joka pystyy mahdollisimman joustavasti ottamaan huomioon työelämän muutostarpeet ja vastaamaan niihin sekä nuorison että aikuisten koulutuksen osalta. Myös jatkuvan koulutuksen ja elinikäisen oppimisen teemat asettavat vaatimuksia koulutuksen kehittämiseksi. Koulutuksen ohjausvaikutusta kehitykseen ei voi jättää peruskoulutuksen varaan, vaan koulutuspanoksia on suunnattava myös aikuisväestön lisäkoulutukseen. Koulutustarjonta ja opiskelun tukijärjestelmät on rakennettava elämänkaaren kattaviksi.

Yhteiskunnan monikulttuuristuminen asettaa yksilötasolla osaamisvaatimuksia kieli- ja viestintätaidoille, sosiaalisille taidoille, suvaitsevaisuudelle, kulttuurien tuntemukselle ja yleissivistykselle. Näiden taitojen saavuttamiseksi on tarpeen edistää opetussuunnitelmiin kansainvälistämistä, opetuksen ja tutkimuksen yhteistyöhankkeita sekä kansainvälistä henkilövaihtoa. Tietoyhteiskuntakehitys asettaa myös omat vaatimuksensa osaamistarpeille. Tavoitteena on luoda maakunnan kaikille asukkaille mahdollisuudet omaksua ja syventää tiedonhankinnan, tiedonhallinnan, viestinnän ja tietotekniikan perustaitoja. Yksityisillä kansalaisilla, yrityksillä ja yhteisöillä tulee olla mahdollisuus päästä tietoverkkoihin kotoa, toimipaikalta tai julkiselta palvelupisteeltä käsin. Nopeita laajakaistaverkkoja ja verkkopalveluja tulee kehittää kaikkien saataville.

Maakunnan menestyminen perustuu korkeatasoiseen koulutukseen ja tutkimukseen, innovatiiviseen osaamiseen sekä modernin tieto- ja viestintätekniikan hyödyntämiseen. Maakunnassa on monipuolinen ammatillinen koulutus, vahva ja uusiutumiskykyinen ammattikorkeakoulu sekä Tampereen ja Helsingin yliopistojen kehittyviä yksiköitä. Tiivistämällä maakunnan oppilaitosten keskinäistä yhteistyötä, selkeyttämällä keskinäistä työnjakoa erikoistumalla ja lisäämällä yhteyksiä maakunnan ulkopuolelle pystytään paremmin tyydyttämään alueen elinkeinoelämän ja julkisen sektorin osaamisen ja tiedon kysyntää. Uuden tekniikan käyttöönotto asettaa opetukselle ja koko koulutus-alalle suuria haasteita, joihin vastaaminen edellyttää kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä. Hämeellä on hyvät edellytykset kehittyä kansallisesti ja kansainvälisesti johtavaksi osaajaksi erityisesti osaamis- ja koulutuspalvelujen tuottajana virtuaalisia oppimisympäristöjä hyödyntäen.

6.2.1 Laadukasta koulutusta kaikille

Tavoitteet:

Työelämään siirtyvän ikäluokan korkea koulutustaso.

Oppilaitosten, koulutuksen järjestäjien ja elinkeinoelämän yhteistyön tiivistäminen koulutuksen laadun ja monipuolisuuden vahvistamiseksi.

Kansallisesti johtavan aseman saavuttaminen verkko-opetuksen toteuttamisessa ja kehittämisessä.

Korkean asteen opintojen suorittamismahdollisuuksia maakunnassa parannetaan laajentamalla avoimen yliopisto-opetuksen ja avoimen ammattikorkeakouluopetuksen opetustarjontaa sekä kehittämällä edelleen tieto- ja viestintäteknikkaa hyödyntäviä oppimisympäristöjä. Maakunnan korkean asteen oppilaitoksissa on kehitetty jo usean vuoden ajan virtuaaliluentoja, etäopetuksen ja -oppimisen muotoja. Hämeessä pyritään saavuttamaan kansallisesti johtava asema virtuaaliopetuksen toteuttamisessa ja kehittämisessä ja sitä kautta osaamis- ja koulutuspalvelujen tuottamisessa nykyaikaisella tavalla. Tämän tavoitteen pohjana toimivat virtuaaliyliopisto, virtuaali-ammattikorkeakoulu ja lisäksi alaan erikoistuneet Tampereen yliopiston yksiköt ja Hämeen ammattikorkeakoulun toiminnat yhteistyössä maakunnan toisen asteen oppilaitosten sekä yritysten kanssa. Virtuaaliyliopiston ja -ammattikorkeakoulun kehittäminen tuo osaamista alueen elinkeinoelämään kouluttamalla informaatio- ja viestintäteknikkaa käyttäviä osajia ja sisällöntuottajia, sekä ylläpitämällä reaaliaikaisia yhteyksiä osaamiskeskuksiin kaikkialla maailmassa. Osataan näihin haasteisiin vastaamaan ja kehitystyötä toteutetaan Hämeen osaamiskeskuksen kautta.

Hämeen ammattikorkeakoulussa vahvistetaan edelleen työelämäyhteyksiä, kehitetään harjoittelu- ja yhteistyömahdollisuuksia, tiivistetään korkeakoulu- ja yliopistoyhteyksiä kansallisesti ja kansainvälisesti sekä lisätään paikallisia ja alueellisia tarpeita hyödyttävää tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Koulutuksessa lisätään koulutusohjelmien välistä yhteistyötä sekä kokeillaan innovaatioiden edistämiseen tähtäviä kursseja, joissa yhdistellään yleis- ja ammatillista koulutusta sekä tutkimusta ja teollisuutta. Korkeakoulujen tutkintorakenteiden kehittäminen ja yhtenäistämisen prosessi Euroopan unionin sisällä on tuomassa mukanaan kaksiportaisen korkeakoulututkintorakenteen tulevaisuudessa. Tähän varautuminen kehittämällä ns. siltaopintoja ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opintojen välille on ensiarvoisen tärkeää, jotta maakunnan koulutustarjonta pysyy tulevaisuudessa kilpailukykyisenä. Ammattikorkeakoulun jatkotutkintoja tulee kehittää elinkeinoelämän tarpeet huomioiden ja hyödyntää niitä myös uusien innovaatioiden kehittämisen välineinä. Ammattikorkeakoulun ja maakunnan muiden oppi- ja tutkimuslaitosten sekä yritysten yhteistyötä tuetaan voimakkaasti etenkin elintarvikealalla, materiaali-tekniikassa, ympäristötekniikassa, tieto- ja mediatekniikassa, matkailussa sekä taide- ja kulttuuriteollisuudessa.

Toisen asteen koulutusta kehitetään siten, että nuori voi tutkintonsa puitteissa hyödyntää optimaalisesti alueen koulutustarjonnan. Koulutuksen tarjoajien yhteistyöllä pyritään parantamaan koulutuksen saa-

tavuutta ja toimialakattavuutta. Suunnitelmallisella yhteistyöllä ja erikoistumalla vaikutetaan parhaiten koulutuksen laatuun, kun osapuolet keskittyvät omien vahvuusalueittensa käyttöön ja kehittämiseen.

Työelämän nopeat muutokset, teknologian ja työorganisaatioiden muutokset ja kansainvälinen liikkuvuus asettavat ammatillisen koulutuksen kehittämiseksi jatkuvia muospaineita. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen vetovoimaa parannetaan tiivistämällä yritysten ja oppilaitosten välistä yhteistyötä ja rakentamalla ammatilliseen koulutukseen vaihtoehtoisia tutkinnon suorittamistapoja. Yleinen jatkoopintokelpoisuus lisää osaltaan ammatillisen koulutuksen vetovoimaa. Opintojen jatkamista ammatillisen tutkinnon suorittamisen jälkeen ammattikorkeakoulussa voidaan lisätä kehittämällä ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmia tukemaan paremmin ammattikorkeakouluopintoja.

Työpaikoilla tapahtuva oppiminen vakiinnutetaan keskeiseksi osaksi toisen asteen ammatillista koulutusta. Työssäoppimisen laadukas toteuttaminen edellyttää uudenlaista yhteistyötä koulutuksen järjestäjien, oppilaitosten ja työpaikkojen välillä sekä mittavaa panostusta opettajien ja työpaikkaohjaajien koulutukseen. Toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa kehitetään edelleen näyttöjärjestelmää osana toisen asteen ammatillista koulutusta.

Nuorten syrjäytymistä koulutuksesta ja työelämästä pyritään ennaltaehkäisemään kehittämällä joustavia työelämäläheisiä ammatillisen koulutuksen malleja sekä oppilaanohjauksen työmuotoja. Nuorten työpajatoimintaa kehitetään elämänhallinnan ja koulutukseen valmentamisen välineenä.

Suomessa työmarkkinat ja koulutus ovat jakautuneet vahvasti sukupuolen mukaan. Segregaation lieventämisessä koulutus on keskeisessä asemassa. Kummankin sukupuolen kiinnostusta ei-perinteisille aloille rohkaistaan. Lisäksi koulutuksen rakenteiden ja sisältöjen sekä opettaja- ja opinto-ohjaajakoulutuksen tulisi tukea segregaation purkamista.

Koulutustarjonnan ja sen laadullisen kehittämistarpeiden sekä työvoiman kysynnän kartoittamiseksi maakunnassa on käynnistetty ammatillisen ja korkea-asteen koulutuksen ja osaamisen kehittämissstrategian laadinta. Strategia sisältää koulutuksen kehittämisen tulevaisuuden kehittämistoimenpide-esitykset ja se on heti maakunta-valtuuston käsittelyn jälkeen nivottava osaksi maakuntaohjelmaa.

Seurantaindikaattorit:

tutkinnon suorittaneet; perusaste ja keskiaste ja korkea-aste
koulutustasoindikaattori

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

verkko- ja virtuaaliopiskelumahdollisuuksien kehittäminen
opettajien, kouluttajien ja ohjaajien osaamis- ja työkykyohjelmat
kouluaSTEiden välisen yhteistyön sekä koulutuksen ja työelämän välisen yhteistyön edistäminen, vaihtoehtoisten ammatillisen koulutuksen toteutusmallien kehittäminen
ammattikorkeakoulun ja yliopistojen verkostoitumisen edistäminen
muunto- ja jatkokoulutusohjelmat

yrittäjyysopetuksen vahvistaminen kaikilla koulutusaloilla.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/Y/T/
TEKES, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si.

6.2.2 Oppimisesta elinikäistä

Tavoitteet:

Lisätä heikon tai vanhentuneen peruskoulutuksen omaavien aikuisten mahdollisuuksia kohottaa peruskoulutuksensa tasoa tai saattaa se ajan tasalle.

Edistää aikuisten mahdollisuuksia kehittää osaamistaan ja parantaa oppimistaitojaan kehittämällä aikuiskoulutuspalveluja.

Edistää oppimista edistävien työnteon mallien käyttöönottoa

Yrittäjyyden edistäminen

Ikäryhmittäiset koulutuserot ovat Suomessa poikkeuksellisen suuret. Työkäisen väestön keski-ikä kohoaa ja työmarkkinoille tulevat ikäluokat pysyvät verrattain pieninä. Tämä aiheuttaa tarvetta päivittää ennistä tasaisemmin koko työkäisen väestön osaamista Elinikäisen oppimisen periaatteen toteutumisen ja työmarkkinoiden joustavan toiminnan kannalta on tärkeää, että yksilöllisiä aikuiskoulutuspalveluita on jatkuvasti tarjolla. Kouluttautumisen kynnystä alennetaan kehittämällä opetusmenetelmiä erilaisten oppijoiden tarpeisiin sekä valmentamalla ihmisiä koulutuksen ja opiskelun tekniikkaan. Aikuisten lisäkoulutuksessa painotetaan erityisesti medialukutaidon sekä tieto- ja viestintätekniisten valmiuksien kehittämistä.

Työllisyyden kannalta pk-sektori on tärkeässä asemassa. Uusien yritysten perustamisen edistämiseksi ja toimivien yritysten kehitysedellytysten turvaamiseksi tarvitaan erityistoimenpiteitä. Yrittäjyyskoulutusta on lisätty voimakkaasti, aikuiskoulutuksessa on otettu käyttöön yrittäjän ammattitutkinto ja ylempi ammattitutkinto. Myös työvoimakoulutuksessa yrittäjyysopintoja ja yrittäjäkoulutusta on lisätty. Hämeessä tulee yhä pyrkiä edistämään yritysten perustamista ja uusien yrittämisen muotojen, kuten osuuskuntayrittäjyyden laajenemista. Tärkeää yrittäjyyden edistämisessä on myönteisen yrittäjyysilmaston vahvistaminen ja yritysten keskinäinen verkostoituminen tuottavuuden lisäämiseksi. Pk-yritysten henkilöstön osaamista kehittämällä sekä innovaatioita ja teknologiaa hyödyntämällä voidaan turvata olemassa oleva työllisyys, lisätä yritysten kasvuhakuisuutta ja luoda työpaikkoja. Vahvasti naisvaltaisilla aloilla tai julkissektorilla työskenteleviä työttömyysuhan alaisia naisia rohkaistaan yrittäjyyteen mm. uuden teknologian hyödyntämiseen liittyvän koulutuksen avulla. Naisyrittäjyyttä tuetaan kehittämällä edelleen erityisesti naisille suunnattuja toimenpiteitä kuten koulutusta, mentortoimintaa ja rahoituspalveluita. Myös uudenlaiset palveluyritykset ja yritystoiminnan mallit voivat edistää naisten työllisyyttä. Naisverkostoille sekä -järjestöille on luotava mahdollisuuksia ja naisia on rohkaistava osallistumaan suunnitteluun, kehittämiseen ja toteuttamiseen.

Yhteiskunnallisen muutoksen hallinta ja kansalaisyhteiskunnan vahvistuminen edellyttää monipuolisen ja moniarvoisen koulutusjärjestelmän olemassaoloa. Erilaisten koulutusmuotojen moninaisuutta käytetään hyväksi parannettaessa syrjäytymisvaarassa olevien maahanmuuttajien asemaa sekä vastattaessa väestön ikääntymisestä johtuviin haasteisiin. Vapaan sivistystyön yksiköillä eli kansan- ja kansalais-

opistoilla, opintokeskuksilla, liikunnan koulutuskeskuksilla ja kesäyliopistoilla on tässä tärkeä rooli. Lisäämällä vapaan sivistystyön piirissä toimivien koulutusorganisaatioiden yhteistyötä oppilaitoksille taataan riittävä määrä vakinaista henkilöstöä, suunnittelijoita ja kehittäjiä sekä koulutustarjontaa voidaan kohdentaa entistä tarkoituksenmukaisemmin.

Tieto- ja viestintätekniikan kehityksen myötä oppilaitoksista ja kirjastoista kehitetään oppimisen innovaatiokeskuksia, jotka palvelevat työelämän ja eri ikäisten väestöryhmien osaamistarpeita ja joissa kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus käyttää tietoverkkoja ja saada ohjausta tiedonhakuun sekä tietoverkkojen - ja palvelujen käyttöön. Oppilaitoksiin ja kirjastoihin kehitetään tietotekniikan hyväksikäyttöä edistäviä tukijärjestelmiä. Oppilaitosten ja kirjastojen tietoteknistä varustamista tuetaan, niin että laitteistot, ohjelmistot ja verkot pysyvät ajan tasaisina suhteessa tekniikan kehitykseen ja opetuksen ja opiskelun tarpeisiin.

Työntekijöiden jaksamista edesautetaan erilaisilla työkykyyn ja -taitoon kohdistuvilla toimenpiteillä sekä edistämällä innovatiivisia toimintatapoja työpaikoilla. Työssä olevien osaamisen tason nostamiseksi tuetaan tutkintotavoitteista muunto- ja jatkokoulutusta sekä työelämäläheisten koulutusmallien kuten oppisopimuskoulutuksen kehittämistä.

Seurantaindikaattorit:

korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden prosenttiosuus 15 vuotta täyttäneistä
Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä olevien työttömien määrä

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

ennakointihankkeet
työyhteisöjen koulutus- ja kehittämishankkeet
työelämäläheisten koulutusmallien kehittäminen
yrittäjyyden ja erityisesti naisyrittäjyyden edistäminen.
tietoverkkojen ja -palvelujen käytön edistäminen koulutuksessa ja opiskelussa

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/Y/T/
TEKES, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si/So.

6.2.3 Osaamiskeskittymistä yrittämisen voimavara

Tavoitteet:

Tehostaa tutkimustulosten tuotteistamista ja kaupallistamista.

Edistää uuden teknologian ja korkean osaamisen siirtymistä yrityksiin koulutuksen, toimintatapojen kehittämisen sekä tutkimus- ja elinkeinosektorin välisen yhteistyön avulla.

Kehittää alueen osaamiskeskittymistä uusia valtakunnallisia osaamiskeskuksia

Teknologia ja osaaminen syntyvät yritysten, tutkimuslaitosten, koulutusjärjestelmän sekä erialaisten asiantuntijapalvelusten muodostamassa verkostossa. Riittävään laajalla ja keskeisille aloille suunnatulla tutkimuksella, teknologian kehittämistoiminnalla ja koulutuksella voidaan taata yritystoiminnan ja alueen elinkeinotoiminnan myönteinen kehittyminen. Tutkimus- ja kehitystoimintojen laajamittaiseen synnyttämiseen panostetaan erityisesti valituilla kehittämisen painopiste-toimialoilla. Toteutettavien hankkeiden tulee olla toimialojen kehittämistarpeista lähteviä ja niiden kehittymistä, kasvuedellytyksiä, tietotaidon saatavuutta ja osaamista tukevia.

Osaaminen, tieto-taito sekä tutkimus- ja innovaatiotoiminta on monilla toimialoilla hajautuneena sekä maakunnassa että maakunnan ulkopuolella koti- ja ulkomaisissa oppi- ja tutkimuslaitoksissa. Osaamiskeskittymien luominen edellyttää siten verkostoitumista, eri toimijoiden yhteistyötä, avointa tiedonvaihtoa ja työnjakoa erityisesti kehittämishankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Hämeenlinnassa käynnistyy alan uusi osaamiskeskus vuoden 2003 alussa.

Riihimäen-Hyvinkään seudulla ollaan kokoamassa myös maakunnan osaamista ja osaajia nosto- ja siirtoteknologian osaamiskeskukseen. Elektroniikan ja tietotekniikan osaamiskeskittymä muodostetaan verkostoimalla informaatioteknologian ja yritystoimintaa palvelevan elektroniikka-alan asiantuntemus sekä tuotannon ohjaamisen ja logististen järjestelmien osaaminen. Ympäristöteknologian osaamiskeskittymä koostuu yhdyskuntien ja yritysten ympäristöjärjestelmien, jätteiden käsittelyn ja kierrätyksen sekä uusiutuotteiden kehittämiseen liittyvän osaamisen yhdistämisestä.

Maakunnan ammattikasvatuksen ja muun kasvatustieteellisen erityisosaamisen varaan rakennetaan alan toimijoiden yhteinen osaamisen ja koulutuksen osaamiskeskus kehittämään työelämän, yritysten ja muiden työorganisaatioiden osaamisjärjestelmiä. Kulttuuriteollisuuden verkostoidun osaamiskeskittymän haasteena on huolehtia maakunnan taidekasityön, muotoilun, lasi- ja tekstiiliteollisuuden tasosta sekä luoda osaamisensa kautta edellytyksiä kulttuuri-teollisuusyritysten syntymiselle ensivaiheessa media- ja sisältöteollisuuden aloille ja antaa kulttuurisektorilla toimiville yleistä yrittäjyysvalmennusta.

Mekaanisen puun osaamiskeskittymään kootaan alan yritystoiminnan materiaalivirtojen, markkinointiyhteistyön ja tuotekehitystoimintojen alueellinen osaaminen alan yritystoiminnan kehittämiseksi. Elin-tarviketalouden alueellinen osaamiskeskittymä kootaan kiinteäksi osak-

si valtakunnallista osaamiskeskusverkkoa sen tavoitteiden ja niihin liittyvän osaamisen alueelliseksi välittäjäksi ja alan pk-yritystoimintaa kehittävaksi yritysklinikatoiminnaksi. Osaamiskeskittymä liitetään myös osaksi alan tiedepuistikonseptia. Traves-osaamiskeskittymään verkostoidaan alueellinen matkailun tuotekehitys ja palvelujen kehittämisosaaminen tukemaan alan klusteria.

Seurantaindikaattorit:

innovointi-, tutkimus- ja kehittämispanosten käyttö

Keskeisimmät hankkeet:

Hanke	toteutusvuodet	Rahoitus vv. 2003-06 M e			
		Me kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Hämeen osaamiskeskusohjelma	03-06	3,0	1,5	1,0	0,5
ELO verkostoitunut osaamiskeskus	03-06	1,6	1,2	-	0,8
Kone- ja tuotantotekniikan osaamiskeskittymä	03-06	1,0	0,6	0,3	0,1
EleForss vaiheet 2 ja 3	03-06	1,9	1,7	-	0,2
Digitaalisen median osaamiskeskittymä	03-06	1,1	0,6	0,4	0,1
Traves-matkailun osaamiskeskittymä	03-07	0,5	0,1	0,1	0,3

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

teknologia- ja innovaatiotoimintaan liittyvän osaamisen kehittäminen ympäristöosaamisen ja ympäristötekniikan kehittämiseen liittyvät hankkeet.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/TEKES, Finnvera, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si.

Rahoitussuunnitelma (milj.euroa)

Valtio/Eu	96,1
Kunta	47,7
Yksityinen	1,7
Yhteensä	145,5

6.3 Kaupunkiseutujen Häme

Häme koostuu kolmesta seutukunnasta Hämeenlinnan, Riihimäen ja Forssan ympäristöissä. Hämeen seutukunnat voidaan mieltää eurooppalaisen kaupunkipolitiikan mukaisiksi kaupunkiseuduiksi, joilla tarkoitetaan kaupungin ja ympäröivän maaseudun muodostamia työssäkäyntialueita ja toiminnallisia kokonaisuuksia. Kaupunkiseutuja kehitetään kokonaisvaltaisesti ja monialaisesti. Keskuskaupunkien roolia seutukuntien veturina korostetaan.

Keskuskaupunkien synty- ja kehityshistoria näkyy tämänkin päivän toiminnassa ja tulevaisuuden suunnittelussa. Keskuskaupungeista Hämeenlinnalla on pitkä menneisyys maakunnan ja läänin pääkaupunkina. Teollistumisen aikakaudella alkunsa saanutta Forssaa leimaa vahva kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus. Rautateiden, teollisuuden ja kaupan varassa kehittyneen Riihimäen suuntautuneisuus kohti pääkaupunkiseutua voimistuu edelleen. Kaikkialla Hämeessä kaupunkiseutujen ympäristölle antavat leimansa luonto ja maaseutu.

Suomalaisten kaupunkiseutujen suurin tämänhetkinen yleinen muutossuunta on elinkeinoelämän ja asutuksen voimakas keskittyminen harvoin nopeasti kasvaviin keskuksiin. Etelä-Suomessa tällaisia kasvukeskuksia ovat pääkaupunkiseutu, Tampereen seutu ja Turun-Salon -seutu. Hämeen kaupunkiseuduista mikään ei ole toistaiseksi päässyt mukaan tähän voimakkaaseen eteläsuomalaiseen kehityskierteeseen. Mahdollisuudet siihen ovat olemassa, sillä Hämeen kaikki kaupunkiseudut tukeutuvat liikenteellisesti valtakunnallisiin pääyhteyksiin ja etäisyydet valtakunnan kasvukeskuksiin ovat lyhyet.

Hämäläisten kaupunkiseutujen kehittämistarpeet ovat seurausta yleisistä, jo tapahtuneista tai ennakoitavissa olevista yhteiskunnallisista muutoksista. Kaupungeissa suurteollisuuden loppuminen on romahduttanut työllisyyttä ja aiheuttanut taloudellista ja sosiaalista ahdinkoa. Maaseudun elinkeinoihin liittyvien mahdollisuuksien kaventuminen aiheuttaa edelleen muuttoliikettä maaseudulta kaupunkiin. Kaupunkien välillä muuttoliikkeen suunta on pienistä kaupungeista suuriin.

Kaupunkiseutujen kehittämisessä lähtökohtana on tietoisuus yksilöllisten, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ongelmien välisestä riippuvuussuhteesta. Kehittämisen yleisenä tavoitteena on parantunut elämisen ja elinympäristön laatu – turvallinen, terveellinen ja viihtyisä Häme. Hallittuun väestön ja hyvinvoinnin kasvuun ponnistetaan omista vahvuuksista, yhteyttä suurempiin kokonaisuuksiin unohtamatta. Pääkaupunkiseudun läheisyys ja sen kasvupaineet hyödynnetään. Yhteistyötä muiden eteläsuomalaisten kaupunkiseutujen kanssa vahvistetaan, mutta omavaraisuudesta pidetään huolta. Hämettä kehitetään maakuntana, jossa asuminen, työ ja vapaa-aika lomittuvat kestäväällä tavalla.

6.3.1 Verkottuminen vahvistaa maakuntaa ja seutukuntia

Tavoitteet:

Kansainvälistynyt maakunta, aktiiviset suhteet muualle maailmaan

Eteläsuomalaisittain vetovoimainen maakunta, yhteistoimintaa harjoittavat seutukunnat

Uusi palvelukulttuuri, palvelujen toimivuus ja kansalaisten osallisuus

Hämeen kaupunkiseutujen kehittämisessä otetaan huomioon sekä maakunnan sisäiset tarpeet että maakunnan asema osana laajempia kokonaisuuksia. Häme on maakuntana mukana kehittämässä Etelä-Suomea idän ja lännen välittäjäksi Itämeren piirissä, vahvaksi taloudelliseksi kesukseksi pohjoisessa Euroopassa. Eteläsuomalaisten kaupunkiseutujen verkottumisella tuetaan kansallisen kaupunkipolitiikan tavoitteita, joista merkittävimpiä on pääkaupunkiseutumme kilpailukyvyyn vahvistaminen eurooppalaisten kaupunkiseutujen joukossa. Verkottamalla maakunta- ja seututasoa kansainväliseen yhteistyöhön helpotetaan paikallisten ja yksityisten toimijoiden kansainvälistymistä.

Pääkaupunkiseudun nopea kasvu heijastuu kaikkialle eteläiseen Suomeen. Eteläsuomalaisten kaupunkiseutujen verkottumisella tavoitellaan koko Etelä-Suomen kestävää ja tasapainoista kehitystä. Kaupunkiseutujen erityspiirteitä nostetaan esiin. Kaupunkiseutujen erilaisuutta hyödynnetään koko verkoston vahvuutena. Uusia julkisen sektorin yhteistyömuotoja kehitetään esimerkiksi hallinnon, liikennejärjestelmien, matkailun, kulttuurin ja koulutuksen aloilla. Seutukuntien sisäistä valmiutta toimia yhtenäisenä kaupunkiseutuina vahvistetaan kehittämällä kuntien välistä yhteistyötä ja korostamalla kaupungin ja maaseudun vuorovaikutusta. Yhteiskunnan rakennemuutoksen kaupungeille aiheuttamiin ongelmiin haetaan ratkaisuja Etelä-Suomen pienten ja keskisuurten kaupunkien verkostolla.

Palvelujen suhteen tavoitteena on turvata seutukuntien ja kaupunki-alueiden tasapainoinen ja elinvoimainen kehitys parantamalla sosiaalista ja rakenteellista toimintaympäristöä. Pelkästään peruspalveluiden määrällinen ja laadullinen ylläpito on alati kasvava kuntatalouden ongelma. Samalla peruspalvelujen taso on keskeinen tekijä ihmisten valitessa asuinpaikkaansa, peruspalvelut ovat osa kuntien ja seutukuntien vetovoimaisuutta. 1990-luku rapautti kunnallista palvelurakennetta merkittävästi. Ohjelmakaudella maakunnan kunnilla on yhteensä 100 milj. euron verran pelkästään sivistyssektorin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon investointihankkeita. Nykyisellä valtionosuuksien taso on riittänyt jo usean vuoden ajan kattamaan vain noin puolet kuntien tarpeista ja investointitarpeet ovat kasaantuneet. Lisäksi seuraavan kymmenen vuoden aikana julkisia palveluja uhkaa henkilöstön nopea eläköityminen ja siitä johtuva työvoimapula. Kunnallisen palvelutuotannon ongelmiin on haettava ratkaisuja sekä valtion että alueen omilla toimilla. Tärkeänä tavoitteena on integroida hallinnon, elinkeinoelämän ja kolmannen sektorin toimijat alueelliseen yhteistoimintaan. Kehittämistyön onnistuminen edellyttää uudenlaisia julkisten palvelujen järjestämistapoja, uudenlaista hallinnollista ohjausta, rahoitusmuotoja ja työorganisaatioita. Seudullisia kehittämiskohteita

voivat myös olla palveluprosessien ja yhteispalvelujen, tietoverkkojen ja atk-yhteistyön sekä hankinta-logistiikan ja elinkeinoyhteistyön kehittäminen julkisten, yksityisten sekä kolmannen sektorin palvelujen tuottajien kesken.

Palvelusitoumukset ovat kansalaiskeskeinen ja asiakaslähtöinen tapa kehittää julkisia palveluja. Sitoumuksilla on luotu lakisääteisten velvoitteiden rinnalle kunnan suora vastuu palvelujen käyttäjille. Asiakkaalle annettavan palvelusitoumuksen yleisenä ajatuksena on, että asiakas voisi jo ennakkoon tietää, millaista palvelua hän voi viranomaiselta odottaa, edellyttää ja vaatia. Hämeenlinnan kaupunki on luonut kunnallishallintoon uudenlaista hallinto- ja palvelukulttuuria, Hämeenlinna-mallia, jossa yhdistyy pohjoismainen demokratia, kansainvälinen tutkimus ja paikallinen innovatiivisuus. Sen ytimenä on kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien vahvistaminen, valinnanvapauden, vaihtoehtojen ja kilpailun lisääminen sekä palvelujen käyttäjien tarpeista lähtevä laatu- ja palvelukokemus. Palvelusitoumukset ovat keskeinen osa tätä kokonaisuutta.

Tietovarantojen ja tietoverkkojen mahdollisuuksia yhdistämällä palvelujen saavutettavuutta ja monipuolisuutta voidaan merkittävästi lisätä. Sekä yksityiset että julkiset palvelut voivat olla huomattavasti nykyistä laajemmin kansalaisten käytettävissä tietoverkkojen välityksellä. Tästä näkökulmasta uuden teknologian hyödyntäminen yksityisissä ja julkisissa palveluissa liittyy yleisesti palvelujen kehittämiseen niiden joustavuuden ja saatavuuden osalta sekä erityisesti alueellisen ja sosiaalisen tasa-arvon edistämiseen maakunnassa. Julkisten palveluiden osalta merkittävässä asemassa ovat palvelujen toteuttajien ja ylläpitäjien osaamisen sekä käytettävissä olevan tekniikan ajan tasalla pitäminen.

Seurantaindikaattorit:

palvelualojen toimipisteet ja työpaikat
julkisen sektorin työpaikat
kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen kehitys

Keskeisiä hankkeita:

Hanke	toteutusvuodet	Rahoitus vv. 2003-06 Me			
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Via Baltica Nordica	03-06	2,5	2,3	0,2	-
Interreg IIIc innovatiiviset	03-06	4,0	3,2	0,8	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

InnoElli, EAKR:n innovatiiviset toimet
kansainvälistymisen tukeminen
eteläsuomalaisen yhteistyön vahvistaminen
pienien ja keskisuurten kaupunkien verkosto
kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen vahvistaminen
kansalaisten vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksien parantaminen
hallinnolliset sektorirajat ylittävien yhteistyöverkostojen tukeminen

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/Y/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si/So, Hämeen ympäristökeskus.

6.3.2 Lisää yhteisvastuuta ja tasa-arvoa

Tavoitteet:

Pitkäaikaistyöttömien työllistymisedellytysten parantaminen ja osuuden alentaminen kaikista työttömistä

Työllisyysasteen nostaminen eri hallinnon alojen yhteistyötä ja työllisyysstrategista ajattelua kehittämällä ja naisten työmarkkinoille pääsyä edistämällä

Syrjäytymisen torjuminen julkisen hallinnon ja järjestöjen tuottamien tukipalvelujen, yhteisöllisen sosiaalityön ja asukkaiden suoran, keskinäisen tuen avulla.

Työmarkkinoilla tarvitaan toimia sekä työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen edistämiseksi että työllisyyden lisäämiseksi. Työllisyyden hoidossa tulee ennakkoluulottomasti etsiä ja kokeilla erilaisia toimenpiteitä ja niiden yhdistämistä. Alueelliset rakenne-erot työttömyydessä tulee voida ottaa huomioon ja määritellä eri toimien resurssointi niiden mukaisesti. Kasvavilla kaupunkiseuduilla uhkaa tilanne, jossa on pulaa osaavasta työvoimasta, mutta samanaikaisesti paljon työttömiä. Työvoiman ikääntyessä ja poistuman työmarkkinoilta ollessa suuremman kuin uuden työvoiman tarjonnan, edellä mainitut ongelmat tulevat edelleen kärjistymään. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota maakunnan segregoituneiden työmarkkinoiden korjaamiseen ja naisten työmarkkinoille pääsyn edistämiseen. Työelämän muutossuuntien ja osaamisvaatimusten muutosten ennakoitimenetelmiä ja ennakoititiedon kokoamista edelleen kehittämällä voidaan parantaa työmarkkinoiden toimivuutta ja ennaltaehkäistä työvoiman saatavuusongelmia kasvualoilla. Myös rakentamalla seudullisia perinteiset hallinnon sektorirajat ylittäviä entistä laaja-alaisempia ja moninäkökulmaisia työllisyysstrategioita eri hallinnonalojen toimijoiden yhteistyönä voidaan paremmin varautua tuleviin työmarkkinoilla tapahtuviin muutoksiin.

Erityisiä työllisyyspoliittisia toimenpiteitä kaupunkiseuduilla tarvitsevat ikääntyvät työntekijät, pitkäaikaistyöttömät, maahanmuuttajat sekä lamavuosina koulutuksesta valmistuneet nuoret aikuiset, joiden työhön sijoittuminen on viivästynyt. Työvoimapolitiittiset toimenpiteet keskitetään pitkäaikaistyöttömyyden ennalta ehkäisemiseen ja vähentämiseen sekä nuorten työmarkkinoille pääsyn esteiden poistamiseen. Enemmän kuin joka kolmas maakunnan työtön on ollut vailla työtä yli vuoden. Pitkäaikaistyöttömyyden torjunnassa tarvitaan eri hallinnonalojen toimijoiden yhteistyötä, räätälöityjä koulutus- ja työllistämistoimenpiteitä sekä työllistymiskynnystä alentavia toimia. Maahanmuuttajien kotouttaminen tulee olemaan jatkossakin suuri haaste erityisesti kaupunkiseuduille. Kotouttamisen parantamiseksi tulee luoda uusia poikkihallinnollisia käytäntöjä ja maahanmuuttajien oma aktiivisuus tulee ottaa nykyistä paremmin huomioon toimia suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Taloudellinen turvattomuus ja työttömyys ovat erityisen kohtalokkaita lapsiperheille. Lasten ja lapsiperheiden hyvinvointia edistetään lisäämällä määrällisesti ja laajentamalla sisällöllisesti ennaltaehkäisevää perhe-, nuoriso- ja lastensuojelutyötä. Tuki- ja turvaverkostojen sekä

monipuolisten, vapaaehtoisuudelle perustuvien palveluiden ja tukimuotojen kehittäminen helpottavat ratkaisemaan perheiden ongelmia. Vuonna 2001 käynnistyneen ylimaakunnallisen sosiaalialan osaamiskeskuksen Pikassos Oy:n toiminta on hyvä muillekin sektoreille sovellettavissa oleva esimerkki erityisesti lastensuojeluun liittyvän erityisosaamisen siirtämisestä alueen kuntien ja muiden toimijoiden käyttöön.

Syrjäytymisellä ymmärretään kasaantunutta huono-osaisuutta, johon kuuluu työttömyyttä, toimeentulo-ongelmia, elämänhallintaan liittyviä ongelmia ja syrjäytymistä yhteiskunnallisesta osallistumisesta. Syrjäytymiskehityksen taustalla oleviin syihin vaikuttaminen edellyttää viranomaisilta uudenlaista yhteistyötä. Alue- ja paikallistasolla syrjäytymisen vastaisessa työssä tarvitaan julkisen sektorin toimijoiden, erityisesti kuntien ja työvoimatoimistojen suuntautumista yhteistoimintaan kansalaisjärjestöjen ja yritysten kanssa. Tällaista työtä on jo aloitettu muun muassa maakunnan kaupunkien lähiöhankkeissa, jotka keskittyvät tiettyjen asuinalueiden asukkaiden hyvinvoinnin ja elinympäristön kehittämiseen lisäämällä sosiaalista osallisuutta sekä yksilöiden elämänhallinnan taitoja. Syrjäytyminen uhkaa myös vajaakuntoisia ja vammaisia. Syrjäytymisen torjumiseksi kehittämisen kulmakiviä ovat vajaakuntoisten ja vammaisten hyvinvoinnin edistäminen, heidän omaistensa tukeminen sekä arjen tukiverkkojen kehittäminen. Syrjäyttävien prosessien ehkäisemiseksi ja niiden vastavoimaksi tarvitaan koulutuksellisia, sosiaalisia, työllistäviä ja taloudellisia toimia. Vapaalla sivistystyöllä sekä erilaisten kansalaisjärjestöjen toiminnalla on tulevaisuudessa kasvava merkitys työttömäksi joutuneiden ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta syrjään jääneiden ihmisten vahvistamisessa omaehtoiseen selviytymiseen työelämässä ja koko yhteiskunnassa.

Seurantaindikaattorit:

pitkäaikaistyöttömien osuus kaikista työttömistä
 poliisiin tietoon tulleet rikokset/rikostilastot.

Keskeisiä hankkeita:

Hanke	toteutusvuodet	Rahoitus vv. 2003-06 M e			
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
OPTIMI, ESR:n innovatiiviset toimet	03-04	0,9	0,8	0,1	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

lähiöprojektit
 pitkäaikaistyöttömyyden ennaltaehkäisemiseen ja vähentämiseen liittyvät projektit, kumppanuustoiminta
 vajaakuntoisten, vammaisten ja maahanmuuttajien työllistymistä edistävä toiminta
 kolmannen sektorin toimijoiden verkostoitumisen edistäminen
 perheitä tukevan toiminnan edistäminen.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset:

Hämeen TE-keskus/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si/So.

6.3.3 Kulttuurista ja vapaa-ajasta hyvinvointia

Tavoitteet:

Maakunnan, seutukuntien, kuntien ja asukkaiden kulttuuri-identiteetin vahvistaminen

Kulttuuri, kulttuuriteollisuus, kulttuuriperintö ja luonto osaksi maakunnan vetovoimaisuuden, elinkeinojen ja matkailun kehittämistä

Kulttuurin ja vapaa-ajan palvelut osaksi maakunnan henkisen hyvinvoinnin edistämistä ja syrjäytymisen ehkäisyä

Kulttuuri- ja vapaa-ajansektorista on tullut viime vuosien aikana yhä tärkeämpi tekijä kaupunkien ja alueiden välisessä kilpailussa. Hyvä kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluiden saatavuus, huolellisesti hoidettu kulttuuriympäristö ja innovatiivinen kulttuuriteollisuustuotanto tarjoavat alueen asukkaille mahdollisuuden korkeampaan elämän laatuun. Ne vetävät puoleensa uusia asukkaita, yrittäjiä ja matkailijoita. Kulttuurilla on merkittävä sija, kun kaupungit ja kunnat markkinoivat viihde- ja virkistysmahdollisuuksia ja luovat alueelle vetovoimaista imagoa. Kulttuurin avulla voidaan globalisoituvassa maailmassa vahvistaa paikallista identiteettiä ja helpottaa asukkaita juurtumaan yhteiseen arvoperustaan ja yhteisöön.

Yhteiskunnassa ja ihmisten asenteissa tapahtuneet muutokset asettavat kulttuuri- ja vapaa-ajansektorille uusia vaatimuksia. Teknologisen osaamisen ohella kulttuurin tuotannossa korostuu uusien taloudellisten toimintamallien kehittäminen. Julkiset tuet ovat vähentyneet, joten rahoitus pohjaa täytyy laajentaa yksityisiin rahoituslähteisiin. Tämä vaatii uudenlaista asennoitumista, jolloin toiminnasta tulee suunnitelmallisempaa sekä ammattimaisempaa ja sille asetetaan selkeitä toiminnallisia tavoitteita. Kulttuuri- ja vapaa-ajan sektorilla on myös uusia resursseja käytössään. EU:n rakennerahastojen myöntämän rahoituksen kautta on Hämeessä aloitettu monia pitkälle tähtäviä kulttuurin kehittämishankkeita. Suoraan Euroopan komission alaiset ohjelmat tarjoavat myös rahoitusmahdollisuuksia. Elinkeinorakenteen vuoksi tyhjilleen jääneet tehdas- ja teollisuuskiinteistöt mahdollistavat kulttuurille lisää fyysisiä resursseja.

Hämäläisen kulttuuri-imagon kokonaisvaltainen vahvistaminen on osa maakunnan vetovoimaisuuden ja elinvoimaisuuden kehittämistä. Maakunnan kulttuurinen identiteetti rakentuu luovan, sosiaalisen ja taloudellisen pääoman varaan. Sen kulmakiviä ovat historia, taiteet ja tieteet, maisemat ja rakennettu ympäristö, kulttuurin yleisötapahtumat, yrittäjyys ja omaehtoinen kulttuuritoiminta. Kulttuurin toiminnallinen kenttä ulottuu ammattilaisista harrastajiin. Maakunnan kulttuurisia ominaispiirteitä nostetaan esiin. Niitä vahvistetaan ja niiden varaan rakennetaan uudenlaisia, nykyajan tarpeisiin vastaavia toimintamuotoja.

Maakunnan jo olemassa olevia kulttuuritoimintoja kehitetään. Kansallisesti ja maakunnallisesti merkittävien kulttuurilaitosten ja -tapahtumien toimintaa sekä keskinäistä yhteistyötä vahvistetaan. Toimijoita kannustetaan kansainväliseen verkottumiseen. Uusien merkittävien

kulttuurilaitosten, kulttuuriteollisuusyritysten ja kulttuuritapahtumien syntyä edistetään Maakunnassa tehtävää ja maakuntaan kohdentuvaa taiteellista, tieteellistä ja kulttuurista toimintaa sekä niihin liittyvää tiedonvälitystä ja valistusta tuetaan. Kulttuurin markkinointia ja yritysyritysteistyötä kehitetään. Kulttuuripalvelujen saavutettavuutta parannetaan maakunnan sisällä, maakunnasta ulospäin ja ympäröiviltä alueilta maakuntaan päin. Kulttuurin kehittämisessä keskeisenä työkaluna toimii kulttuuritoimialan kehittämisohjelma.

Hämeessä kehitetään kulttuuriteollista yritystoimintaa ja kulttuuriperinnön hyödyntämistä maakunnallisena tuotteena. Kulttuuriteollisista aloista keskeisiä ovat tekstiili- ja lasisuunnitteluun perustuva muotoilu sekä virtuaalisiin oppimisympäristöihin pohjautuva sisältötuotanto. Niitä kehitetään yrityshautomoiden ja koulutuksen avulla. Kulttuuriperintö tuotteistetaan kansallisesti ja kansainvälisesti kiinnostavaksi kokonaisuudeksi, joka on olennainen osa maakunnan kulttuuri- ja elämysmatkailun keskittymää. Kulttuurin ja kulttuuriteollisuuden kehittäminen perustuu asukkaiden, yhteisöjen ja instituutioiden lähtökohdista kasvavaan innovatiivisuuteen ja yrittäjyyteen. Tätä täydentävät kiinteät yhteydet osaamis- tai tietämyskeskuksiin, joiden kautta säilyy tuntuma tutkimus- ja kehitystoimintaan.

Hämeessä luonto, ihmisen muokkaamat maisemat ja rakennettu ympäristö ovat kietoutuneet vaikuttavaksi vuorovaikutteiseksi kokonaisuudeksi, joka tarjoaa asukkailleen vertaansa vailla olevan asuin, työ- ja vapaa-ajan ympäristön. Luonnon- ja kulttuuriympäristöön sekä erityisesti niiden vuorovaikutukseen liittyviä vetovoimatekijöitä nostetaan esiin. Maakunnallista, seudullista ja paikallista ympäristöidentiteettiä vahvistetaan. Ympäristökulttuuriin kohdentuvaa tutkimusta, siihen liittyvän tiedon hallintaa ja välittämistä edistetään. Ympäristöön liittyvää valistus- ja kasvatustoimintaa tuetaan. Kansalaisia kannustetaan aktiivisuuteen oman elinympäristönsä kehittämisessä. Seutu- ja paikallistason asiantuntijuutta vahvistetaan. Ympäristökulttuuriin liittyvää välitöntä ja välillistä elinkeinotoimintaa kehitetään.

Maakunnan ympäristöarvoihin tukeutuvaa matkailua kehitetään sisällöllisesti, toiminnallisesti ja ympäristöllisesti. Arvokkaiden ympäristöjen hoito- ja käyttö- ja opastussuunnitelmia laaditaan ja toteutetaan. Matkailun tukipalveluja sekä ympäristölähtöisiä yleisötapahtumia kehitetään. Luonto- ja kulttuurimatkailun toimijoiden keskinäistä yhteistyötä edistetään. Hämeessä luodaan uusia toimintamuotoja ja kannustetaan erikoistumiseen. Kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävien matkailualueiden, niiden fyysisen ympäristön ja niihin liittyvien toimintojen kehittämistä jatketaan. Luontomatkailualueista tällaisia kehittämisen kärkiä ovat mm. Hämeen järviylänkö, Ydin-Hämeen järvisoutu, sekä Evon ja Aulangon alueet. Matkailun kannalta merkittäviä kehitettäviä kulttuuriympäristöjä ovat mm. Hämeen Härkätie ja Ylinen Viipurintie, lasitehtaiden ympäristöt sekä Vanajaveden kansallismaisemaan sijoittuvat Hämeen linna, linnaketju ja kansallinen kaupunkipuisto.

Työelämän rakenteissa tapahtuvien muutosten vuoksi yhä useammin asuinpaikan valintaan ovat vaikuttamassa vapaa-aikaan liittyvät mahdollisuudet: kulttuuritarjonta, harrastustoiminta, ulkoilumaastot, liikuntapaikat ja ympäristön yleinen viihtyisyys. Ihmisten henkistä

vireyttä edistävät kulttuurin ja vapaa-ajan toiminnot ja niiden saavutettavuus pyritään turvaamaan tasavertaisesti kaikille ihmisryhmille ikään, sosiaaliseen asemaan tai asuinpaikkaan katsomatta. Liikunta- ja taidekasvatuksen kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota lapsille, nuorille, vanhuksille, vammaisille ja eri syistä syrjäytymisuhan alla oleville suunnattuun toimintaan. Uusia yhteistyömuotoja kehitetään erityisesti seudulliselta pohjalta. Kulttuuria ja liikuntaa palvelevien toiminta-ympäristöjen kehittämisessä suositaan harrastuspohjaltaan monialaisia, laajoja ikä- ja sosiaaliryhmiä palvelevia tiloja ja rakenteita. Kulttuurin peruspalveluihin lukeutuvien kirjasto-, kansalaisopisto- ja kerhotoiminnan säilymistä ja kehittämistä tuetaan. Taiteen perus-opetusta ja muuta taidekasvatusta laajennetaan uusille aloille ja alueille.

Seurantaindikaattorit:

museoiden, teattereiden, tapahtumien ja kirjastojen kävijämäärät maakunnassa
 kulttuuriteollisuusyritysten määrä, työpaikat/työvoima ja liikevaihto
 taajamissa asuvan väestön osuus
 asuntokanta asuntokunnittain
 myönnetty asuinrakennusten rakennusluvut

Keskeisiä hankkeita:

Hanke	toteutusvuodet	Me Rahoitus vv. 2003-06 Me			
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Räyskälän kehittämisprojekti	04-06	0,4	0,2	0,2	-
Lastenkulttuurikeskus ARX	03-06	3,9	0,5	3,4	-
Satujen seutukunta	04-06	0,4	0,4	0,1	0,1

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

maankäytön ja liikenteen suhteiden kehittäminen erityisesti HHT-akselilla
 asemanseutujen ja entisten teollisuusympäristöjen kehittäminen
 keskustojen ja asuinalueiden kokonaisvaltainen kehittäminen
 rakennetun ympäristön laadun kehittäminen julkisissa ja puolijulkisissa ympäristöissä
 kulttuuriteollisuuden yritystoiminnan edistäminen
 kulttuuriperinnön tutkimus, neuvonta ja tuotteistaminen
 vapaa-ajan ja luontomatkailevyöhykkeiden kehittäminen
 (Ydin-Hämeen järvisoutu, Evo, Hämeen järviylänkö)
 kulttuurimatkailemisen hankkeistaminen (Kansallinen kaupunkipuisto, Linnaketju, Aulanko)
 vapaa-ajan reitistöjen ja alueiden toteuttaminen ja kehittäminen (Hämeen Ilvesreitit)

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si, Hämeen ympäristökeskus, (YM).

6.3.4 Elinympäristöstä laatua elämiseen

Tavoitteet:

Ekologisesti ja taloudellisesti kestävä alue- ja yhdyskuntarakenne

Laadukas rakennettu lähiympäristö

Monimuotoinen luonnonympäristö

Työ- ja perhe-elämän rakenteissa tapahtuvat yleiset muutokset heijastuvat asunto-, liikenne-, maankäyttö- ja elinkeinopolitiikan kehittämistarpeisiin. Työssäkäyntialueet laajenevat, työsuhteet määräaikaistuvat, liikkumisen tarve lisääntyy ja etätö yleistyy. Perheet pienenevät, yksinelävien aikuisten määrä ja asumisväljyys kasvavat. Kasvukeskuskaupungeista hakeudutaan pienipiirteisempiin asuinympäristöihin. Asuntopoliittisin toimin varmistetaan, että kaupunkiseuduilla on tarjottavana vaihtoehtoisia ja joustavia asumisen muotoja. Liikenteen ja maankäytön keskinäisiä suhteita kehitetään. Yhdyskuntarakenteiden hallinnassa tukeudutaan tietotekniikan uusiin mahdollisuuksiin, joiden käyttöönnottoa paikallistasolla edistetään.

Rakennettuun ympäristöön liittyvissä kehittämistoimissa kiinnitetään huomiota eri tahoilla ja eri aloilla tapahtuvan suunnittelun koordinointiin. Asuinympäristöjen kaupallisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja muiden palvelujen säilymistä edistetään, niitä kehitetään edelleen ja niiden saavutettavuutta parannetaan. Asuinalueiden ikä- ja sosiaalirakenteen tasapainoisuuteen kiinnitetään huomiota, samoin asumisen laadullisiin kysymyksiin. Kaupunkien ja taajamien yhdyskuntarakenteen kehittämisessä painotetaan tiivistämistä ja olemassa olevan rakenteen hyödyntämistä. Maaseudulla kiinnitetään huomiota hajarakentamisen hallintaan sekä taajama- ja kyläasumisen kehittämiseen. Helsinki-Hämeenlinna-Tampere-akselin yhdyskuntarakennetta kehitetään joukkoliikennepainotteisena, 2000-luvun elämäntapaa palvelevana asumisen ja työnteon alueena.

Kaupunkien ja taajamien keskustoja kehitetään kokonaisvaltaisesti. Rakennetun ympäristön kanssa samanaikaisesti parannetaan keskustojen liikenneoloja ja palvelutarjontaa. Erityistä huomiota kiinnitetään julkisiin ulkotiloihin, viherympäristöön, kevyen liikenteen järjestelyihin ja rakennetun ympäristön arvokkaiden piirteiden säilymiseen. Elinympäristön viihtyisyyden lisäämisessä korostetaan keskustojen sosiaalisten ja kulttuuristen piirteiden kehittämistä. Rakennettua ympäristöä synnyttävissä ja muuttavissa prosesseissa korostetaan laadun merkitystä niin suunnittelussa kuin toteutuksessaakin, korjausrakentamista ja ekologista näkökulmaa, vaihtoehtoisten ratkaisujen etsintää ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä.

Elinkeinojen ja liikennöinnin rakenteissa tapahtuneiden muutosten takia vajaan käyttöisiksi jääneiden rakennettujen ympäristöjen ja joutomaiden käyttöä tehostetaan yhdyskuntarakenteen tiivistämiseksi. Tällaisia ovat esimerkiksi keskustoissa sijaitsevat entiset teollisuus- ja varastoalueet sekä radanvarsien asemanseudut. Sosiaaliselta rakenteeltaan vinoutumaan päässeissä lähiömaisissa kaupunginosissa käynnistettyjä ympäristöön ja elämänhallintaan liittyviä, monialaisia parantamishankkeita jatketaan. Vastaavaa toimintaa laajennetaan kuntien vuokratotalueille.

Luonnonympäristö muodostaa tärkeän osan asumiseen ja vapaa-aikaan liittyvästä virkistysympäristöstä. Maakunnan vetovoimatekijänä sen asemaa vahvistetaan. Seudullista ja paikallista viheralue- ja virkistysreittiverkostoa kehitetään rakenteellisesti ja toiminnallisesti. Arvokkaille luontoalueille laaditaan hoito- ja käyttösuunnitelmia. Inventoinnin, selvityksien ja kaavoituksen keinoin luodaan pohjaa luonnon monimuotoisuuden säilymiselle. Luonnon virkistyskäytön hallitulla kehittämisellä luodaan pohjaa enenevälle luontomatkailulle. Samalla turvataan maakunnassa asuvien mahdollisuudet luonnossa virkistäytymiseen.

Seurantaindikaattorit:

asuntokanta asutokunnittain
kiinteistöjen ja tonttien vuosimyynti

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

asumisen maakunnalliset laatukriteerit maankäytössä ja markkinoinnissa
luonnonsuojelu- ja virkistysalueiden hoidon ja käytön suunnittelu
kulttuuriympäristön hoidon hankkeet
Evon Life-hanke
vesistöjen kunnostushankkeet

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si, Hämeen ympäristökeskus, (YM).

6.3.5 Infrastrukturi kaupunkiseutujen kehitystä tuke- massa

Tavoitteet:

Toimiva ja turvallinen liikennejärjestelmä, joka mahdollistaa asukkaiden sekäyritysten kulku- ja kuljetusmuodon valinnan

Hyvälaatuisen talousveden turvaaminen asukkaille ja elinkeinoelämälle

Ympäristökuormituksen vähentäminen.

Hämeessä kehitetään eri liikennemuotojen ja kuljetusjärjestelmien yhteistyön mahdollistavia ratkaisuja. Kaupunkiseuduilla parannetaan eri kulkumuotojen käyttömahdollisuuksia ja edistetään matkaketjujen muodostumista mm. kehittämällä toimivia matkakeskusratkaisuja. Tavaraliikenteen nykyisiä palveluja kehitetään ja luodaan uusia palvelumuotoja erityisenä lähtökohtana Hämeen keskeinen sijainti. Valtakunnalliset pääväylät sekä radat että tiet pidetään liikenteen vaatimusten mukaisella tasolla. Erityistä huomiota kiinnitetään kulku- ja kuljetusmuodon vaihtomahdollisuuksiin eritasoisissa terminaaleissa, kuten Riihimäellä ja Humppilassa. Taajamajunaliikenteen tarjontaa pyritään lisäämään väleillä Helsinki-Tampere ja Riihimäki-Lahti.

Valtatie 2 Lounais-Hämeestä Porin ja Rauman satamiin sekä pääkaupunkiseudulle kehitetään korjaamalla ongelmakohdat ja nostamalla koko väylän tasoa raskaan liikenteen edellyttämälle tasolle. Itä-länsi-yhteydet muodostuvat kantatiestä 54 yhdessä Riihimäeltä itään suuntautuvan radan kanssa sekä valtatiestä 10 ja osin valtatiestä 12. Niiden laatutasoa parannetaan ottaen huomioon raskaan liikenteen suuri osuus. Suunnitelmat valtatie 10 kehittämistarpeista ja niiden ratkaisuvaihtoehtoista on saatava tehtyä ohjelmakauden aikana.

Julkisen liikenteen kehittämiseen koko maakunnassa ja sen pääyhteyksillä lähialueen kasvukeskuksiin kiinnitetään erityistä huomiota. Liikennetarjontaa, taksajärjestelmiä ja hinnoittelua, tukijärjestelmiä sekä informaatiota kehitetään samanaikaisesti asiakkaiden tarpeiden mukaan myös uuden tekniikan antamien mahdollisuuksien pohjalta. Yhteiskunnan tuki hyödynnetään laaja-alaisesti kaikkia asukkaista palvelevana liikenteenä ja lippujen hinnoittelussa. Samalla helpotetaan lähellä olevien kasvukeskusten ongelmia ja edistetään uudenlaisten monimuototyön mallien käyttöönottoa. Tietoliikenneverkkoja ja niiden palveluja kehitetään yksityisiä ja julkisia toimintoja tukeviksi. Nykyistä tehokkaampien tietoliikenneverkkojen, ATM ym. käyttöönottoa tuetaan jatkuvasti kasvavien tiedonsiirtotarpeiden mukaisesti. Mahdollisuuksia etätöiden tekoon tuetaan edistämällä etätökeskusten perustamista suurimpien liikenneasemien läheisyyteen. Työssäkäyntietäisyydet ovat koko maan tasolla suurimpia juuri Hämeenlinnan ja Riihimäen seuduilla. Näissä keskuksissa on siten runsaasti etätöpalvelujen potentiaalisia käyttäjiä.

Yhdyskuntien teknistä perusrakennetta: Vesi- jäte- ja energiahuoltoa kehitetään kaupunkiseuduittain maakuntatason kokonaisuutena. Toimitetaan vesihuollon seudullisia järjestelyjä, vähennetään jätteiden määrää ja parannetaan käsittelytasoa sekä lisätään energian käytön te-

hokkuutta. Kehitetään seudullisia organisaatioita kaikilla yhdyskuntatekniikan osa-alueilla.

Ohjelmakaudella toteutettavista vesihuollon seudullisista järjestelyistä keskeisimpiä ovat: Hausjärven–Riihimäen siirtoviemäri ja yhdysvesijohto, Forssan seudun alueellinen vedenhankinta sekä Ydin-Hämeen siirtoviemäri ja yhdysvesijohto.

Jätehuollon kehittämisessä keskeisintä on valtakunnallisen jätesuunnitelman mukaisesti jätteen synnyn ehkäiseminen ja haitallisuuden vähentäminen. Jätteen hyötykäyttöä lisätään siten, että hyödyntämistä nousee 70 prosenttiin vuonna 2005. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää toimenpiteitä ja etenemistä kaikilla jätehuollon osa-alueilla. Lajitellun ja polttoon soveltuvan jättemateriaalin hyödyntämiseksi yhteistyö teollisuuden ja energiantuotannon kanssa tulee ohjelmakaudella keskeisesti esiin. Osana maakunnan jätehuoltojärjestelmän kehittämistä jätteen energiakäyttö tulee ratkaistavaksi ohjelmakaudella.

Kaupunkiseutujen jätehuoltoalueita Forssan Kiimassuota, Riihimäen-Hyvinkään Kapulaa ja Hämeenlinnan Karanojaa kehitetään teknisesti ja toiminnallisesti korkeatasoisina jätekeskuksina sekä myös ympäristöteknologiaa soveltavan yritystoiminnan seudullisina sijoittumisalueina.

Maakuntaohjelma toteuttaa alueellisesti vesiensuojelun tavoiteohjelmaa. Vesiensuojelun toimenpiteillä pyritään turvaamaan se, että vesistöjä voidaan käyttää kaupunkiseutujen vedenhankintaan sekä kalastuksen, matkailun ja muun elinkeinoelämän ja virkistyskäytön tarpeisiin. Tavoitteeseen pyritään kaikkea vesistökuormitusta vähentävillä toimilla. Periaatteena on, että vesien tilaa ei huononnetta ihmistoimien seurauksena ja haitallisesti muuttuneiden vesien tilaa parannetaan. Pohjavesiin kohdistuvia riskejä vähennetään ja suojelutoimenpiteitä lisätään. Pohjavesien suojelusuunnitelmat ja riskikartoitukset tehdään tärkeille pohjavesialueille ohjelmakauden loppuun mennessä.

Hämeen sijainti valtakunnallisessa sähkön- ja kaasunsiirtoverkossa on edullinen. Energiahuollon kehittämistoimilla varmistetaan teollisuuden ja yhdyskuntien häiriötön energiansaanti taloudellisesti ja kilpailukykyiseen hintaan. Maakaasun ja maakunnan omien, uusiutuvien energiavarojen käyttöä pyritään lisäämään. Energiankäytön taloudellisuutta ja tehokkuutta lisätään sekä tehostetaan energian säästöä. Keskeistä on ympäristöhaittojen vähentäminen ja hyväksyttävyys ympäristön kannalta. Teollisuuden ja yhdyskuntien energiayhteistyötä kehitetään erityisesti kaukolämmityksessä, mikä lisää energiahuollon tehokkuutta ja taloudellisuutta. Paikallisten, uusiutuvien energiavarojen hyödyntämiseksi käynnistetään yhteisprojekti energia-alan organisaatioiden kanssa. Kansallista ilmastostrategiaa toteutetaan maakunnallisesti kasvihuonekaasujen vähentämiseen tähtävillä hankkeilla.

Seurantaindikaattorit:

liikennesuoritteiden muutos

jättemäärät ja hyötykäyttöaste

sähkön kulutus ja tuotanto

veden ominaiskulutus, liittymisaste

pendelöinti

Keskeisiä hankkeita:

Hanke	toteutusvuodet	M e		Rahoitus vv. 2003-06 M e	
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Vt 2, tien parantaminen	05-06	6,9	6,9	-	-
Mt 282, Sukula-Kassinmäki	04-06	3,0	3,0	-	-
Kt 54, tien parannushankkeet	04-07	4,0	3,0	-	-
Perustienpidon hankkeet	03-06	5,2	5,2	-	-
Vesihuoltotyöt, Hausj-Rmäki	03-04	3,9	1,6	2,3	-
Vesihuoltotyöt, Forssan seutu	05-06	5,0	2,0	3,0	-
Vesihuoltotyöt, Hauho-Eteläinen	04-05	1,7	0,8	0,9	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

Vt 10:n kehittäminen välillä Hämeenlinna-Tuulos
junaliikenteen, erityisesti taajamajunaliikenteen ja asemien kehittäminen päradalla nopeuden nosto Turku-Toijala rataosalla, 1. vaiheessa tasoristeysten poistaminen
Humppilan aseman kehittäminen Forssan seudun junaliikenteen palvelukeskuksena
liikenneoloja ja kuljetuksia parantavat kehittämistoimet
kevyen liikenteen väylien rakentaminen
taajamien liikennejärjestelyt
taajamajunatarjonnan ja muun julkisen liikenteen kehittäminen,
junaliikenteen muutosten suunnittelu, oikoradan vaikutukset Riihimäki-Lahti rataosalla
yhdyskuntien vedenhankintaa, jätevesien käsittelytasoa ja muun ympäristön tilaa parantavat toimenpiteet
jätteiden määrän vähentämiseen ja hyötykäytön lisäämiseen tähtäävät toimenpiteet
alueelliset ja paikalliset energiahuollon kehittämistoimenpiteet.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset:

Tiehallinto, Liikenne- ja viestintäministeriö, Ratahallintokeskus, Hämeen TE-keskus/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Li/Si, Hämeen ympäristökeskus, (YM/MMM), Hämeen tiepiiri, Ratahallintokeskus.

6.4 Elinvoimaisen maaseudun Häme

Maaseudun säilyttäminen asuttuna ja elinvoimaisena on maakunnan ja koko EU:n yhteinen tavoite. Maaseudun hyvinvointi ei perustu pelkästään maatalouteen. Maanviljely on yksi maaseudun elinkeinoista ja ratkaiseva tekijä maisemassa. Maaseudulla tarvitaan monipuolisia toimeentulolähteitä ja uusia asukkaita, jotta se pysyy elinvoimaisena. Elinvoimainen maaseutu on olennainen osa suomalaista asutusta ja kulttuuria. Se on välttämättömyys ruoan ja puun tuotannolle. Maaseutu tuottaa myös muita tärkeitä tuotteita ja palveluita koko yhteiskunnalle.

Suomi on pienten kaupunkien ja kylien sekä laajan haja-asutuksen maa. Alueellisen tasapainon saavuttamiseksi Suomi Euroopan unionin maaseutumaisimpana maana tarvitsee aktiivista maaseutupolitiikkaa sekä maaseudun ja kaupunkien vuorovaikutusta. Maaseudun säilyminen elinvoimaisena edellyttää sen infrastruktuurista huolehtimista ja kehittämistä niin perinteisen tieverkon kuin uusien tietoverkkojen osalta. Hyvä infrastruktuuri lisää ihmisten kiinnostusta maalla asumiseen.

Maaseutu voidaan rajata usealla eri tavalla eikä yksiselitteistä maaseutukäsitettä ole. Yleisesti käytetty maaseudun kolmijako on kaupunkien läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja syrjäinen maaseutu. Kaupunkien läheisellä maaseudulla on monipuolisimmat kehittämismahdollisuudet. Keskeistä on maaseudun ja kaupungin molemminpuolinen hyödyntäminen. Kaupungin läheisyys luo työssäkäyntimahdollisuuksia ja laajat paikallismarkkinat maaseutuyrityksille. Ydinmaaseutu on joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai toiminnaltaan monipuolistunutta maaseutua. Maatalouden ja maaseutuyrittäjyyden painopiste on ydinmaaseudulla.

Rahoitussuunnitelma (milj.euroa)

Valtio/Eu	20,5
Kunta	0,8
Yksityinen	39,2
Yhteensä	60,6

6.4.1 Tuottavuutta ja uusia tuotantomuotoja maataloilille

Tavoitteet:

Kehittää nykyistä maataloustuotantoa ja uusia tuotantotapoja

Lisätä perusmaatalouden rakennetta kehittäviä investointeja, alentaa yksikkökustannuksia ja nostaa viljelijöiden tulotasoa ja elämisen tasoa

Kehittää viljelijöiden yhteistyötä, markkinointia ja logistiikkaa

Suomi neuvottelee vuonna 2003 Euroopan unionin kanssa Etelä-Suomen vakavien vaikeuksien tuen eli artiklan 141 jatkamisesta vuoden 2004 alusta lähtien. Monipuolisen maatalouden tuotantoedellytysten säilymisen kannalta on tärkeää, että Etelä-Suomen maataloudelle voidaan jatkossakin maksaa artiklan 141 mukaista kansallista tukea mahdollisimman kattavana. EU painottaa maataloustuotannossa yhä enemmän laatu- ja ympäristötekijöitä, mihin tulee kehittämistoimenpiteissä kiinnittää huomiota. Mikäli kansallisen vakavien vaikeuksien tukea joudutaan Etelä-Suomen kotieläintuotannolle ja puutarhatuotannolle vuoden 2003 jälkeen olennaisesti laskemaan, uhkaa kotieläintuotannon määrä vähentyä huomattavasti maakunnassa.

Perusmaataloustuotannon säilyminen maakunnassa edellyttää kilpailukykyisten tuotantoyksiköiden muodostamista. Ensisijaisena tavoitteena tulee olla perheviljelmien pohjalta tapahtuva maatalouden harjoittaminen. Kustannustehokkaaseen tuotantoyksikkökokoon on mahdollista päästä tilojen välisen yhteistoiminnan kautta. Näitä voivat olla tuottajarenkaat ja yhteisyritykset. Toisaalta maatalouspolitiikan jatkuvat muutokset ja tehokkuusvaatimusten kasvaminen ovat aiheuttaneet maatilayrittäjille jaksamisongelmia. Tärkeää perusmaataloudelle ja koko maaseudun kehittämiseksi on maakunnan tutkimus- ja oppilaitosten osaamisen hyödyntäminen. Kehittyneet tietoliikenneyhteydet ja tietotekniikka luovat uusia mahdollisuuksia niiden hyväksikäytölle. Ne avaavat myös yhteydet tuotannossa tarvittavan tietotaidon ja ajankohtaistiedon lähteisiin. Hämeessä yksi tällaisista tiedonlähteistä on MTT:n ylläpitämä Agronet, maatalous- ja elintarvikealan tietoverkko. Tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien hyväksikäyttö luo tiloille edellytyksiä verkottumiseen, tiedonhakuun, tuotteiden markkinointiin ja toimeentulopohjan monipuolistamiseen. Tietoyhteiskunnan mahdollisuuksien hyödyntäminen tulevaisuudessa edellyttää nopeiden ja edullisten tietoliikenneyhteyksien saamista myös ydinmaaseudulle.

Perusmaatalouteen liittyvät kehittämis-, sukupolvenvaihdos ja investointihankkeet, jotka tähtäävät tilarakenteen, tuotantotoiminnan ja yhteistyön kehittämiseen, ovat tulevaisuudessa keskeisiä toimenpiteitä. Niillä edistetään myös maataloustuotteiden markkinointiin liittyvää osaamista Viljelijöitä kannustetaan muun muassa laatu- ja järjestelmien ja sopimustuotannon avulla tuottamaan korkealaatuisia tuotteita, joista saa myös parhaan hinnan.

Tulevaisuudessa maakunnan perusmaatalouden kärkituotteina ovat osaa- misen avulla kehitetyt uudet, terveysvaikutteiset elintarvikkeet. Luonnonvarojen uuden kestävän käytön, osaamisen sekä viljelijöiden

kehittyneen tuotannollisen ja markkinoinnillisen yhteistoiminnan avulla turvataan kotimaisten elintarvikkeiden ja maaseudun muiden tuotteiden kilpailukyvyyn säilyminen.

Nonfood -tuotannolla on merkitystä perusmaatalouden lisätulojen antajana. Non-food -tuotannossa huomio on kohdistunut sellaisiin aloihin, joilla tuotantomäärät voivat olla suuria ja jotka edellyttävät suuria viljelyaloja kuten peltobiomassan hyödyntäminen energia-tuotannossa. Toinen non-food -tuotannon mahdollisuuksia antava osaluokka on korkean jatkojalostusasteen erikoistuotteiden valmistaminen, joissa raaka-aineen tuottaminen ei vaadi suuria peltoaloja. Näitä ovat mm. lääke- ja maustekasvit.

Seurantaindikaattorit

aktiivitoiminnassa olevien tilojen lukumäärä,
sukupolvenvaihdosten määrä
maatilatalouden tulot

Keskeisimmät hankkeet:

Hanke	toteutusvuodet	Me		Rahoitus vv. 2003-06 Me	
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Maatilojen investointituki (MAKERA)	03-06	16,2	16,2	-	16,2
*Maatilojen investointilainat (MAKERA)	03-06	29,0	29,0	-	-
*Korkotuki, (MAKERA)	03-06	40,0	40,0	-	-
Hilma-hankeen jatko	03-05	0,8	0,7	0,1	-
Pien- ja perheyrittäjyyden osaamiskeskittymä	03-05	0,5	0,4	0,1	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

laatu- ja ympäristöjärjestelmien kehittäminen koko elintarvikeketjussa
luomutuotantotilarakenteen ja tuotantotoiminnan kehittäminen, yhteistyön tehostaminen ja monipuolistaminen
tuottamiseen ja markkinointiin liittyvän osaamisen edistäminen
tietotekniikan ja tietoverkkojen palvelujen hyväksikäytön tehostaminen maataloudessa
hankehautomo ja tuotekehitysklinikka
maatilayrittäjien työssä jaksamisen edistäminen
maatalouslomittajien ja maataloustyöntekijöiden saatavuuden varmistaminen

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/M/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si.

6.4.2 Metsälle ja puulle monipuolista käyttöä

Tavoitteet:

Lisätä mekaanista puunjalostusta ja puurakentamista

Lisätä puun energiakäyttöä

Ylläpitää metsien monimuotoisuutta sekä kehittää laatu- ja ympäristöjärjestelmiä

Varmistetaan kannattavan metsätalouden jatkuminen

Metsä ja puu ovat maaseudun harvoja luontaisia vahvuuksia ja metsätaloudella tulee jatkossakin olemaan tärkeä asema maaseudun työllistäjänä ja tulonlähteenä.

Metsänomistajakunnassa on käynnissä rakennemuutos, jonka tuloksena on yhä enemmän muita kuin perinteisiä maatilametsänomistajia. Ammattitaitoisen työvoiman riittävyys tulevaisuudessa tulee olemaan ongelma. Metsänomistajien omatoimisuuden lisäämiseksi tarvitaan koulutusta. Lisäksi metsätalouden uudet haasteet, laatu- ja ympäristöjärjestelmät ja metsien sertifiointi vaativat uusia valmiuksia kaikilta metsätalouden parissa työskenteleviltä. Metsävaroja järkevästi hyödyntämällä turvataan työllisyyttä ja parannetaan siten mahdollisuuksia pitää maaseutu asuttuna.

Tärkeä tekijä pienimuotoisen mekaanisen puunjalostuksen kehittämisessä on ketjuajattelu jatkojalostuksessa. Jalostuksen ei tulisi pysähtyä vain yhteen tuotteeseen vaan siitä on pyrittävä muodostamaan laaja klusteri. Maakunnassa on pyrittävä myös entistä laaja-alaisempaan yhteistyöhön Päijät-Hämeen huonekaluteollisuuden kanssa. Ydin-Hämeessä on saatu hyviä kokemuksia alan yritystoiminnan kehittämisessä. Hankkeet ovat luoneet yhteistyön kehittämisen lisäksi useita uusia työpaikkoja

Puurakentaminen tulee lähivuosina huomattavasti lisääntymään. Tämä edellyttää paitsi raaka-aineen tuotannon kehittämistä myös puurakentamisen tieto-taidon vankentamista. Vanhat puurakentamisen opit on uudelleen elvytettävä sekä panostettava koulutuksessa ja tuotekehityksessä alan kehittämiseen.

Puun energiakäyttö on maakunnassa lisääntynyt. Pelkän hakemyynnin sijasta tulee pyrkiä puuenergian pidemmälle vietyyn hyödyntämiseen perustamalla kunta- ja kyläkeskuksiin sekä yksittäisiin talouskeskuksiin lämpövoimaloita, joiden koko toiminnasta ja tuotannosta huolehtii hakkeentuottajien omistama yritys.

Kasvatavat energiapuumarkkinat kannustavat metsänhoidollisiin harvennuksiin. Hakkuutähteiden kerääminen parantaa metsänuudistamistöiden onnistumista. Energiapuun kerääminen ja bioenergian tuottaminen työllistävät tehokkaasti ja sopivat pienimuotoisen yritystoiminnan perustaksi.

Maaseudun yritystoiminnan lähtökohdat on haettava hämäläisen maaseudun vahvuuksista, joita ovat muun muassa metsät ja puuraaka-aine.

Seurantaindikaattorit:

puuenergiainvestoinnit ja energiatuotannon määrä
metsien kasvu- ja hakkuumäärä

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

laatu- ja muotoiluosaamisen kehittäminen
perinteinen rakentamistavan säilyttäminen ja uuden kehittäminen
vientirenkaiden muodostaminen ja kansainvälinen markkinointi
laatu- ja ympäristöjärjestelmät, metsien sertifiointi
luonnonhoidon edistäminen ja nuorten metsien hoitaminen, metsäluonnon
biodiversiteetti
uusien puuperäisten energiaraaka-aineiden kehittäminen.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/M/T/
TEKES, Finnvera, Hämeen liitto.

6.4.3 Maaseudun yrittämiseen uusia muotoja ja voimavaroja

Tavoitteet:

Monipuolistaa maaseudun elinkeinorakennetta ja työpaikkoja

Lisätä maatalouden jatkojalostusta

Turvata ja kehittää peruspalveluita

Monipuolistaa matkailuelinkeinoja

Maaseutuelinkeinojen runko on maa- ja metsätaloudessa sekä niihin läheisesti liittyvissä elintarvikkeiden raaka-aineiden ja muiden luonnontuotteiden jatkojalostuksessa sekä pysyvää ja tilapäistä asumista ja matkailua tukevissa palveluissa. Maaseudun yritys rakennetta ja palvelu-yrittäjyyttä monipuolistetaan maaseudun ja kaupungin vuorovaikutukseen perustuen.

Elintarvikkeiden jatkojalostuksessa alueen erikoisosaaminen luo erinomaiset toimintaedellytykset pienyritystoimintaan maataloilla. Tavoitteena on nostaa tuotannon jalostusastetta, muuta elintarvikkeiden tuotekehitys- ja jatkojalostustoimintaa sekä panostaa tuotteiden markkinointi- ja jakelukysymyksiin. Lähiruokamarkkinoita kehitetään yhteistyössä kuluttajia lähellä olevien järjestöjen, suurkeittiöiden, kaupan sekä tuottajien kanssa. Yhteistyössä tutkimuksen, neuvonnan ja yrityselämän kanssa panostetaan terveysvaikutteisten elintarvikkeiden kehittämiseen. Maakunnassa harjoitettava tutkimus- ja kehitystoiminta bioprosessi- ja elintarviketekniikan alueella antaa hyvän lähtökohdan maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistamiseen.

Teollisuuden tarve käyttää alihankkijoita kasvaa jatkuvasti. Tähän johtaa muun muassa työvoimapula metalli- ja puuteollisuudessa. Alihankintayrittäjyys on yksi merkittäviä mahdollisuuksia tarjoava yrittäjyyden muoto maaseudulla.

Hämeessä on vahvat perinteet maaseutumatkailuyrittämiseen. Maaseutumatkailuun liittyviä hankkeita on toteutettu viime vuosina runsaasti. Liiketoiminta on perustunut pitkälti perheyrittämiseen. Maaseutumatkailun painopisteinä tulee jatkossa olla tuotekehityksen ja markkinoinnin tehostaminen sekä laadun kehittäminen. Tuotekehityksen pohjana käytetään alueen kulttuuria, historiaa, maisemaa ja luontoa. Markkinoinnissa keskitytään jakelu- ja varausjärjestelmien kehittämiseen sekä palveluiden selkeämpään tuotteistamiseen. Yhteistyötä ja verkosto-osaamista lisätään maaseutumatkailuelinkeinon sisällä ja muiden elinkeinojen kanssa. Kehittämistoimenpiteillä tähdätään erityisesti matkailukautta pidentävien aktiviteettien kehittämiseen, käyttöasteen nostamiseen ja sitä kautta kannattavuuden parantamiseen.

Luonto- ja elämysmatkailu ei ole sidottu tiettyyn vuodenaikaan, sillä erilaisia elämyksiä on mahdollisuus järjestää ympäri vuoden. Hämeessä on erinomaiset edellytykset luonto- ja elämysmatkailun voimakkaaseen lisäämiseen.

Kuntien mahdollisuudet lisätä julkisia palveluja ovat varsin rajoitettuja ja näitä palveluja tullaan tulevaisuudessa tuottamaan monilla eri tavoilla. Palvelualoilla tämä on nähtävä selkeänä mahdollisuutena uusimuotoiseen yritystoimintaan myös maaseudulla. Alan yritystoiminnan on kuitenkin verkostoiduttava. Samalla on pyrittävä luomaan yhteistyötä myös maaseudun ja kaupunkien välille. Palvelualoilla syntyy valtaosa naisten työpaikoista. Maaseudun monimuotoisella palvelutoiminnalla tarkoitetaan mm. sosiaali- ja terveysalan palveluita, kulttuuri- ja virkistyspalveluita, urakointia, telemaattisia palveluita ja ateriapalveluita. Tavoitteena on kehittää palveluelinkeinojen toimintaedellytyksiä maaseudulla ja panostaa erityisesti naisvaltaisille sekä alhaisia investointikustannuksia vaativille aloille.

Peruspalveluihin kuuluvat myös mm. posti ja julkiset liikenneyhteydet. Näiden palveluiden on oltava saavutettavissa, jotta yritystoiminnan kehittäminen maaseudulla on ylipäänsä mahdollista.

Menestyvää yritystoimintaa voidaan luoda yhdistämällä voimavarat ja mahdollisuudet osaamiseen.

Seurantaindikaattorit:

maatilamatkailuyöpymiset
maaseudun matkailuyritykset

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

laatu- ja ympäristöjärjestelmät, mm. maakuntien parhaat
markkinoinnin tehostaminen ja vientirenkaiden kehittäminen, logistiikka, tuotemerkit
kulttuuri- ja vapaa-aikapainotteisten tapahtumapakettien luominen
matkailun markkinointiyhteistyön kehittäminen
luonnosta saatavien raaka-aineiden tuotteistaminen
alihankintaverkostojen rakentaminen metalli-, puu-, elintarvike- sekä hoito- ja hoiva-aloille ja taideteollisuudelle
julkisen liikenteen palvelujen tukeminen

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/M/T/Y/
TEKES, Finnvera, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si

6.4.4 Kylät elämään

Tavoitteet:

Turvata maaseudulla asumisen ja elinkeinojen harjoittamisen kehittämisedellytykset

Ylläpitää ja kehittää infrastruktuuria

Edistää loma-asumista ja etätyöskentelyä

Kehittää ja tukea kylien ja maaseutuyhteisöjen omaehtoista toimintaa

Vaihtoehtona kaupunkiasumiselle tarvitaan aktiivisia kyliä ja pieniä keskuksia. Toimivat kyläyhteisöt ovat osa maaseudun elinvoimaisuuden perustaa. Keskeisenä tavoitteena maaseudulla on kyläyhteisöjen elinolosuhteiden ja asumismahdollisuuksien edistäminen infrastruktuuria parantamalla sekä palveluiden edistäminen ja kylien ympäristön ja rakenteiden parantaminen. Kylät itse kantavat merkittävän vastuun omien elinolosuhteidensa kehittämisestä. Kylien tulee säilyä ja kehittyä houkuttelevina asuin-, työ- ja yrittämisen ympäristönä.

Kylien elinvoimaisuuden jatkuvuuden perusta on palveluita ylläpitävän tasapainoisen asukasrakenteen olemassaolo. Väestörakenteen pitäminen tasapainoisena edellyttää kuitenkin kylien vetovoimaisuuden lisäämistä sekä erityisesti naisten ja nuorten työllistymismahdollisuuksien parantamista. Asukasrakenteen monipuolistamisen yhtenä keinona on paikkariippumattoman työnteon eli etätyön lisääminen. Etätyö ei ole kokonaisratkaisu työnteon muotona, mutta on yksi mahdollisuus kylien asutuksen monipuolistamisen tueksi. Etätyö ja verkostoituva uusi yritystoiminta edellyttävät kuitenkin kehittyneitä tietoliikenneinfrastruktuuria ja osaamisen parantamista.

Paikallisen omaleimaisuuden säilyttäminen sekä maisema- ja ympäristöarvojen vaaliminen tulee olla lähtökohtana kylien kehittämisessä. Kulttuuri- ja luonnonympäristöt ovat merkittäviä vetovoimatekijöitä. Erityisesti ympäristö- ja maisemanhoitosuunnitelmiin sekä maaseudun kulttuuriperinnön säilyttämiseen on kiinnitettävä huomiota. Kylien identiteetin hakeminen ja vahvistaminen on tärkeä kehittämistoimenpide. Kuntien kulttuuriympäristöohjelmat ovat keskeinen työväline identiteetin vahvistamisessa.

Maaseutuasutuksen vesihuollon kehittämiseen tulee kiinnittää erityishuomiota. Hämeessä on noin 30 000 asukasta eli vajaa viidennes väestöstä on yleisten vesilaitosten ulkopuolella. Maaseutualueilla on ongelmana veden riittämättömyys ja paikoin heikko laatu. Puutteellisesta jätevesien käsittelystä aiheutuu haittoja erityisesti pohjavesialueilla ja vesistöjen rannoilla. Riittävä ja hyvälaatuinen talousvesi on turvattava haja-asutusalueilla. Vesi- ja jätehuollon parantaminen perustuu ympäristön kannalta kestäviin ratkaisuihin. Maaseutualueilla on tärkeää kehittää ja soveltaa ratkaisuja mm. edistämällä vesiosuuskuntien perustamista, joilla turvataan hyvälaatuinen vesi ja jätevesien riittävä käsittely, mutta toisaalta tuetaan yhdyskuntarakenteen taloudellista muodostumista.

Maaseudun joukkoliikenne on luonteeltaan peruspalvelua, jonka kehittäminen suunnataan koulu- ja asiointiliikenteen tarpeisiin. Peruspalvelut, jotka eivät synny yritysaloitteisesti, tuotetaan ostoliikenteenä. Kunnat määrittelevät maaseudun joukkoliikenteen peruspalvelutasotavoitteet yhdessä läänihallituksen kanssa. Ostoliikenteen rinnalla maaseudun joukkoliikenteen rahoitus kohdistetaan seutulippujen hintojen alentamiseen. Uusilla palvelukonsepteilla pyritään lisäämään maaseudun julkisen liikenteen yritysveloitusta ja vähentämään sen julkista rahoitusta. Joukkoliikennettä kehittämällä ja kuljetuksia yhdistämällä saadaan aikaan merkittäviä säästöjä esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimen kuljetuskustannuksiin. Tämä edellyttää sekä uusien toimintatapojen luomista että yhteistyön lisäämistä kuntien ja hallintokuntien välillä. Palvelujen tuottaminen tietoverkkoihin asukkaiden käytettäväksi lisää palveluiden saavutettavuutta merkittävästi ja mahdollistaa kuntarajat ylittävän yhteistyön toteutumisen palveluiden tuottamisessa.

Loma-asutus tuo maaseudulle lisää palvelujen käyttäjiä. Pienimuotoisia lomakyliä toteuttamalla voidaan luoda maaseudulle uutta elinvoimaa. Rakentaminen rannoille voi perustua nykyisin vain kaavaan. Yleiskaavalla voidaan tarkastella rantarakentamista kokonaisuutena sekä elinkeino- että ympäristönäkökulmasta. Suunnitelmallisella rantojen käytöllä voidaan turvata riittävän isojen yhtenäisten vapaiden ranta-alueiden säilyminen ja samalla kehittää maaseudun elinvoimaisuutta.

Seurantaindikaattorit:

väestömuutokset
 palveluliikenteen osto ja seutulipputuki
 ulkokuntalaisten omistuksessa olevat kesäasunnot

Keskeisimmät hankkeet:

Hanke	toteutusvuodet	Me		Rahoitus vv. 2003-06 Me	
		kust.arv.	valtio/EU	kunta	yksit.
Seudulliset toimintaryhmät	03-06	6,5	3,9	1,0	1,6

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

kulttuuriympäristöstä huolehtiminen, maaseudun kulttuuriperinteen vaaliminen
 kyläkohtaiset teimahankkeet
 loma-asukkaiden paikkakunnalta hankkimien hyödykkeiden ja palveluiden saannin edistäminen
 vedenhankintaa ja jätevesien käsittelyä edistävät hankkeet, mm. vesiosuuskuntien perustaminen
 yrittäjämönteisen toiminnan ja yrittäjäosaamisen vienti maaseudulle.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/M/T, Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Si, Hämeen ympäristökeskus/YM.

6.4.5 Elinvoimaa luonnosta

Tavoitteet:

Kohentaa ympäristön tilaa ja minimoida ympäristöhaitat

Säilyttää ja kehittää kulttuuriperintöä ja vaalia sen luomaa monimuotoisuutta

Lisätä ympäristöosaamista ja -tietoisuutta

Luonnon monimuotoisuus, luonnon- ja kulttuuriympäristön vaaliminen, elintarvikkeiden puhtaus, vesiensuojelutoimet ja saastuneiden maa-alueiden kunnostus ovat ympäristönhoidon kannalta keskeiset alueet ja olennainen osa sekä alkutuotannon että koko maaseudun kehittämistä. Maisemanhoito sekä kulttuuriperinnön suojeleminen vaikuttavat asumisviihtyvyyteen ja maakunnan vetovoimatekijöihin.

Maaseudun kulttuurimaisema on ihmisen muovaama maisema, jossa kulttuurin jäljet näkyvät. Sen muotoutumiseen vaikuttavat maa- ja kallioperä, viljelyalue, metsä, rakennuskulttuuri ja vesistö. Maisemaa muuttavat maankäyttö, kyläasutus, rakennustapa ja tiestö. Tänä päivänä ongelmana on kulttuurimaiseman vastainen rakentaminen ja kulttuuriympäristön suunnitelmallisen hoidon puute, esimerkiksi väärä rakennuspaikka tai rakennuksen suhde ympäristöön.

Vesistössä maatalouden aiheuttaman kuormituksen suhteellinen merkitys korostuu. Uhkana on laadultaan erinomaisten ja hyvien vesistöjen rehevöityminen ja veden laadun heikkeneminen erityisesti Hauhon reitillä sekä Lopen-Tammelan järviolueella. Erinomaisten vesien taso pyritään säilyttämään. Tavoitteena on, että kaikki maakunnan vesistöt olisivat käyttökelpoisuudeltaan vähintään tyydyttävässä kunnossa. Toimenpiteillä toteutetaan osaltaan myös valtioneuvoston hyväksymää periaatepäätöstä vesiensuojelun tavoitteista vuoteen 2005.

Maatalouden ja maaseudun vesiensuojelun ja muun ympäristönsuojelun kehittämisessä edetään kohti kokonaisvaltaista, maa- ja metsätalouden ja muun elinkeinotoiminnan sekä ympäristösuunnittelun yhteistyötä. Ensimmäiset hankkeet on käynnistetty Maatalouden tutkimuskeskuksen ja Agropolis Oy:n yhteistyönä. Yksittäisillä maatiloilla ja asumiskohteissa tehtävien toimenpiteiden lisäksi pystytään toteuttamaan valuma-alue- ja kyläkohtaisia, ympäristön tilaan myönteisesti vaikuttavia toimenpiteitä.

Maakunnan on jätehuolto järjestetty varsin edistyksellisellä tavalla. Maaseutumainen asutuksen kohdalla on löydettävä täydentäviä ratkaisuja asutuksen hajanaisuudesta johtuvien jätteenkeräysongelmien ratkaisemiseksi ja toisaalta edistettävä kiinteistökohtaista kompostointia maaseudulla.

Seurantaindikaattorit:

maatalouden ympäristötuki; perus- ja erityistuen määrä

Keskeisimmät hankkeet:

<u>Hanke</u>	<u>toteutusvuodet</u>	Rahoitus vv. 2003-06 M e			
		<u>kust.arv.</u>	<u>valtio/EU</u>	<u>kunta</u>	<u>yksit.</u>
Maatalouden ympäristötuki	03-06	90,0	90,0	-	-

Esimerkkejä muista kehittämistoimenpiteistä:

maatilojen ympäristö- ja vesistökuormituksen vähentäminen
miljöötä korjaavat toimenpiteet
rehevöityneiden järvien ja saastuneiden maa-alueiden kunnostus
valuma-aluepohjaisen ympäristönsuojelun ja -hoidon edistäminen.

Kehittämistoimenpiteitä pääasiassa rahoittavat viranomaiset: Hämeen TE-keskus/M/T,
Hämeen liitto, Etelä-Suomen lääninhallitus/Li/Si, Hämeen ympäristökeskus/YM/MMM

7. Vaikutusten arviointi

7.1. Osallistuminen

Ohjelmaa on tarkistettu yhteistyössä seutukuntien ja valtion aluehallintoviranomaisten kanssa. Sisäasiainministeriön nimettyä kesäkuussa 2002 Hämeen maakunnan yhdeksi maakuntaohjelman toteuttamissuunnitelman laadinnan kokeilualueeksi, sisällytettiin toteuttamissuunnitelman valmistelu osaksi maakuntaohjelman tarkistusta.

Ohjelman tarkistusta ja sittemmin myös sen toteuttamissuunnitelmaa varten pidettiin kaksi neuvottelukierrosta seutukuntien aluekeskusohjelmatyöstä vastaavien kanssa. Valtion aluehallintoviranomaisten kanssa ohjelmaa ja sen toteuttamissuunnitelmaa on valmisteltu sekä erillisissä neuvotteluissa että maakunnan yhteistyöryhmän sihteeristössä.

Maakuntahallitus käsitteli maakuntaohjelman luonnosta kokouksessaan 23.9.2002 ja lähetti ohjelmaluonnoksen lausunnoille alueen kunnille, seudullisesta aluekeskusohjelmatyöstä vastaaville organisaatioille, valtion aluehallintoviranomaisille, maakunnan yhteistyöryhmässä edustettuina oleville tahoille sekä maakunnassa toimiville yliopistoille ja korkeakouluille. Ohjelmaluonnos on myös ollut luettavissa ja kommentoitavissa Hämeen liiton Internet-sivuilla. Lausunnoissa ja muussa palautteessa saadut kehittämisideat, muutosehdotukset ja hankkeesitykset on otettu huomioon ohjelman työstämisessä lopulliseen muotoonsa. Maakuntahallitus hyväksyi osaltaan ohjelman 11. 11.2002 ja maakuntavaltuusto 25.11.2002.

7.2 Arviointimenetelmä

Maakuntaohjelma perustuu maakuntavaltuuston 29.11.1999 hyväksymään aluekehittämishjelmaan. Aluekehittämishjelma laadittiin vuorovaikutteisesti ja laajassa yhteistyössä alueen eri toimijoiden ja kaupunkiseutujen omaehtoisen valmistelutyön kanssa. Aluekehittämishjelmaan liittyi myös erillinen, ulkopuolisen laatima asiantuntija-arvio, joka keskittyi erityisesti sosio-ekonomisten vaikutusten arviointiin. Keskeinen rooli aluekehittämishjelman arvioinnissa oli myös maakunnan yva-ryhmällä. Maakunnan kehityspiirteitä on aluekehittämishjelman jälkeen arvioitu ja tarkasteltu edelleen 26.11.2001 hyväksytyssä maakuntasuunnitelmassa ja sen valmisteluprosessissa. Maakuntasuunnitelmaan sisältyy myös arvio ympäristövaikutuksista. Helsingin Yliopiston maantieteen laitos on lisäksi laatinut vuonna 2002 arvioinnin maakuntasuunnitelmasta. Ympäristömyönteisten hankkeiden osuudesta tavoite 2-ohjelman toteutuksessa vuosina 2000 – 2001 on Hämeen ympäristökeskus laatinut erillisen selvityksen. Åbo Akademi suoritti vuonna 2002 tavoite 2-ohjelman maakunnallisen väliarvioinnin, jossa yhtenä toimeksiantona oli arvioida tavoiteohjelman ja aluekehittämishjelman keskinäistä suhdetta kahden ensimmäisen vuoden toteutumisen perusteella.

Maakuntaohjelman laadinnassa kyse on ensisijaisesti aluekehittämishjelman 2000-2006 tarkistamisesta ja päivittämisestä. Uusia strategisia linjauksia ei tässä yhteydessä tehdä. Linjaukset nojautuvat aluekehittämishjelman lisäksi hyväksytyyn maakuntasuunnitelmaan.

Edelliseen perustuen erillistä uutta arviointiohjelmaa ei tarkistusta varten laadittu eikä ohjelmaan myöskään sisälly erillistä ulkopuolisen tahon suorittamaa vaikutusten arviointia.

Ohjelmaluonnosta on käsitelty eri yhteistyö- ja viranomaistahoista koostuvassa maakunnan yva-ryhmässä, jonka työhön myös alueellinen ympäristökeskus osallistuu. Maakuntaohjelmaan sisältyvien hanke-esitysten vaikutusten arviointia täsmennetään toteuttamissuunnitelmien laadinnan yhteydessä. Varsinaiset, konkreettiset hankkeet käsitellään ennen yhteistyöryhmän sihteeristön käsittelyä maakunnan yva-ryhmässä, joka antaa niistä lausuntonsa. Hankkeen toteuttajan tehtävänä on arvioida todennäköisiä ympäristövaikutuksia jo hankkeen hakuvaiheessa. Hakija täyttää myös erillisen arviointilomakkeen.

Edellä kuvattuun perustuen vaikutusten arviointi on laadittu Hämeen liiton virastossa huomioon ottaen ohjelmatyöstä ja sen toteuttamisesta saadut kokemukset, palautteet ja maakuntaohjelman valmistelun yhteydessä esitetyt arviot. Erityisesti vaikutusten arvioinnissa on pyritty ottamaan huomioon ne tarkistukset, joita ohjelmaan sisältyy verrattuna aluekehittämisohjelmaan.

7.3 Ympäristö- ja sosio-ekonomiset vaikutukset

Maakuntaohjelma on luonteeltaan lähivuosien toimenpiteiden suuntaaja ja päämäärän antaja mutta myös eri toimijoiden tavoitteet kokoava ja mahdollistava. Maakuntaohjelman vaikuttavuus ratkeaa käytännössä sen kautta toteutettavien projektien kautta. Kestävä kehitys ja tasa-arvo ovat maakuntaohjelman läpi käyviä kehittämisen ja hankevalintoja ohjaavia periaatteita. Mikäli ohjausvaikutus ulottuu myös käytännön valintoihin ja rahoituspäätöksiin, vaikutukset ovat ympäristön ja sosiaalisen kehityksen kannalta myönteisiä.

Etelä-Suomen tavoite 2-ohjelma on viitekehyksenä maakunnan ohjelmassa. Etelä-Suomen tavoite 2-ohjelman ympäristövaikutusten arviointi on ollut myös taustana nyt tarkistetun maakunnan aluekehittämisohjelman ympäristövaikutuksia arvioitaessa.

Maakuntaohjelman tarkistuksessa on otettu huomioon valtakunnalliset ympäristöön liittyvät ohjelmat, kuten vesiensuojelun tavoiteohjelma ja valtakunnallinen jätesuunnitelma sekä kansallinen ilmastostrategia ja liikenne- ja viestintäministeriön linjaus: "Kohti älykästä ja kestävää liikennettä 2005". Ne ovat vaikuttaneet tavoiteasetteluun ja toimenpiteiden kohdentamiseen erityisesti infrastruktuurin kehittämistä ja elinympäristöä koskevissa toimenpidekokonaisuuksissa. Kestävän kehityksen tukeminen on ohjelman läpileikkaava periaate, jossa on otettu huomioon hallituksen kestävä kehityksen ohjelman linjaukset.

Ohjelman vaikutuksia on seuraavassa tarkastelu toimintalinjoittain.

Yrittämisen Häme

Ohjelmalla tähdätään selkeästi yritystoiminnan ja yleensä maakunnan elinkeinotoiminnan aktivoimiseen, työpaikkojen lisäämiseen ja positiiviseen, mutta hallittuun väestön kasvuun. Edellä kuvattujen linjausten edistämiseen maakuntaohjelmalla vaikutetaan ennen muuta mahdollisuuksia luomalla ja maakunnan resursseja suuntaamalla ja kokoamalla. Yritystoiminnan kehittämistoimien kohdentamiseksi ohjelmassa on tehty toimialavalintoja, joiden taustalla on arvio Hämeen talouden ja elinkeinotoiminnan rakenteesta. Maakunnan talouden kehityspiirteitä ja ominaisuuksia arvioitiin erityisesti maakuntasuunnitelman valmisteluprosessissa, jolloin Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos (ETLA) laati arvion Hämeen aluetalouden kehitysnäkymistä vuoteen 2020.

Kehitettävät yritysten ympäristö- ja laatujärjestelmät vaikuttavat positiivisesti. Uuden, kuormitusta vähentävän teknologian kehittäminen ja soveltaminen, energian säästö ja energiatehokkuuden lisääntyminen sekä uusiutuviin energianlähteisiin siirtyminen parantavat ympäristön laatua ja ehkäisevät kielteistä kehitystä.

Hämeen aluetalouden kilpailuvaltti on erinomainen sijainti Uudenmaan ja pääkaupunkiseudun kupeessa ja hyvät liikenneyhteydet. Hämeessä on inhimillistä pääomaa eli koulutustaso on verraten korkea. Innovatiivisuuden vähäisyys on Hämeen taloudellisen kilpailukyvyn ongelma. Myös väestön vanhempiin ikäluokkiin painottuva rakenne voi muodostua rasitteeksi.

Hämeen talouden nykyinen rakenne on lähellä koko maan keskimääräistä kansantaloutta, mutta viennin osuus on kaikilla toimialoilla huomattavasti pienempi muualla maassa. Hämeen teollisuuden toimialarakenne on poikkeava, sillä elektroniikkateollisuuden osuus on selvästi vähäisempi ja perinteisen metalliteollisuuden osuus suurempi. Hämeen teollisuuden kauppavirrat suuntautuvat kotimaan markkinoille, sillä myynnistä menee kolme neljänestä kotimaahan ja vain yksi neljännes vientiin.

Alueellisten kasvuerojen ennakoidaan ETLA:n Hämettä koskevassa arvioissa säilyvän myös vuosina 2001-2005, mutta tulevaisuudessa elektroniikkateollisuuden kasvu hidastuu. Tällöin myös Hämeen nykyisen tuotannon luoma talouskasvu lähenee koko kansantalouden keskimääräistä kasvuvauhtia. Toimialojen valinnalla pyritään vaikuttamaan tähän kehitykseen.

Tiedon ja osaamisen Häme

Maakuntasuunnitelman sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa korostettiin maakunnan tavoitteiden toteutumisen ja ylipäätään maakunnan myönteisen kehityksen olevan ratkaisevasti riippuvainen alueen toimijoiden kyvystä tietoisesti kasvattaa alueen sosiaalista pääomaa. Kehitys on mahdollinen vain julkisen ja yksityisen sektorin vuorovaikutteisen yhteiskehityksen avulla. Maakuntaohjelman rooli tässä vuoropuhelussa ja sosiaalisen pääoman kasvattamisessa on keskeinen.

Häme on monella tavalla “rajalla oleva” maakunta ja tähän asemaan sisältyy sekä mahdollisuuksia että uhkia. Maakunta on maantieteellisesti kahden kasvukeskuksen välissä. Se on myös haastavalla rajalla suhteessa työllisyyskehitykseen ja väestökehitykseen. “Rajalla olevan” maakunnan kehityslogiikka voi perustua vain paikalliseen aloitteellisuuteen, oman osaamisen kartuttamiseen ja verkottumiseen eli vahvoihin yhteyksiin seudun ulkopuolella oleviin keskuksiin. Mutta ilman paikallista innovatiivisuutta, yrittäjyyttä ja yhteistahtoa positiivinen kehitys ei ole mahdollinen. Maakuntaohjelmalla tuetaan tätä maakuntasuunnitelman arviota ja maakuntaohjelman toimenpidelinjausten toteutumisen kautta vaikutukset ovat positiivisia.

Yritysten sisäisen toiminnan parantaminen, kuten ympäristöosaamisen lisääminen ja ympäristöasiain hallinnan tason parantaminen edistävät yritysten kilpailukyvyyn ohella tuotannon ympäristömyönteisyyttä ja ehkäisevät tuotannon ympäristöriskejä. Yleinen, positiivinen vaikutus on myös ympäristökasvatuksella. Osaamisen ja koulutuksen kehittämistoimissa on perusteltua korostaa aiempaa enemmän ympäristöosaamisen liittämistä läpikäyvänä periaatteena kehittämistoimiin.

Kaupunkiseutujen Häme

Ohjelman ympäristövaikutuksista keskeisimmät ja tunnistettavimmat liittyvät infrastruktuurihankkeisiin. Niillä on sekä kielteisiä että myönteisiä vaikutuksia. Ympäristöä muuttavien vaikutusten ohella niillä on merkittäviä ihmisten asuinympäristöä ja elinoloja sekä yritysten toimintaympäristöä parantavia vaikutuksia. Myös ympäristön muutos voi olla sekä kielteinen että myönteinen. Ohjelman pyrkimyksenä on ohjata infrastruktuuri-hankkeita ympäristön tilaa parantaviin toimiin. Ohjelmavaiheessa suoria ympäristövaikutuksia on vaikeata tunnistaa, koska ne riippuvat pitkälti hankkeista ja niiden toteutustavasta.

Taloudellisen toiminnan aktivoituminen ja muuttoliike lisäävät luonnonvarojen ja energian kulutusta ja liikennettä. Liikenteen kasvu lisää haitallisia päästöjä. Joukko- ja kevyen liikenteen kehittämiseen tähtäävät toimet taas vaikuttavat ympäristöön ensisijaisesti positiivisesti.

Strategisesti tärkeillä liikennehankkeilla on toteutusvaiheessa välittömiä, myös ympäristöä muuttavia vaikutuksia, mutta hankkeilla on keskeinen merkitys yritysten kuljetustaloudelle ja maakunnan logistista sijaintia vahvistava vaikutus.

Toiminnan edellytysten parantamiseksi tai sen seurauksena tarvitaan uusia investointeja tuotantoon, asumiseen, palveluihin ja infrastruktuuriin samaan aikaan kun maakunnassa toisilla alueilla saattaa valmis infrastruktuuri jäädä vajaakäyttöön. Muuttotappioalueiden yritystoiminnan tukemisella edistetään tasapainoista aluekehitystä ja vähennetään autioitumisesta aiheutuvia ympäristöhaittoja. Mikäli yhdyskuntarakenne hajautuu, ei alueiden infrastruktuuri ja hallinto pysty vastaamaan yritysten tarpeisiin. Tällöin haitalliset ympäristö- ja luontovaikutukset lisääntyvät ja ulottuvat yhä laajemmalle.

Ohjelman kehittämistoimilla vesistöjen tila paranee ja pohjavesiriskit vähenevät. Metsäluonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen ja mm. luomuviljelyn lisäämiseen tähtäävillä toimilla on positiivisia

bio-diversiteettivaikutuksia.

Rakennetun ympäristön kulttuuristen kerrostumien säilyttäminen ja paikallisen kulttuurin merkityksen korostaminen luovat positiivista alueellista identiteettiä ja lisäävät alueen vetovoimaisuutta. Viihtyvyyttä lisäävät toimet yhdistettynä syrjäytymistä ehkäiseviin toimiin, parantavat heikoimmassa asemassa olevien asukkaiden elämänlaatua ja sosiaalista toimintaympäristöä.

Elinvoimaisen maaseudun Häme

Maakuntaohjelman lähtökohtana on maaseudun säilyttäminen asuttuna ja elinvoimaisena Hämeessä. Maaseudulla tarvitaan monipuolisia toimeentulolähteitä ja uusia asukkaita, jotta se pysyy elinvoimaisena. Tavoitetta tuetaan ohjelmassa useilla toimenpidekokonaisuuksilla. Maaseudun elinkeinojen kehittymisellä, maanviljelyllä ja kylien elinvoimaisuudella on keskeinen vaikutus myös hämäläiseen maisemaan ja yleensä laadukkaan ympäristön säilymiseen. Maatalouden ympäristötuella ja maakuntaohjelmassa linjatuilla ympäristökuormitusta vähentävillä toimilla on positiivinen vaikutus maaseudun ympäristön, erityisesti vesistöjen tilaan. Tie- ja vesihuollon infrastruktuurin parantaminen sekä joukkoliikenteen toimintaedellytysten kehittäminen lisäävät asumisen edellytyksiä ja turvallisuutta.

Yhteenvetona voidaan arvioida, että ohjelman suuret linjat:

- Alueen elinkeinoelämän kehittyminen ja sitä kautta työpaikkojen ja työllisyyden lisääntyminen
- osaavaan työvoiman turvaaminen koulutusta sekä oppi- ja tutkimuslaitoksia kehittämällä
- elämisen laadun parantaminen ja monipuolistaminen sekä elinympäristöstään vastuun kantaminen
- maaseudun yritystoiminnan kehittäminen ja elinkeinojen monipuolistaminen sekä kylien ja maaseutu ympäristön toimintojen parantaminen

ovat päävaikutuksiltaan selkeästi positiivisia sekä tukevat ja edistävät maakuntasuunnitelmassa linjattua Hämeen visiota. Yksittäisten toimien käytännön vaikutukset ratkeavat toteutettavien hankkeiden ja kehittämisprojektien kautta. Tällöin on keskeistä, että toimenpiteet ankkuroituvat ohjelmassa määritettyihin kehittämisen periaatteisiin ja valintoihin.

8. Ohjelman toteutus ja seuranta

8.1 Ohjelman toteutus

Maakuntaohjelma luo suuntaviivat ja määrittää taloudelliset resurssit maakunnan tulevien vuosien kehittämiseksi kokonaisuutena. Viime kädessä ohjelmalla tavoiteltu kehitys toteutuu maakunnan eri toimijoiden ja heidän valmistelemiensa hankkeiden kautta. Ohjelman tehtävänä on toimia vuosien 2003-2006 aikana maakunnassa tehtävän kehittämistyön päätöksenteon ohjaajana.

Ohjelman toteutukseen tarvittavat julkiset resurssit tulevat EU:n eri rakennerahastoista, valtion talousarviosta sekä kuntien panostuksista ohjelman hanketoimintaan. Ohjelmaan on sisällytetty maakunnan kehittämisen kannalta vain keskeisimmät ja merkittävimmät hankkeet. Ohjelmakaudella eri viranomaiset tulevat tekemään satoja hankepäätöksiä julkisen rahoituksen ohjaamisesta maakunnan eri toimijoiden laatiin hakemuksiin hankkeiden ja projektien toteuttamiseksi.

Maakuntaohjelma on luonteeltaan yleispiirteinen ja se tulee ohjelmakauden aikana täydentymään ja tarkentumaan toteuttamissuunnitelmien, maakunnan yhteistyöasiakirjojen, ohjelasopimusten ja muiden erillisten toimeenpano-ohjelmilla kautta. Niissä määritellään ohjelmaa yksityiskohtaisemmin kehittämistoimien tavoitteita, tuettavan toiminnan painotuksia, tarkennetaan julkisen rahoituksen ajoitusta sekä ohjataan konkreettista hankevalintaa.

8.2 Toteuttamissuunnitelmat ja ohjelasopimukset

Uuden alueiden kehittämislain mukaan maakuntaohjelmalle laaditaan vuosittain yhteistyössä maakuntaliiton sekä kunta- ja valtionhallinnon kanssa toteuttamissuunnitelmat. Nämä ohjelman toteuttamista ja rahoitusta lyhyellä aikavälillä koskevat asiakirjat tarjoavat mahdollisuuksia parantaa edellytyksiä saavuttaa ohjelmassa alueelliselle kehitykselle asetettuja tavoitteita.

Usein ohjelman laadintavaiheessa ei eri kehittämistoimien tai -hankkeiden vaikutuksista vielä tiedetä riittävästi. Esimerkiksi ympäristövaikutuksista saatetaan ohjelmavaiheessa tunnistaa vain ympäristökytkennän laatu, muutoksen suuruuden ja merkittävyyden jäädessä avoimeksi. Vuosittaisten toteuttamissuunnitelmien laadinnalla voidaan vähentää ohjelman laadintavaiheen epävarmuustekijöitä kytkemällä siihen ympäristö- ja muiden vaikutusten arviointi. Näin menetellen erityisesti investointihankkeiden kokonaisvaikutuksia voidaan arvioida tarkemmin ja perusteellisemmin.

Toteuttamissuunnitelmien lisäksi alueiden kehittämislain mukaan voidaan myös tehdä eri tahojen välillä ohjelasopimuksia. Näitä tullaan laatimaan toteuttamissuunnitelmiin sisältyvistä merkittävimmistä hankekokonaisuuksista ja investointikohteista hankkeiden toteuttajien ja rahoittajien kesken.

8.3 Seuranta

Ohjelma sisältää asetetuille määrällisille tavoitteille yritysten ja työpaikkojen kasvua sekä työllisyyden ja väestön kehitystä kuvaavat yleisindikaattorit. Lisäksi kunkin toimenpidekokonaisuuden kehittymistä kuvaamaan on määritetty seuranta-indikaattoreita. Näitä toimenpidekokonaisuustason indikaattoreita täsmennetään kokemusten ja tilastoinnin kehittymisen perusteella ohjelmakaudella.

Maakunnan tilan kehittymisestä ja ohjelman toteutumisesta maakuntavaltuustolle annetaan vuosittain maakunnan aluekehityksen seurantaraportti. Seurannan perusteella maakuntavaltuusto arvioi tarvittavia muutoksia ohjelman toteutukseen ja painotuksiin. Yhteistyötahot kokoava yva-ryhmä toimii ohjelmakaudella ympäristövaikutusten ennakoinnin ja arvioinnin tukena ja koordinoijana.

Liiteaineisto maakuntaohjelman rahoitustaulukot, EU:n rakennerahastojen rahoitus ohjelmaan, maakunnan keskeisten hankkeiden rahoitustaulukko

Rahoitussuunnitelma toimintalinjoittain (milj.euroa)

Ministeriökohtaiset luvut sisältävät sekä EU:n että valtion kansallisen rahoituksen

*arvio

Toimintalinjat	SM	OPM	MMM	LVM	KTM	STI
TL 1	15,9	5,2			10,4	
TL 2	7,1	12,9			26,8	
TL 3	14,4	1,3	3,0	24,9		
TL 4			20,5			
Yhteensä	37,4	19,4	23,5	24,9	37,1	

Rahoitussuunnitelma hallinnonaloilla vuosittain (milj.euroa)

Ministeriökohtaiset luvut sisältävät sekä EU:n että valtion kansallisen rahoituksen

*arvio

Vuosi	SM	OPM	MMM	LVM	KTM	STI
2003	9,5	4,6	7,8	3,4	6,6	
2004	9,8	4,5	5,4	5,4	8,4	
2005	9,9	5,2	5,9	8,2	10,1	
2006	9,8	5,2	4,4	7,9	12	
yhteensä	39	19,4	23,5	24,9	37,1	

Eu:n rakennerahastojen osuus maakuntaohjelman 2003-2006 rahoitussuunnitelmasta (milj.euroa)

Ohjelma	2003	2004	2005	2006	Yhteensä
Tavoite 2 ¹⁾					
EAKR	5,6	5,6	5,7	5,8	22,7
ESR	1,7	1,8	1,8	2,8	8,1
Yhteensä	7,3	7,4	7,6	8,6	30,9
Tavoite 3 ¹⁾					
ESR	2,3	2,5	2,5	2,5	9,8
ALMA ¹⁾					
EMOTR	0,7	0,6	0,5	0,1	1,9
Rakennerahastojen suora rahoitus ²⁾	1,2	1,2	0,9	0,8	4,1
Eu yhteensä	11,6	11,7	11,4	12,0	46,7

Rahoitussuunnitelma (milj.euroa)

	Hall. ala	Momentti	2003	2
6.1 YRITTÄMISEN HÄME			12,0	
		Valtio/EU	6,9	
EAKR-rahoitus	SM	269861	2,3	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	SM	269862	0,2	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	OPM	290162	0,3	
Kansallinen yritystuki	KTM	323045	0,0	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	KTM	323062	2,4	
Finnvera korkotuettu lainapääoma	KTM	** 323042	13,0	
Finnvera luottotakuiden pääoma	KTM	** 323043	24,0	
yövoimakoulutuksen ja -palvelujen hankinta	TM	340627	1,2	
ESR-rahoitus	TM	340561	0,3	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	TM	340562	0,1	
		Kunta	2,5	
		* Yksityinen	2,6	
6.2 TIEDON JA OSAAMISEN HÄME			16,7	
		Valtio/EU	13,9	
Kansallinen maakunnan kehittämisraha	SM	269843	0,8	
EAKR-rahoitus	SM	269861	1,4	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	SM	269862	0,2	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	OPM	290162	3,2	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	KTM	323062	0,2	
Tekesin tuki tutkimukseen	KTM	322027	2,1	
Tekesin teknologia-avustukset	KTM	322040	2,0	
ESR-rahoitus	TM	340561	3,0	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	TM	340562	1,0	
		Kunta	2,0	
		*Yksityinen	0,8	
6.3 KAUPUNKISEUTUJEN HÄME			33,1	
		Valtio/EU	21,8	
Kuntien harkinnanvarainen avustus	SM	269734	1,8	
EAKR-rahoitus	SM	269861	1,8	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	SM	269862	0,5	
Kansallinen maakunnan kehittämisraha	SM	269843	0,5	
EU-ohjelmien valtion rahoitus	OPM	290162	1,0	
Vesistö- ja vesihuoltotyöt	MMM	305177	0,2	
Perustienpito	LVM	312421	1,0	

Kalatalouden tuki	MMM	304162	0,3	
		Kunta	0,2	
		*Yksityinen	14,9	
YHTEENSÄ		Valtio/EU	50,1	
*= arvio		Kunta	15,8	
**=momentilla esitetyt luvut eivät sisälly taulukon summalukuihin		*Yksityinen	18,6	
***= ei sisällä rautatieliikenteen lipputukea		Yhteensä	84,5	

Keskeiset hankkeet *)

Hanke	Toteutus- vuodet	Kustannusarvio milj. euroa	Rahoitus vv. 2003-2006 milj. euroa		
			valtio+EU	kunta	yksityinen
Toimintalinja 1: Yrittämisen Häme					
Toimialojen hankekokonaisuudet	03-06	25,9	18,2	3,7	4,1
KTM:n yritys- ja toiminta-					
ympäristötuki	03-06	39,6	17,1 ¹⁾	8,9 ¹⁾	13,0 ¹⁾
Agropolis-tiedepuisto	03-07	6,6	3,4	1,1	0,8
eLacc-yrityskiihdyttämö	03-05	1,5	0,9	0,1	0,5
InnoFactory	03-05	2,5	1,5	0,5	0,5
Maakunnallinen markkinointi	03-06	2,9	1,8	0,9	0,3
Verkatehdas	03-06	19,1	9,9	6,0	3,2
Riihimäen keskustan kehitt.	04-07	2,6	1,0	1,0	
Forssan Kehräämö	03-05	3,9	1,9	2,0	
Yhteensä		77,4	41,2	16,4	19,8
Toimintalinja 2: Tiedon ja osaamisen Häme					
Hämeen osaamiskeskusohjelma	03-06	3,0 ²⁾	1,5	1,0	0,5
ELO - osaamiskeskus	03-06	2,0 ²⁾	1,2		0,8
Kone- ja tuotantotekniikan osaamiskeskittymä	03-06	1,0	0,6	0,3	0,1
EleForss vaiheet 2 ja 3	03-06	1,9	1,7		0,2
Digitaalisen median osaamiskeskittymä	03-06	1,1	0,6	0,4	0,1
Yhteensä		9,0	5,6	1,7	1,7

Hanke	Toteutus- vuodet	Kustannusarvio milj. euroa	Rahoitus vv. 2003-2006 milj. euroa		
			valtio+EU	kunta	yksityinen
Toimintalinja 3: Kaupunkiseutujen Häme					
Räyskälän kehittämisprojekti	04-06	0,4	0,2	0,2	
Lastenkulttuurikeskus ARX	03-06	3,9	0,5	3,4	
Satujen seutukunta	04-06	0,4	0,2	0,1	0,1
Vt 2, tien parantaminen	05-06	6,9	6,9		
Mt 282, Sukula-Kassinmäki	04-06	3,0	3,0		
Kt 54, tien parannushankkeet	04-07	4,0	3,0		
Perustienpidon hankkeet	03-06	5,2	5,2		
Vesihuoltotyöt, Hausj-Rmäki	04-06	3,9	1,6	2,3	
Vesihuoltotyöt, Forssan seutu	05-06	5,0	2,0	3,0	
Vesihuoltotyöt, Hauho-Eteläinen	04-05	1,7	0,8	0,9	
Yhteensä		34,4	23,4	9,9	0,1
Toimintalinja 4: Elinvoimaisen maaseudun Häme					
Maatilojen investointi	03-06	32,4	16,2		16,2
Hilma-hankeen jatko	03-05	0,8	0,7	0,1	
Seudulliset toimintaryhmät	03-06	6,5	3,9	1,0	1,6
Yhteensä		39,7	20,8	1,1	17,8
Hankkeet yhteensä		160,5	91,0	29,1	39,4

*) Hankkeiden rahoitus sisältyy rahoitussuunnitelman lukuihin

¹⁾ osa tässä taulukossa esitettyjen muiden hankkeiden rahoituksesta kohdentuu näihin summiin

²⁾ summiin sisältyy vain ns. perusrahoitus